SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Ružička, Spisovná slovenčina v období 1918—1968 ■ M. Marsinová, Valencia slovesa *burcovať/vyburcovať, zburcovať*

DISKUSIE

L. Dvonč, K pomenovaniam osôb podľa vekovej príslušnosti ■ J. Mlacek, Poznámky ku klasifikácii bezspojkového súvetia

SPRÁVY A POSUDKY

Gejza Horák päťdesiatročný. J. Ružička ■ Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1949—1968. L. Dvonč ■ Životné jubileum Štefana Tóbika. E. Jóna ■ Slovník obcí Banskobystrického okresu. M. Majtán ■ Ž. Gašparíková — A. Kamiš, Slovensko-český slovník. V. Slivková ■ J. Svetlík, Russkij sintaksis v sopostavlenii s slovackim. F. Kočiš ■ T. Dratva, Slovensko-nemecký slovník. Š. Michalus

ROZLIČNOSTI

2 | 34 | 1969

VYDAVATEĽSTVO

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc.
VÝKONNÝ REDAKTOR
PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.
REDAKČNÁ RADA
doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc., PhDr. Ladislav Dvonč, CSc., doc. PhDr. Ján Holý, CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc., prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc., doc. PhDr. Rudolf Krajčovič, CSc., doc. PhDr. Jozef Mistrík, CSc., PhDr. Jozef Mlacek, doc. PhDr. Pavel Ondrus, CSc., PhDr. Štefan Peciar, CSc., prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV
REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

J. Ružička, Spisovná slovenčina v období 1918—1968 65
M. Marsinová, Valencia slovesa *burcovať/vyburcovať, zburcovať* 76

DISKUSIE

L. Dvonč, K pomenovaniam osôb podľa vekovej príslušnosti 82
J. Mlacek, Poznámky ku klasifikácii bezspojkového súvetia 88

SPRÁVY A POSUDKY

Gejza Horák päťdesiatročný. J. Ružička . . 91
Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1949—1968. L. Dvonč 93
Životné jubileum Štefana Tóbika. E. Jóna . . 104
Slovník obcí Banskobystrického okresu. M. Majtán 106
Ž. Gašparíková — A. Kamiš, Slovensko-český slovník. V. Slivková 108
J. Svetlík, Russkij sintaksis v sopostavlenii s slovackim. F. Kočiš 113
T. Dratva, Slovensko-nemecký slovník. S. Michalus 116

ROZLIČNOSTI

Mini-sukňa, či *minisukňa*? L. Dvonč . . . 120
Pripomienkovať? M. Ivanová-Šalingová . 122
Meinz, Mainz, či *Mohuč*? M. Marsinová . 122
Čo za človeka — čo za človek. Š. Peciar . . 124
Väzby slovesa *rezignovať*. E. Smiešková . 126
Víkend (weekend). L. Dvonč 128

Jmál

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK 34 — 1969
ČÍSLO 2

Jozef Ružička

SPISOVNÁ SLOVENČINA V OBDOBÍ 1918—1968

I. Spoločenské podmienky rozvoja spisovnej slovenčiny.

1. 0. Národný ráz Československa.

Československo vzniklo v jeseni 1918 ako jeden z nástupníckych štátov po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie. Pre naše ciele je dôležité uviesť, že Československo — práve tak ako ostatné nástupnícke štáty — vzniklo na národnom princípe, hoci sa pri určovaní hraníc prihliadalo aj k historickým a geografickým hraniciam novo vznikajúcich útvarov, resp. jednotlivých ich častí. Československo je teda od počiatku národným štátom slovanským. To sa konštatuje vo všetkých doterajších československých ústavných listinách.

Napriek viacnárodnému rázu štátu nevenovala sa riešeniu národnostnej otázky takmer nijaká pozornosť. To však malo vážne následky aj pre podstatu Československa, najmä počas druhej svetovej vojny.

Historické udalosti môžu mať istý význam aj pre vývin spisovného jazyka, hoci je známe, že napríklad periodizácia politických dejín národa sa nedá priamočiaro aplikovať na vývin národného jazyka ako celku: v slovenskom prípade sa ukazuje, že rok 1918 má tak pre osudy slovenského národa, ako aj pre dejiny spisovnej slovenčiny nesmierny význam ako zásadný prelomový medzník. Sú tu rozličné fakty z vonkajších aj vnútorných dejín spisovnej slovenčiny, ktoré sa viažu ako priamy dôsledok na vznik československého štátu. Treba však poznamenať, že vznik samostatného československého štátu nemá rovnako hlboký význam pre Čechov a spisovnú češtinu. Československý štát má dosah najmä pre politické uplatnenie sa českého národa, zatiaľ čo pre slovenský národ značí on skutočnú biologickú záchranu. Preto sa spisovná čeština vyvíjala najmä v 20. storočí oveľa pokojnejšie ako spisovná slovenčina.

1. 1. Ostatné etapy vývinu spisovnej slovenčiny.

Obdobie od roku 1918 podnes vo vývine spisovnej slovenčiny sa nám neukazuje ako jednoliaty celok. Rozlišujeme tu dve etapy: prvú etapu tvoria dvadsiate a tridsiate roky, druhú etapu štyridsiate, päťdesiate a šesťdesiate roky. Etapu od štyridsiatych rokov podnes hodnotíme ako sú-

časné obdobie spisovnej slovenčiny v najužšom (najvlastnejšom) zmysle slova.

V prvej etape po roku 1918 sa pre vývin spisovnej slovenčiny ukázalo ako závažný faktor napätie medzi unifikačným úsilím českým a medzi diferenciačným úsilím slovenským; je pritom evidentné, že v tejto etape mali tridsiate roky pre rozvoj spisovnej slovenčiny väčší význam ako dvadsiate roky, najmä čo sa týka ustaľovania normy a funkčného rozvitia spisovnej slovenčiny.

Aj v druhej etape po štyridsiatych rokoch sa odohrával podobný politický a kultúrny zápas, v dôsledku čoho najmä päťdesiate roky priniesli pre rozvoj spisovnej slovenčiny pomernú stagnáciu a až šesťdesiate roky umožnili badateľný obrat k lepšiemu.

Pravdaže, naznačené vlny sa markantnejšie prejavili v jazykovej praxi (v úrovni jednotlivých konkrétnych textov), poprípade aj v teórii jazykovej kultúry, menej výrazne v rozvoji prostriedkov a celého systému spisovného jazyka.

1. 2. Spisovná reč a spoločnosť.

V období po roku 1918 pripisujeme nositeľom jazyka, používateľom spisovnej slovenčiny pomerne veľkú úlohu. Aj táto okolnosť sa javí v našom prípade dôležitejšou než inde. Ide tu jednak o počet používateľov spisovnej reči (v pomere k početnosti národa, resp. v pomere k počtu používateľov spisovnej reči v predchádzajúcom období), jednak o pomer počtu pasívnych a aktívnych používateľov spisovnej reči, a to v písanej i hovorenej podobe spisovnej reči. Ako vidieť, je tu zložitá problematika. V skratke možno uviesť aspoň toľko, že v prvej etape nášho obdobia šlo o prudký rast používateľov spisovnej slovenčiny vôbec, a to najmä v dôsledku rozvoja čs. škôl na Slovensku, pričom, pravda, v popredí bola písaná podoba spisovnej slovenčiny. Na začiatku tejto etapy (20-te roky) šlo najmä o pasívne ovládanie spisovnej slovenčiny (= úsilie dobre rozumieť po slovensky) a potom (30-te roky) o aktívne ovládanie písanej podoby (= úsilie vedieť dobre písať po slovensky). Nárečia a spisovná reč si boli veľmi blízko. V druhej etape sa však dostáva do popredia hovorená podoba spisovnej slovenčiny, to značí, že základným ukazovateľom vývoja už je aktívne ovládanie celej spisovnej reči: to je dôsledok faktu, že sa odvtedy už uznáva samobytnosť slovenského národa, ako aj toho faktu, že sa popri tlačenom slove dostáva do širších a širších vrstiev obyvateľstva hovorená spisovná reč najmä prostredníctvom rozhlasu, televízie a slovenského filmu. Preto sa v tomto čase už nevenuje toľká pozornosť kodifikácii pravopisu-ortografie: do popredia sa dostáva problematika ortoepická. Aj pravopisné úpravy od r. 1940 majú zmysel v tejto oblasti, lebo aj pri nich šlo o upevnenie a zjednotenie spisovnej výslovnosti. V etape od štyridsiatych rokov podnes teda už nezaváži rast počtu

používateľov spisovnej reči vôbec, ale pribúdanie takých ľudí, ktorí vedome a výlučne používajú spisovnú slovenčinu v písomnom i ústnom prejave. S tým súvisí aj funkčný ústup nárečí, aj funkčná diferenciácia spisovnej reči. Vzájomný pomer medzi útvarmi národného jazyka je teda iný ako v predchádzajúcej etape medzivojnovej.

1. 3. Školy a veda.

Bolo by možné uviesť ďalšie spoločenské fakty, ktoré by azda ešte zreteľnejšie poukázali na rozdiel medzi stavom v prvej a druhej etape vývinu po 1918. Uvedieme však iba jeden, z vysokého školstva.

V prvej etape pôsobila na Slovensku iba jedna, i to neúplná československá štátna univerzita — bratislavská Univerzita J. A. Komenského, založená r. 1919: na nej sa prednášalo zväčša po česky, lebo profesori boli takmer všetci Česi. To bol pomerne slabý predpoklad pre pestovanie slovenskej vedy. V druhej etape, od štyridsiatych rokov, pôsobia na Slovensku už dve slovenské univerzity — v Bratislave Univerzita J. A. Komenského v Košiciach Univerzita P. J. Šafárika —, okrem toho kompletná Slovenská vysoká škola technická v Bratislave a iné dobre vybavené vysoké školy (ako ekonomická v Bratislave, lesnícka vo Zvolene, poľnohospodárska v Nitre). Na všetkých týchto vysokých školách sa prednáša po slovensky.

S týmto rozvojom vysokých škôl súvisí aj celkový rozvoj vedy na Slovensku, aj organizácia vedeckého života mimo vysokých škôl, najmä v Matici slovenskej, v Učenej spoločnosti Šafaříkovej a v Slovenskej akadémii vied. Hoci Matica slovenská bola obnovená hneď po vojne, veda sa v nej pevnejšie uchytila až v tridsiatych rokoch. Vtedy však už mala silného partnera v Učenej spoločnosti Šafaříkovej, ktorá sa opierala najmä o bratislavskú univerzitu a mala preto vyslovene unifikačný ráz.

Slovenská veda sa začala pevnejšie organizovať až v Slovenskej akadémii vied, ktorej prvé vedecké ústavy vznikli roku 1943. Vedno s vysokými školami tvorí mohutnú základňu pre rozvoj slovenskej vedy. S tým všetkým súvisí aj nebývalý rozvoj slovenskej odbornej literatúry a odborných časopisov pre rozličné vedné odbory spoločenskovedné, prírodovedné, lekárske, technické ap. Samozrejme, o tieto základy sa opiera aj rozvoj náučného štýlu spisovnej slovenčiny.

1. 4. Celkové zhodnotenie.

Vcelku hodnotíme teda rozvoj slovenskej spoločnosti ako základného predpokladu vývoja spisovnej slovenčiny za ostatných 50 rokov jednoznačne kladne: vývin šiel vždy dopredu, hoci v celom tomto období prebiehal zápas protikladných spoločenských síl a kultúrno-politických teórií, čo sa vo vývine spisovnej slovenčiny odrazilo tak, že v ňom boli popri úsekoch nebývalého rozvoja aj úseky pomernej stagnácie.

II. Vývin spisovnej slovenčiny medzi vojnami.

2.0. Martinský úzus.

Norma spisovnej slovenčiny začiatkom 20. storočia sa dobre zachytila v kodifikácii Sama Czambla, najmä v knižke *Rukoväť spisovnej reči slovenskej* (1. vydanie 1902; 2. vydanie 1915 a 3. vydanie 1919 za účinnej redakcie Jozefa Škultétyho). Táto kodifikácia sa opierala najmä o tzv. martinský úzus (t. j. najmä o úzus redakcií Slovenských pohľadov a Národných novín, aj o úzus dobrých realistických spisovateľov). Podľa pracovných skúseností Sama Czambla, dialektológa, sa za dôležité kritérium spisovnosti bral stav vecí v nárečiach.

Czamblova kodifikácia spisovnej slovenčiny do značnej miery prispela k ustálenosti úzu na začiatku nášho storočia. Týka sa to nielen gramatiky v širšom zmysle (hláskoslovie, morfológia a syntax), ale aj slovníka; najmä tu sa uplatňovali Czamblove puristické požiadavky.

2.1. Dvadsiate roky.

Prvé roky v slobodnom štáte priniesli veľké nádeje, ale naznačili aj nebývalé ťažkosti. Silne sa uplatňovala tendencia nadviazať na domácu tradíciu. Preto sa Czamblova kodifikácia spisovnej slovenčiny stala základom pre jazykovú prax v dvadsiatych rokoch. Je to zásluha J. Škultétyho a ostatných martinských pracovníkov. Nové spoločenské funkcie spisovnej slovenčiny v samostatnom štáte, ako aj jej rýchle rozšírenie do širších vrstiev obyvateľstva postavili však pred spisovnú slovenčinu nebývalé úlohy, také úlohy, ktoré Czamblova jednoduchá folklorizujúca kodifikácia riešiť nemohla. Preto v dvadsiatych rokoch bolo badať rastúcu neistotu v celej jazykovej praxi. Silným faktorom v tomto vývine bol aj nebývalý vplyv češtiny, ktorý sa zakladal nielen na novej štátnej správe a jej aparáte (čo je samozrejmé, a v podstate aj zo slovenskej strany žiadúce), ale sa opieral aj o hlásateľov teórie o malých schopnostiach spisovnej slovenčiny. Je to stará teória, ktorá sa formovala už pri zrode štúrovskej slovenčiny a ktorá našla zástancov počas celého 19. storočia (najmä v kultúrnych kruhoch pražských). Táto teória sa dostala do Československej republiky vo formulácii, že spisovná slovenčina sa síce dobre uplatňuje v umeleckej literatúre, ale že nie je súca do odbornej a vedeckej literatúry; preto sa častejšie vyslovovala požiadavka, aby sa veda na Slovensku pestovala výlučne po česky.

Je samozrejmé, že aj Václav Vážný, ktorý má veľké zásluhy na vedeckom poznaní slovenčiny a aj na rozvoji slovakistiky, najmä na bratislavskej univerzite, presadzoval túto oficiálnu teóriu o slovenčine (resp. o jednotnej československej slovenčine) a tým smerom viedol aj kodifikáciu spisovnej slovenčiny (ako pracovník Jazykového odboru Matice slovenskej): odkláňal sa vedome od domácej tradície (čiže od Czamblovej kodifikácie) najmä tým, že podporoval v slovenčine prvky zhodné s češtinou a zatláčal do úzadia prvky odlišné od češtiny. Ukázalo sa to najmä v prvom vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* (Martin, Matica slovenská, 1931). Toto ináč staré úsilie po zbližovaní spisovnej slovenčiny s češtinou bolo jasné všetkým zúčastneným: zreteľne o tom písal český publicista Julius Fučík roku 1932, že to bolo zámerné priťahovanie spisovnej slovenčiny k spisovnej češtine, aby sa Slováci aspoň dakedy v budúcnosti vrátili k jazykovej jednote československej — teda aby sa Slováci vrátili k češtine ako k svojmu spisovnému jazyku. Preto nie div, že tento unifikačný tlak vyvolal na Slovensku protitlak — a jazyková otázka sa hneď na začiatku tridsiatych rokov stala pálčivou otázkou politickou.

2.1.1. Kodifikácia Václava Vážneho.

Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931 sú poznačené tendenciou po čes-

koslovenskej jazykovej jednote (ktorá sa má dosiahnuť najmä potláčaním osobitostí spisovnej slovenčiny). Uvádzali a odporúčali tvary typu *mreť, mrem* (namiesto *mrieť, mriem*), ďalej tvary ako *rvať, lhať, rokyta, svoboda* (popri *ruvať, luhať, rakyta, sloboda*), tvary typu *krúžek* popri *krúžok* (porov. čes. *kroužek*) atď. Táto Vážneho kodifikácia odobrovala aj slová ako *láhva* i *láhev, poneváč, zeď, kozel* (popri *fľaša, lebo, stena, cap*), ale súčasne neodporúčala slová ako *banovať, chýr, faloš, kefa* (lebo v češtine nemajú pendanty — preto sa ako jediné odporúčali slová *ľutovať, zvesť, klam, kartáč* ...). Atď.

Ten istý praktický dôsledok malo aj zdôrazňovanie historického až etymologického hľadiska pri kodifikácii pravopisu, hláskoslovia i tvaroslovia (napr. aj v gramatickom diele Jána Damborského). Zdôrazňovala sa tým síce aj vedeckosť jazykového postupu, ale súčasne aj exkluzívnosť kultúry.

Václav Vážný odôvodňoval svoj postup aj poukazom na jazykovú prax (čiže poukazom na úzus) dvadsiatych rokov: ale o tejto praxi sa vie, že obsahovala aj prvky rozkladu, lebo sa utvárala živelne za pomerne nepriaznivých spoločenských a kultúrnopolitických okolností. Dnes hodnotíme tieto regresívne prvky ako detské choroby rýchleho a neregulovaného rastu. Preto ľahko pochopiť, že sa proti celkovej zbližovacej tendencii, ako aj proti jednotlivostiam v uvedenej Vážneho kodifikácii začalo čoskoro bojovať.

2. 2. Tridsiate roky.

Hneď od začiatku tridsiatych rokov badať živý záujem slovenskej spoločnosti o problémy slovenčiny, o kultúru reči. Je to okolnosť, ktorej v predchádzajúcom období nebolo. Vzniká tu úsilie viesť jazykovú prax podľa osobitnej teórie. Prebojúva sa presvedčenie, že slovenčina je samostatný slovanský jazyk, že osobitné črty slovenčiny treba zachovávať a podľa potreby aj brániť. Centrom tejto práce bola Matica slovenská. V tejto problematike mal ďalekosiahly teoretický i kultúrnopolitický význam spis Ľudovíta Nováka *Jazykovedné glosy k československej otázke* (Martin, Matica slovenská, 1935). Ale pre jazykovú prax a jazykovú výchovu mal oveľa väčší význam časopis Slovenská reč a Jazykový odbor Matice slovenskej.

2. 2. 1. Slovenská reč.

Obrat verejnosti v postoji k otázkam spisovnej slovenčiny sa viaže k časopisu Slovenská reč, ktorý začal vychádzať roku 1932 v Košiciach z popudu Jána Petrikovicha a za redakcie Henricha Bartka a Antona Prídavka (ale od 2. ročníka sa SR stala už orgánom Matice slovenskej v Martine, a tým sa jej spoločenský dosah podstatne rozšíril). Slovenská reč vychádzala pravidelne, v tridsiatych rokoch si získala veľké zásluhy na výskume slovenčiny, ale najmä na ustaľovaní normy spisovnej slovenčiny a na zvyšovaní jej kultúry. V protiklade k zásadám Václava Vážneho vypracúvala sa teória Slovenskej reči pomalšie. Základné myšlienky tejto teórie sa dajú zhrnúť do týchto štyroch bodov:

1. Zlú jazykovú prax treba očistiť od chýb a cudzích prvkov; žalostným stavom praxe sa odôvodňuje purizmus.

2. Vo formálnych otázkach, t. j. v pravopise, hláskosloví a tvarosloví sa treba pridržiavať tzv. martinského úzu, t. j. v podstate kodifikácie Sama Czambla a Jozefa Škultétyho;

3. V slovnej zásobe treba podporovať vrstvu domácich a zdomácnených slov — a tiež domácu frazeológiu — a celú slovnú zásobu treba rozvíjať ustálenými, „domácimi" slovotvornými postupmi;

4. Pretože syntax nebola v predchádzajúcich obdobiach primerane preskú-

maná a kodifikovaná, treba zachovávať prostriedky dobrých spisovateľov, najmä realistov, a zvyklosti živej ľudovej reči.

2. 2. 2. Záujem o terminológiu.

Paralelne so všeobecným zameraním Slovenskej reči a Matice slovenskej vôbec na poli jazykovej terapie rodil sa v tridsiatych rokoch aj záujem o slovenskú odbornú terminológiu. Aj tu sa odohral podobný zápas ako v celej jazykovej otázke na Slovensku: dvadsiate roky sa vyznačovali prenášaním celých pojmových i terminologických sústav z češtiny do slovenčiny. České slová sa iba prepisovali podľa niekoľkých základných hláskoslovných a slovotvorných responzií, napr. *měřítko — meritko, čípek — čípok, krunýř — krunier* a pod. Prenášanie pojmových sústav sa prijímalo aj v tridsiatych rokoch s porozumením (lebo tak sa ľahko utvárali základy pre slovenskú vedu), lenže sa už žiadalo rešpektovať osobitosti slovenčiny a nenarúšať domáce, ani adaptované a ustálené termíny. Typickým príkladom je tu práca *Nomina anatomica* Júliusa Ledényiho (Martin, Matica slovenská, 1935). J. Ledényi upravoval anatomické názvoslovie podľa medzinárodnej latinskej nomenklatúry (B. N. A. 1894) a podľa kritérií Slovenskej reči; jeho práca bola na dobrej úrovni, hoci sa stretla s odporom českých profesorov z bratislavskej lekárskej fakulty, ktorí boli zástancami živelne vyvinutého úzu.

Spomenuté vedecké práce sú typické pre tridsiate roky, lebo sa v nich ozvala mladá vedecká generácia slovenská, ktorá začala riešiť problémy slovenskej vedy na primeranej teoretickej výške a samostatne.

2. 2. 3. Jazyková prax v tridsiatych rokoch.

Požiadavky Slovenskej reči sa dostávali do praxe iba čiastočne, samozrejme najmä vo vydaniach Matice slovenskej — preto sa tu hovorí o matičnom úze: v tridsiatych rokoch bola MS vari najsilnejším edičným centrom Slovenska a jej kultúrny vplyv bol aj ináč dosť silný. Veľká časť praxe sa pridržiavala Vážneho Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931. Situáciu dobre vystihol Janko Jesenský v románe Demokrati I, 1935, kde hovorí o rozčesnutí sa literárnej reči na centralistickú (Vážneho kodifikácia) a na autonomistickú (úzus Slovenskej reči).

Matičný úzus sa stal východiskom pre ďalší rozvoj gramatiky i slovníka, iba jeho chyby a výstrelky ostali nepovšimnuté. Matičný úzus tridsiatych rokov pokladáme teda za prípravné štádium dnešného stavu, za prípravu najnovšej etapy v dejinách spisovnej slovenčiny.

Za najvážnejšiu chybu matičného úzu pokladáme preceňovanie nárečí — teda to, že sa stav v spisovnej reči hodnotil podľa stavu v ľudovej reči a že sa do spisovnej reči priamočiaro prenášali, ba i pretláčali nárečové slová a zvraty. Pre beletriu zaoberajúcu sa takmer výlučne dedinskou problematikou bolo samozrejmé, že sa písala rečou s mnohými prvkami nárečovými (= nárečové zafarbenie reči realistickej literatúry), ale prenášanie tohto štýlu do náučnej literatúry a do novín i úradných prejavov pokladáme za nesprávnu tendenciu folklorizovať spisovnú reč v celom rozsahu. Neskoršie sa od tejto folklorizácie upustilo, lebo sa vypracúval štruktúrny a funkčný pohľad na jazyk a tým aj v teórii jazykovej kultúry, najmä v otázkach odbornej lexiky a syntaxe.

2. 3. Celkový pohľad na medzivojnové obdobie.

Vcelku teda hodnotíme dvadsiate i tridsiate roky v dejinách spisovnej slovenčiny ako obdobie rýchleho vývinu s mnohými prednosťami i nedostatkami, no najmä ako obdobie s charakterom všeobecnej prípravy pre funkčný rozkvet spisovnej slovenčiny ako moderného jazyka. Tieto roky sú poznačené bojom

medzi protichodnými náhľadmi na slovenčinu, napätím, ktorého vedecké i spoločenské riešenie v prospech slovenčiny prinieslo možnosť, aby sa v nasledujúcich desaťročiach stabilizovali formálne prostriedky spisovnej slovenčiny a mohutne sa rozvila jej sémantika.

III. Súčasná etapa vývinu.

3. 0. Prejav národnej suverenity.

Spisovná slovenčina bola už na začiatku štyridsiatych rokov oveľa stabilnejšia a bohatšia ako pred dvoma desaťročiami: zásluhu na tom majú okrem úrovne prípravnej fázy najmä priaznivejšie podmienky vo vedeckom výskume aj celého života v suverénnej národnej pospolitosti. Za dôležitú okolnosť treba totiž pokladať, že sa po vyhlásení autonómie Slovenska na jeseň 1938 a najmä počas druhej svetovej vojny stlmili spoločenské predpoklady pre čs. unifikačné i slovenské diferenciačné tendencie. Vidieť to na osudoch druhého vydania Pravidiel slovenského pravopisu (Martin, Matica slovenská, 1940): Bartkove radikálne požiadavky ortografické i lexikálne boli stlmené a tým sa umožnil rýchly funkčný rozvoj spisovnej slovenčiny a súčasne aj stability formálnych zložiek jazyka.

3. 1. Ustaľovanie hláskoslovia.

Radikálna pravopisná reforma bola roku 1940 zamietnutá, ale pravopis sa upravoval v istých bodoch. Zmyslom všetkých doterajších pravopisných úprav (z roku 1940, 1953 i 1968) je súlad medzi hovorenou a písanou formou spisovnej slovenčiny a vylúčenie tzv. písmenkovej výslovnosti ako rušivého faktora. Základom úpravy z roku 1940 bolo označovanie kvantity v prevzatých slovách podľa výslovnosti (napr. *dráma, téza, homogénny*), základom úpravy z roku 1953 bolo písanie predpôn *s-, z-, zo-* podľa výslovnosti (napr. *strata, zbiť, zoznam*) ako aj jednotné písanie *-li* v slovesných tvaroch (*mali, boli* ... bez ohľadu na gramatický rod subjektu) a úprava z roku 1968 iba opravila písanie predpôn vo výnimkách *zjazd, zväz, zvitok, zbor, správa* (podľa výslovnosti). A súčasne sa precizovalo písanie prevzatých slov podľa zdomácnenej výslovnosti (napr. *brožúra, plagát, kompót, volejbal, citrón*).

Toto úsilie po súlade ortografie s ortoepiou je veľmi dôležitou črtou súčasnej etapy vývinu. Hovorená podoba spisovnej slovenčiny sa stáva čoraz dôležitejšou: ona je parametrom ovládania spisovnej reči v celej systémovej i funkčnej šírke. Pravdaže, tu ide nielen o veci ortoepické a ortografické, ale ide najmä o ustaľovanie hláskovej stavby spisovnej slovenčiny.

3. 2. Ustaľovanie tvaroslovia.

Podobné narastanie stability spisovnej slovenčiny badáme aj na tvaroslovnej rovine. Prejavuje sa to najmä troma črtami: upevňovaním sa morfologického systému, jeho zjednodušovaním a štýlovou diferenciáciou.

Upevňovanie sa morfologického systému sa prejavuje napr. tým, že rýchlo prebieha morfologické zdomácňovanie prevzatých slov. Prevzaté slová sa zaraďujú do systému aj úpravou zakončenia a zmenou gramatického rodu, napr.: *büfe* n. > *bufet* m., *kenguru* m. > *kengura* f. Iba málo slov ostáva morfologicky nezaradených čiže nesklonných; napr.: *iglu* n., *résumé* n., *jury* f., *atašé* m., adj. *bordó, fajn* ... Tento zdomácňovací proces je oveľa živší ako v ostatných slovanských jazykoch.

Zjednodušovanie morfologického systému sa dosahuje odstraňovaním nepotrebnej dubletnosti, takže v súčasnej slovenčine sa uplatňujú spravidla iba funkčné dublety, ako G. pl. *kariet — karát* (staršie, hovor.), N. pl. *prasce — pra-*

satá (odbor.), G. pl. *peňazí — peniazov* (= kusov). Odstránili sa slovesné tvary typu *padnul*, ktoré sa v predchádzajúcej etape pripúšťali popri tvaroch typu *padol (padnul — padla ... padol — padla ...)*. Aj odstraňovanie alternácií je prejavom tendencie po jednoduchosti morfologického systému. Pôsobením tejto vývinovej tendencie sa v našej etape dokonca rozštiepili niektoré prevzaté slová: *agens, -a/agent, -a; paciens, -a/pacient, -a ...* S tým súvisí aj silné uplatňovanie sa tvarovej analógie: tak sa v ostatnom čase ustálil jediný typ prechodníka od nedokonavých i dokonavých slovies *(nosiac, vynosivši > nosiac, vynosiac)*.

Silnou zložkou rozvoja morfologického systému je uplatňovanie štýlových požiadaviek: novou črtou v slovenskej morfológii je totiž zvýraznenie prostriedkov náučného štýlu. Popri iných je tu tento zaujímavý jav: tvary činného príčastia minulého dokonavých slovies typu *urobivší, -ia, -ie* (hoci sa pokladali za cudzí prvok, a preto sa aj puristicky odsudzovali) dnes sa držia v norme spisovnej slovenčiny ako prostriedok syntaktickej kondenzácie (paralelne s činným príčastím nedokonavých slovies typu *robiaci, -a, -e*, ako aj s trpným príčastím typov *robený, -á, -é* i *urobený, -á, -é*).

Z uvedených príkladov vidieť, že morfologickú stavbu súčasnej spisovnej slovenčiny možno pokladať nielen za ekonomickú, ale aj za funkčne diferencovanú, ako sa to vyžaduje od morfológie spisovného jazyka, ktorý má dobre slúžiť kultúre, civilizácii i vede.

3. 3. Rozvoj syntaxe.

Na syntaktickej rovine spisovnej slovenčiny sa uskutočnilo v ostatnom období niekoľko zmien, ktorými sa poslúžilo najmä náučnému štýlu. Možno tu hovoriť o europeizácii syntaxe. Sú to syntagmatické i vetnotypové presuny.

Napríklad v syntagmatike sa zvýraznila väzba slovies so 4. pádom: *dobyť niečoho > dobyť niečo; vážiť si niečoho > vážiť si niečo; využívať niečoho > využívať niečo ...* Je to zjednodušenie pestrého zdedeného stavu (akási ekonómia vo formálnych prostriedkoch). S tým súvisí aj typ *uvažovať niečo* (: *uvažovať o niečom*), *vyvíjať niečo* (: *vyvíjať sa*).

V syntaxi vety sa v ostatnom období viac zaťažuje pasívny vetný typ: aj tento medzitypový presun slúži odbornému vyjadrovaniu. V odbornej reči sú častejšie pasívne vety so zloženým slovesným tvarom a s agensom v inštrumentáli; napr.: *Vírusy sú prenášané na človeka článkonožcami.*

Tým istým smerom sa nesie aj vývin viet so všeobecným podmetom: vety typu *hovorili* sa nahrádzajú vetami typu *hovorilo sa.* Zvýrazňuje sa tým neosobné vyjadrovanie, aj pod vplyvom náučného štýlu.

Dosť charakteristické pre syntax ostatných desaťročí je aj pevnejšie formovanie polovetných konštrukcií atributívnej povahy (príčastia) a súčasné ubúdanie prechodníkových konštrukcií. Ide tu o zvýraznenie mennej časti vety a oslabenie slovesnej časti. To všetko je v súlade s požiadavkami odbornej reči.

Je tu aj úsilie vyjadriť medzivetné vzťahy výstižnou spojkou a súčasne s úsilím po logickom spätí viet v súvetí (preferovanie hypotaxe a sekundárnych hypotaktických spojok ako *v dôsledku čoho, namiesto aby, bez toho aby, medzitým čo*).

Všetky uvedené prostriedky slúžia na explicitné vyjadrenie obsahových vzťahov v rámci vety a súvetia; ich aplikáciou sa tlmí šírka vety a súčasne sa zvýrazňuje plastičnosť obsahu. Tej istej úlohe slúži aj úprava slovosledu: aj tu badať v ostatnej etape vývinu spisovnej slovenčiny odklon od meravých šablón k plastičnosti a k obsahovej výstavbe výpovede.

Osobitne možno uviesť stvárňovanie výpovede ako zvukového celku. Najmä poloha slovka *sa* patriaceho k prísudkovému slovesnému tvaru sa využíva na frázovanie výpovede; predtým sa žiadala postpozícia vo všetkých tvaroch (rusizmus).

Nové syntaktické prostriedky jazyka sú veľmi dôležité pre odbornú reč, lebo pomáhajú presne a jednoznačne vyjadriť zložité myšlienkové pochody.

3. 4. Odborný slovník.

Dôležitou zložkou odbornej reči sú aj termíny, pomenovania — pojmy, ktorými sa vystihuje pojmová sústava vedných a technických odborov. A práve tejto odbornej zložke slovnej zásoby (odbornej terminológii) spisovnej slovenčiny sa venovalo veľa pozornosti. Rozvoj vysokých škôl a výskumných ústavov v rámci SAV bol popudom k rozvoju odbornej tlače — a teda i vedeckého slovníka a syntaxe.

Súčasná etapa vývinu sa vyznačuje cieľavedomou starostlivosťou o odbornú terminológiu: tejto otázke sa venovalo veľa najrozmanitejších odborníkov za spolupráce jazykovedcov z akadémie. Už v časopise Slovo a tvar bola príloha Technický jazyk (3, 1949; 4, 1950), potom časopis Slovenské odborné názvoslovie 1953—1961 (deväť ročníkov) sa výlučne zaoberal touto problematikou, čiastočne aj jeho pokračovateľ Československý terminologický časopis v rokoch 1962—1966 (päť ročníkov) a napokon aj časopis Kultúra slova (od roku 1967), kde sa terminológie a jednotlivé termíny posudzujú z hľadiska celej slovnej zásoby jazyka.

Podobne ako v celej lexike súčasnej spisovnej slovenčiny aj v odbornej terminológii badať kvantitatívny rast a súčasne aj kvalitatívne zlepšovanie. Pri kvantitatívnom raste ide najmä o tvorenie nových termínov z domácich základov a aj o zdomácňovanie medzinárodných termínov. Takto sa naša odborná lexika rozšírila o desaťtisíce nových jednotiek, ktorými sa saturujú potreby technickej a vedeckej komunikatívnej praxe na žiadúcej úrovni.

Od začiatku nášho obdobia podnes sa odborné názvoslovie rozvíja v podstate súladne so štruktúrnymi zákonitosťami slovenčiny, v čom treba vidieť kvalitatívne zlepšovanie odborného slovníka. Isté odchýlky sa ukazovali pre neprimerané hodnotenie úzu. Najmä v päťdesiatych rokoch sa urovnávala cesta pre koordináciu a integráciu slovenskej a českej odbornej terminológie: najmä nové výrazy mali sa tvoriť maximálne spoločné v slovenčine i češtine. Tento postoj našiel výraz aj na celoštátnej konferencii v Libliciach (december 1960), aj v ustanovení celoštátnej koordinačnej komisie terminologickej pri Prezídiu ČSAV, ba aj v preorganizovaní časopisu Slovenské odborné názvoslovie na celoštátny Československý terminologický časopis. Ale táto unifikačná orientácia sa čoskoro ukázala ako neplodná, takže dnes sa terminológia zasa tvorí a opatruje z hľadiska zákonitostí slovenčiny a potrieb slovenskej praxe. Nastolila sa najmä požiadavka posudzovať otázky terminológie v rámci kultúry celého spisovného jazyka (na smolenickej konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny v r. 1966).

3. 5. Štýlové vrstvy lexiky.

Slovná zásoba spisovnej slovenčiny sa v ostatnom vývinovom období rozrástla najmä v svojej nocionálnej zložke. Počas ostatných tridsiatich rokov sa však vnútorné napätie medzi štýlovými vrstvami slovnej zásoby zväčšovalo aj tým, že sa badateľne utvárali prostriedky hovorového štýlu. Ako veľmi nápadnú zložku treba tu spomenúť vrstvu slangových slov a zvratov, čo je v podstate

nová črta v rámci (resp. na okraji) spisovnej slovenčiny. Zosilňuje sa tým expresívna zložka slovníka. Je to aj otázka mestského jazyka.

Prostriedky hovorového štýlu ako aj rozličných slangov prenikajú čoraz viac aj do umeleckej literatúry. Zatiaľ čo sa próza štyridsiatych rokov vyznačovala napätím medzi spisovným jazykom a nárečím (najmä lyrizovaná próza M. Figuli a D. Chrobáka), priebojná vrstva prózy od päťdesiatych rokov sa nesie v napätí medzi spisovným jazykom a slangom (napr. niektoré diela Vlada Mináča, Kláry Jarunkovej, Antona Hykischa). Dynamika vývoja sa rodí v spisovnom jazyku samom, a nie v obrane proti tlaku zvonka. Ide tu predovšetkým o lexiku.

3. 6. Jazyková kultúra.

Starostlivosť o spisovný jazyk v najnovšom období vývinu vychádzala z funkčného prístupu k jazyku: veľkú úlohu tu zohrala štrukturalistická orientácia slovakistiky v tridsiatych a štyridsiatych rokoch. Škoda, že namiesto komplexného nazerania na jazyk sa v päťdesiatych rokoch čoraz viac zdôrazňovala už iba úloha „priemerného úzu" — čím sa prakticky upúšťalo od aktívnej starostlivosti o jazykovú prax vôbec. V takomto ovzduší vznikol aj prvý úplný opis našej lexiky *Slovník slovenského jazyka* (v šiestich zväzkoch od r. 1959 pod vedením Š. Peciara). Je to lexikograficky dobrá práca, lenže má nedostatky z hľadiska normatívnosti a národnej reprezentácie: posúva normu súčasnej spisovnej slovenčiny smerom k češtine. Preto sa toto dielo viac ráz kritizovalo (najostrejšie na konferencii o slovnej zásobe slovenčiny r. 1965).

Tým sme sa dostali k jadru otázok jazykovej kultúry. Od začiatku našej etapy sa mechanicky aplikovali tézy Pražského lingvistického krúžku: neprihliadalo sa na špecifické okolnosti a podmienky slovenské. Požiadavka „nehateného vývinu" smerovala k laxnosti v otázkach jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, ba až k otvorenému boju proti akémukoľvek zdôrazňovaniu osobitostí slovenčiny. Až r. 1966 sa vypracovala osobitná teória jazykovej kultúry, v ktorej sa prihliada na všetky podmienky nášho národného života. Táto teória je sformulovaná v texte *Tézy o slovenčine* (1966).

Zvýšené úsilie o jazykovú kultúru sa v budúcnosti chce opierať aj o zákon o slovenčine.

3. 7. Celkový pohľad na súčasné obdobie.

Súhrnne možno povedať o poslednom vývinovom úseku spisovnej slovenčiny od štyridsiatych rokov podnes, že to je obdobie úplného rozvitia základných vlastností moderného spisovného jazyka. V štyridsiatych rokoch sa spisovná slovenčina stala nielen suverénnym jazykom slovesného umenia, vedy a civilizácie, ale aj úradným nástrojom najvyšších štátnych funkcií. Preto sa slovná zásoba slovenčiny rozvíjala veľmi rýchle, vykryštalizúvali sa lexikálne a gramatické prostriedky náučného štýlu, silnelo napätie medzi spisovným jazykom, nárečiami a slangami aj v umeleckom štýle. Morfológia sa zjednodušila a ustálila. Hláskový systém spisovnej slovenčiny sa ustaľoval, v čom pomáhala aj narastajúca korešpondencia medzi ortoepickou a ortografickou formou jeho realizácie.

Puristická obrana spisovnej slovenčiny z predchádzajúceho obdobia bola nahradená prehlbujúcou sa starostlivosťou o jazykovú prax a vypracúvaním osobitnej teórie spisovnej reči a jazykovej kultúry, čím sa jazyk a jazykové otázky posúvali do centrálnejších polôh národnej kultúry a spoločenského diania ako mocný faktor pri rozvíjaní a upevňovaní národného povedomia. Tým sa na-

pokon eliminovalo aj úsilie po umelom zbližovaní spisovnej slovenčiny s češtinou.

Spisovná slovenčina dosahuje v súčasných šesťdesiatych rokoch najvyššiu métu svojho doterajšieho rozvoja: znesie kritériá moderného európskeho jazyka, lebo je dosť rozvitá v sémantike a dosť ustálená vo formálnych prostriedkoch; súčasne je aj dosť pružná v celej svojej stavbe, takže môže pohotovo plniť nové úlohy, ktoré sa kladú na dorozumievací prostriedok v rozvíjajúcej sa spoločnosti.

Nedostatky jazykovej praxe v našej etape nie sú zapríčinené nedokonalosťou jazyka ako systému ani medzerovitosťou jeho inventára; sú to nedostatky istých používateľov spisovnej reči, resp. následky slabej jazykovej a kultúrnej výchovy.

IV. Pohľad do budúcnosti.

4. Perspektívy spisovnej slovenčiny vidíme v súlade s jej doterajším vývinom. Preto sa žiada skonfrontovať už spomínanú teóriu o údajných malých schopnostiach spisovnej slovenčiny, vyslovenú ako pium desiderium istých neprajníkov slovenčiny a slovenskej kultúry vôbec na prelome storočí a uplatňovanú v službách českej politickej a kultúrnej expanzie i po roku 1918, s naším svedectvom o vývine i schopnostiach, výkonoch a kultúrnej úrovni súčasnej spisovnej slovenčiny. Ten „zázrak", ktorý sa stal so spisovnou slovenčinou v rozpätí päťdesiatich rokov od roku 1918 do roku 1968, je nielen dôsledkom samostatného štátneho života, ale je aj svedectvom životaschopnosti, kultúrnej vyspelosti a povedomia slovenského národa; a to sú dostačujúce záruky aj pre ďalší rozkvet spisovnej slovenčiny. Nezabránia mu nijaké znevažujúce úsudky ľudí, ktorí by z akejkoľvek vedeckej alebo spoločenskej príčiny šírili nedôveru v osobitosť, životnú silu a funkčné schopnosti slovenčiny.

Súčasná spisovná slovenčina je krásna a bohatá reč, má ustálenú a vypracovanú gramatickú stavbu i rozvitú a funkčne diferencovanú slovnú zásobu, takže vyhovuje citu, rozumu i každej činnosti moderného človeka; navyše jej pružný vývin v ostatných desaťročiach je prísľubom do budúcnosti, že svoju vlastnú tvár nestratí. A so zvyšovaním všeobecnej kultúrnosti slovenského národa bude sa zvyšovať aj kultúrna úroveň celej jazykovej praxe. Pri tom bude mať veľký význam aj spravodlivé riešenie národnostnej otázky vo federatívnom štáte. Umožní sa tým plné rozvitie slovenských národných síl a pripraví sa aj pre spisovnú slovenčinu rozvoj bez prekážok, na radosť a prospech nám všetkým. Bude si však treba uvedomiť, že za osudy a kultúrnu úroveň slovenčiny je a bude zodpovedná celá slovenská verejnosť.

Maria Marsinová

VALENCIA SLOVESA *burcovať / vyburcovať, zburcovať*

Skôr ako sa začal koncipovať Slovník slovenského jazyka v terajšej podobe, veľa sa uvažovalo o stavbe jednotlivých hesiel. Potom i pri práci samej sa prichádzalo na rozličné jednotlivosti, ktoré bolo treba domyslieť a použiť pri koncipovaní, aby slovník čo najvecnejšie a najúplnejšie zachytil stav v súčasnom jazyku. Je totiž poslaním slovníka tohto typu, aby podľa možnosti vyčerpávajúco podal slovo v živých jazykových súvislostiach — významových i gramatických. Pokiaľ ide o sloveso, uvažovalo sa o uvádzaní väzieb a typických spojení, ako sa o tom dočítame v Informáciách pre používateľa slovníka.[1] Spracovanie jednotlivých hesiel ukazuje, že sa tieto teoretické požiadavky v praxi neuskutočňovali vždy rovnako, že sa prekonávali vývinom, preto pri praktickom používaní slovníka sa ukazujú medzery, ktoré nútia používateľa, aby sa s dotazom po ďalších väzbách a spojeniach obracal na jazykovedcov.[2]

Nejde nám tu o nijaké teórie, ale iba o praktické doplnky toho, čo používateľ SSJ pri hesle *burcovať* — a príležitostne aj pri iných slovesách — pociťuje ako nedostatok pre svoje, napr. prekladateľské alebo redakčné potreby.

Slovník slovenského jazyka I (str. 145) spracúva expresívne sloveso *burcovať* nepochybne v širšom rozsahu ako matičný Slovník spisovného jazyka slovenského (str. 184).[3]

Ako prvý význam správne uvádza SSJ ten, ktorý sa nám predovšetkým vybavuje pri použití tohto slovesa, t. j. „vyrušovať zo spánku, budiť, prebúdzať, zobúdzať".[4] Uvedené doklady (*burcovať niekoho zo spánku, zo sna; Teraz trochu zdriemol a už ho burcujú.* Rys.) vyžadujú však úpravu uvedenej charakteristiky. Pretože ide o sloveso expresívne, potrebný je neutrálny ekvivalent, teda „budiť, zobúdzať", pravda s doplnením: „násilne, hrmotne". Potom treba vynechať jednostranne obmedzené „vyrušovať zo spánku", keďže sa vy-

[1] Pozri *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, str. IX. (Ďalej SSJ I—V.)

[2] I tento príspevok vznikol z dotazu, či použiť väzbu *burcujúci k pokániu* alebo *burcujúci na pokánie*. Keby dotazovateľ pri svojej práci bol prišiel do styku s dokonavým slovesom *vyburcovať*, nebol by mal tento problém, lebo tam sa väzba *vyburcovať koho k čomu* uvádza na prvom mieste. Ale rovnako by mu bol vznikol pri dokonavom *zburcovať*, spracovanom paralelne s bezpredponovým *burcovať*. Už tento prípad ukazuje na nerovnaké uplatnenie teoretických zásad v praxi koncipovania. Preto tiež sme sa rozhodli písať o valencii uvedených slovies, lebo tento pojem vyjadruje širšie možnosti spojení ako pojem väzby.

[3] A. Jánošík — E. Jóna, *Slovník spisovného jazyka slovenského I*, Martin 1946—1949. Ďalej ho uvádzame ako matičný slovník. — Spracovania v *Slovenskom frazeologickom slovníku* P. Tvrdého (2. vyd., Praha — Prešov 1933) sa nedotýkame, lebo ten na str. 53 bez dokladov uvádza: násilne pohybovať, hrmot robiť. — V Bernolákovom *Slovári* sa toto heslo nevyskytuje.

[4] Matičný slovník má tento význam menej pregnantne vyjadrený až na 2. mieste ako „budiť, prebúdzať" bez štylistického označenia expresivity a bez väzieb.

skytuje i spojenie *burcovať zo sna*,[5] a podať ako ekvivalenty prvého významu: „násilne, hrmotne budiť, zobúdzať, prebúdzať niekoho". Takáto všeobecnejšia, ale správnejšia významová charakteristika potom pripúšťa uvádzať v prvom význame hesla *burcovať* aj doklady typu *burcovať z apatie*, ak násilné budenie, zobúdzanie niekoho chápeme v posunutom význame „násilne spôsobovať precitnutie niekoho z nejakého psychického stavu". Matičný slovník na citovanom mieste správne uvádza vo svojom druhom význame doklady z Urbana a Škultétyho: *Nový mocný prúd uvedomelej lásky* burcoval ho z niekdajšej apatie. — *Sám išiel budiť*, burcovať zo sna, *vštepovať program do duše . . .*,[6] ale nevhodne umiestňuje tieto príklady s posunutým významom pred jediný doklad na pôvodný význam násilného budenia zo spánku od Kukučína. Tento doklad *(pritajuje z lenivosti . . ., aby mu dali pokoj,* neburcovali *v noci)* sa mohol v SSJ I uviesť pri prvom význame slovesa *burcovať* na ilustráciu bezpredmetového použitia.

Pri dôkladnejšom štúdiu pomerne hojného materiálu, ktorý je v JÚĽŠ SAV, nachádzame však aj ďalšie doklady na samostatný zásahový akuzatívny predmet, ktorý sa nedá zaradiť ani do významu násilného zobúdzania, ani do posunutého významu „spôsobovať násilné precitnutie z nejakého stavu", ale má nový významový odtienok. Ide o prípady, kde zásahovým predmetom je alebo osoba, alebo to, čo človeka charakterizuje ako osobu (napr. myseľ, svedomie), alebo meno, ktoré možno v danej situácii personifikovať, napr. *dom, kaštieľ* namiesto obyvateľov domu, kaštieľa a pod. Pri nedokonavom *burcovať* sú v materiáli iba dva doklady, pri predponových *vyburcovať* a *zburcovať* je ich hojne. Pokladáme za potrebné uviesť ich, aby sa ukázal ďalší prenesený alebo nový význam slovesa *burcovať/vyburcovať, zburcovať: Všetko, čo naše* mysle burcovalo, *našlo si pôdu voľného prednesenia v Detvane* (zborník spolku Detvan 1932). — *Ozvena výstrelov* zburcovala väčšinu verejnosti (KŽ 1966). — *ale v tom ich* zburcoval *surový hlas Obšívala* (Kukučín). — *Predseda mi vynadal, či chcem* vyburcovať *celú* dedinu (Smrčok). — *Veď návrat jazdcov* vyburcoval *vždy celý* kaštieľ (Zúbek). — *Dnes nešťastný chýr* zburcoval obyvateľov *Kalinovca* (Pútnik SSV XXXIX). — *Teraz by sme* zburcovali *celý* dom (Karvaš). — Zburcoval *všetkých* poľovníkov (Karvaš).

---

[5] Aj pri dokonavých slovesách *zburcovať* a *vyburcovať* je v slovníkovom materiáli JÚ SAV dosť dokladov: *zburcovať zo sna* (Mihálik, Urbánek, Gabaj), *zburcovať z hlbokého spánku* (Horák), *vyburcovať zo sladkého spánku* (Fabry); *vyburcovať zo sna* (Kukučín, Vajanský); *vyburcovaní z najlepšieho sna* (Vansová).

[6] Takéto správne chápanie — i keď aj tu by boli isté výhrady — sa uvádza pri slovese *vyburcovať* (SSJ V, 201), ale už nie pri ďalšom dokonavom slovese *zburcovať* (SSJ V, 577). Preto si na ilustráciu dovolíme uviesť príklady tohto druhu, ktoré nachodíme v dokladoch JÚ SAV pri dokonavých predponových slovesách *zburcovať* a *vyburcovať*, napr.: hnutie *zburcovalo zo zúfalej apatie* i slovenskú inteligenciu (zborník Detvan). — Jednako osmeľujem sa *vyburcovať* matku *z jej malomyseľnosti* (Alexy). — Paľko už úplne bol *vyburcovaný z dumania* (Kukučín). — Interview reportéra mal *vyburcovať* vládnych činiteľov *z ich letargie* (KŽ 1960). — Boli *vyburcovaní zo svojho pokoja* a dôvery k Európe (tlač). — Práve táto skutočnosť [= pokusy s jadrovými zbraňami] ich *vyburcovala z ich* doterajšej *politickej letargii [!]* (KŽ 1961). . . . aby *z tých pekných predstáv* nebola niekedy nemilosrdne *vyburcovaná*. (Šoltésová). — *Vyburcuje* ľudí *z ľahostajnosti* (Karvaš). — Strana bola *vyburcovaná z bezstarostnosti* (tlač). — Musí nás *vyburcovať z nečinnosti* rastúca ľahostajnosť mládeže k národným hodnotám (KŽ 1966). — Aj slová *sen* a *spánok* sa v týchto súvislostiach používajú v prenesenom zmysle o psychickom stave: Svetová vojna *vyburcovala* ho *z detských snov* (Urban). — Nastupuje doba *národného spánku, z ktorého národ vyburcovali, vzbudili nacionálne idey* (Tibenský).

Všetkým uvedeným dokladom je spoločná ako najprimeranejšia interpretácia „vyvolávať/vyvolať rozruch u niekoho, niekde, búrlivo vzrušovať/vzrušiť".

Tak by pri prvom význame slovesa *burcovať* mali byť až dva posunuté, prípadne prenesené významy, a pokiaľ ide o väzbu, mal by sa v zátvorke uvádzať nielen holý osobný akuzatív a bezpredmetové použitie, ale pri akuzatíve aj druhá, hoci voľnejšia väzba s predložkovým genitívom, lebo, ako vidieť, je naozaj bežná: *burcovať* (koho, koho z čoho, bezpredmet.). Pravda, túto voľnejšiu väzbu treba rozlišovať od genitívu s tou istou predložkou *z*, kde ide o príslovkové určenie miesta. V materiáli JÚ SAV nachádzame také doklady len pri príslušných dokonavých slovesách *vyburcovať* a *zburcovať*,[7] ale z úzu sú známe aj pri nedokonavom *burcovať*, napr. *burcovať z postele, z lôžka.* Zo spojení tohto typu, kde ide o lokálny významový odtienok, vznikajú ďalším posúvaním významu aj publicistické frázy typu *„burcovať ľudí z raja dobrého vkusu"*, ktoré nemožno zaradiť inde ako práve na okraj tohto prvého významu slovesa *burcovať.*

Ako d r u h ý význam slovesa *burcovať* uvádza SSJ I (c. m.): „podnecovať, povzbudzovať do činnosti, prebúdzať v niekom uvedomenie" a väzbu s osobným i neosobným akuzatívom, ako aj bezpredmetové použitie. Matičný slovník (c. m.) tento význam nemá. Doklady na tento druhý význam sú v SSJ I trocha neusporiadané: *Burcuje svedomie ľudu.* (Roy); *Nový mocný prúd uvedomelej lásky burcoval ho z niekdajšej apatie.* (Urb.); *časopis burcuje mládež* (Fr. Kráľ), *b. do boja za mier, b. národné povedomie.* I tento druhý význam slovesa *burcovať* sa charakterizuje ako expresívny. Preto by bolo zaiste vhodné doplniť vo významovej charakteristike silu podnecovania, a to podľa charakteristiky dokonavého slovesa *vyburcovať*,[8] ale už nie *zburcovať*.[9] Druhým významom slovesa *burcovať* je potom ‚mocne podnecovať, povzbudzovať niekoho do niečoho, k niečomu'. To ďalšie, „prebúdzať v niekom uvedomenie", si tiež vyžaduje malú korektúru: „mocne al. násilne vzbudzovať nejaký pozitívny pocit". Ak potom vynecháme doklad *burcovať z apatie*, ktorý sme zaradili do prvého posunutého významu slovesa *burcovať*, ďalšie uvedené doklady majú mať takéto poradie: *burcovať mládež* (a bolo by treba dodať aj ďalšie charakteristické spojenia: *b. utláčané národy, robotnícke masy; burcujúca pieseň*, Gacek); *burcovať národné povedomie* (Hronský, Elán), *b. svedomie ľudu.* Sem by sa mohlo dodať ešte aj z týchto charakteristických dokladov: *b. lásku k národnému jazyku* (Naše divadlo 1930); *b. záujem širokých más o históriu* (tlač); *b. ducha slobody* (tlač 1943); *burcuje ich občianskosť, roky uspávanú démonom súhlasu* (KŽ 1964).

Za týmito príkladmi mali nasledovať ďalšie väzby a celá valencia druhého významu slovesa *burcovať.* SSJ I na citovanom mieste uvádza len jediný doklad: *burcovať do boja za mier.* Táto väzba s predložkovým genitívom cieľovým predmetom je všeobecne známa a pevná i hojne doložená. Rovnakého typu je *burcovať do zápasu, do pohybu,* obe doložené v slovníkovom materiáli

---

[7] Doklady pri dokonavých slovesách, z ktorých vychádzame pri uvedených úvahách: Ale nejaká tajomná moc ju *vyburcovala z loža [!]* (Kukučín). — *Zburcujete* mi všetky šľachetné duše *z raja* tzv. dobrého vkusu! (KŽ 1954).

[8] Pri slovese *vyburcovať* (pozri SSJ V, 201) je v 2. význame: „mocne podnietiť, povzbudiť do činnosti".

[9] Pri slovese *zburcovať* (pozri SSJ V, 577) sa nadväzuje na charakteristiku nedokonavého *burcovať.* Pozri aj pozn. 2 v tomto článku.

JÚ SAV.[10] Popri hojnosti dokladov na ustálené spojenie *burcovať do boja* nachádzame však v jazykovom materiáli JÚ SAV aj *burcovať k boju.*[11] V zásade nemožno nič namietať proti tejto väzbe s predložkovým datívom, lebo v slovenčine okrem iných väzieb pri type *nútiť* — a sloveso *burcovať* mu je významove blízke — vyskytuje sa popri bežnom predložkovom genitíve typu *nútiť do niečoho* a predložkovom akuzatíve typu *nútiť na niečo* ako okrajový prostriedok aj predložkový datív typu *nútiť k niečomu.*[12] A naozaj — iste analógiou k synonymu *podnecovať*[13] — nachodíme v slovníkovom materiáli JÚ SAV hojnosť dokladov: Burcovať *robotníkov* k vypätiu všetkých síl *za konečné víťazstvo* (Pravda 1946). — *Krik je silný predovšetkým svojou ústrednou myšlienkou* — burcuje *ľudí* k zodpovednosti *za svet, v ktorom žijú* (Večerník 1964). — *vzdorne* burcoval k odboju *a vzbure* (KŽ 1956). — Burcujú k pokračovaniu *v revolučnej činnosti* (SP 1952). — *Katka* burcovala *dobrodušnú kuchárku* k prípravám (N. žena 1939). Ak teda možno použiť ako spisovné spojenia: *burcovať k zodpovednosti, k vypätiu síl, k odboju, k pokračovaniu v činnosti, k prípravám,* kde ide o navodenie nejakého psychického stavu alebo činnosti,[14] možno rovnako dobre použiť aj väzbu *burcovať k pokániu,* prípadne: *burcujúci k pokániu.* Podľa toho potom ani spojenie *burcovať k boju* nie je v zásade nesprávne, ale zaiste jazyk dáva prednosť ustáleným spojeniam pred menej bežnými, ak nie sú na to osobitné štylistické dôvody.

Na slovníkovom materiáli z JÚ SAV si môžeme na dokladoch overiť aj cieľový objekt v predložkovom akuzatíve: *Ilegálny študentský časopis* burcuje *juhoslovanskú mládež* na pomoc *[Srbom]* (Fr. Kráľ). — Burcuje *národy republiky* na obranu *vlasti* (KŽ 1954). I keď proti týmto väzbám v zásade niet námietok, možno ich interpretovať aj inak ako len druhý predmet k slovesu *burcovať.* Môžeme ich chápať aj ako úsporné vyjadrenie: ide o *boj na pomoc niekomu, o boj na obranu niečoho,* kde je predložkový akuzatív vlastne nezhodným prívlastkom k slovu *boj.* Teda napr. *burcovať na obranu vlasti* mohlo vzniknúť ako elipsa zo spojenia *burcovať do boja na obranu vlasti.*

Podobne ako elipsa by sa dali chápať aj voľné cieľové predmety *burcovať za niekoho, za niečo* (pôvodne azda *burcovať do boja za niečo*) a *burcovať proti niekomu, proti niečomu* (pôvodne: *burcovať do boja proti niekomu*), ako to vidíme z týchto dokladov: burcovať *osadenstvo závodu* za rovnomerné plnenie plánu (Pravda 1952). — *Pázmány* ... burcuje proti uzavretiam *žilinskej synody* (Varsík). — burcovať proti nezmyselnosti *vojny* (KŽ 1957).

Pri tomto druhom význame slovesa *burcovať* nemožno obísť ani použitie

---

[10] Komunisti *burcujú* ľud *do rozhorčeného zápasu* o slobodu (Pravda 1951). — Kapitalizmus *burcuje* národnosti *do pohybu* (Gosiorovský).

[11] Usilovne *burcoval* robotníctvo *k boju* za jeho práva (KŽ 1953).

[12] Porov. J. Oravec, *Väzba slovies v slovenčine,* Bratislava 1967, 253.

[13] Datívnu väzbu tohto slovesa uvádza J. Oravec, c. d., 253 i v registri na str. 356. — SSJ III, 139 v hesle *podnietiť/podnecovať* uvádza len jednu, akuzatívnu väzbu (osobnú i vecnú).

[14] Pri dokonavom slovese *vyburcovať* uvádza SSJ V, 201 v druhom význame nielen túto väzbu popri osobnej akuzatívnej a iných, ale uvádza aj príklad *vyburcovať k činu.* Sloveso *zburcovať,* ako sme už viac ráz spomenuli, je spracované mechanicky podľa nedokonavého *burcovať,* a tak tu niet ani väzby, ani dokladu, hoci slovníkový materiál má k dispozícii aj tieto väzby. Napr. Ale už ani stovky či tisícky *nezburcovali k životu* obyvateľov Stráne (F. Kráľ). — kým nebolo *vyburcované k slovu* i niekoľko ináč zmýšľajúcich mládencov (F. Kráľ). — *Vyburcoval* ich *k obrane života* ako základnej hodnoty (KŽ 1964). — To *vyburcovalo* vládu *k činu* (Mňačko). — [Udalosti] ho *vyburcovali k vrcholnému* maliarskemu *vyjadreniu* (KŽ 1961).

inštrumentálu prostriedku, napr. *burcovať slovom, veršami, letákmi, svojím priebojným elánom,* ktoré nám poskytuje slovníkový materiál,[15] ani prípady na predložkový lokál s významom zreteľa, i keď s jemným lokálnym zafarbením, napr. *burcovať v niekom človeka, burcovať v človeku iskru umenia,* čo je rovnako doložené.[16]

Napokon, ak napr. pri slovese *rozkázať* uvádza SSJ III (str. 807) väzbu vedľajšej vety predmetovej so spojkou *aby,* mohla sa podľa materiálu uviesť aj pri slovese *burcovať: Obidva prípady* burcujú *Zväz československých spisovateľov ... a redakciu KŽ,* aby prikročili *k vážnej ... spolupráci so začínajúcimi autormi* (KŽ 1951). A hoci na ďalší prípad niet dokladov, podľa práve uvedenej vety sa možno domnievať, že nie je vylúčené vyjadriť druhý predmet pri slovese *burcovať* neurčitkom: *Obidva prípady* burcujú *Zväz ... a redakciu KŽ* prikročiť *k vážnej spolupráci ...*

Doklad na bezpredmetové použitie 2. významu slovesa *burcovať* sme v nám prístupnom materiáli nenašli.

Po všetkých týchto dokladoch a úvahách bolo by treba výsledky pozorovaní zhrnúť v tom zmysle, že pri druhom význame slovesa *burcovať* sa malo v SSJ I uvádzať viac väzieb, aby jeho charakteristika bola úplnejšia. Nestačí teda spracovanie *koho, čo i bezpredm.,* ale aspoň *koho do čoho, k čomu, na čo, aby; čo v kom; koho, čo čím,* aby sme sa obmedzili na to, čo je frekventované; všetko to sa žiada ilustrovať dokladmi. Že táto požiadavka nie je nadsadená, ukazuje spracovanie niektorých slovesných hesiel v ďalších zväzkoch Slovníka slovenského jazyka.

Treba sa dotknúť i t r e t i e h o významu slovesa *burcovať,* ktorý s charakteristikou *zried.* s väzbou *čím* uvádza SSJ I na str. 145 so synonymami *lomcovať, burácať.*[17] Bolo by bývalo vhodnejšie použiť ich v obrátenom poradí: *burácať, lomcovať* a doplniť ich nocionálnym *mocne otriasať.* Význam treba ilustrovať najprv dokladom z konkrétnej, nie abstraktnej oblasti. Slovníkový materiál z JÚ SAV nám poskytuje príklady na bezpredmetové použitie: Vetrisková burcujú *a noc je pritmavá* (J. Kráľ). — A chumelice burcovali (Hviezdoslov), alebo zo staršieho materiálu: Hrom burcuvau (SP 1847); *Nech strieľajú, nech* burcujú (Sokol 1864). Až za konkrétny doklad tohto druhu patrí príklad s inštrumentálom prostriedku, napr.: *Teraz je vojna.* Burcuje Stalingradom (Lajčiak); *Zlosť* burcovala jeho vnútrom (Moric); alebo z historického materiálu: *nepokoj* burcoval útrobami jeho (Sokol 1860). Popri tomto inštrumentáli prostriedku môže stáť ako ekvivalent aj predložkový lokál s miestnym zafarbením, ako ho nachodíme u Hviezdoslava: *Tie staré* vrtochy *zemianske stále ešte* burcujú v nich (popri: *burcujú nimi*).

---

[15] V slovníkovom materiáli JÚ SAV sú tieto doklady: *Burcuje* novými a novými *veršami* tisíce robotníkov (Bunčák). — Svojím *utrpením burcujú* ľudstvo (Šrobár). — Smetana nebol by mohol vytvoriť *diela, ktorými burcoval* vedomie českého ľudu (Nováček). — *burcovať* svedomie ľudí *letákmi* (E. B. Štefan). Zo staršieho materiálu: *Slovom burcuješ* (Orol 1875).

[16] *Burcujem v ňom* driemajúcu iskru umenia (Smrčok). — *Burcujú vo mne* človeka (Ondrejov). — *Burcuje vo svojich rodákoch* ducha slobody (tlač 1943).

[17] Podľa jediného dokladu, ktorý uvádza matičný slovník vo svojom prvom význame slovesa *burcovať* z Hviezdoslava (Tie staré vrtochy zemianske stále ešte *burcujú v nich),* možno tento prvý význam z matičného slovníka (str. 184) prevziať do 3. významu SSJ I.

Napokon sa nezdá ničím odôvodnené vynechávať pri tomto 3. význame odkaz na dokonavé sloveso. Nemožno tu síce použiť obidve dokonavé slovesá *zburcovať* i *vyburcovať* ako pri 1. a 2. význame, ale nič neprekáža použiť vo všetkých dokladoch tretieho významu ako dokonavý pendant sloveso *zburcovať* alebo *zaburcovať*,[18] teda: *vetriská zburcujú/zaburcujú* (= zaburácajú); *hrom zburcoval/zaburcoval* (= zaburácal), *zlosť zburcovala/zaburcovala* (= zaburácala, zalomcovala) *ním; vrtochy zburcovali/zaburcovali* (zaburácali) *v nich*. Preto aj týmto dokonavým slovesom k tretiemu významu treba v Slovníku spisovného jazyka sloveso *burcovať* doplniť.

Ako z uvedeného prehľadu vidieť, má sloveso *burcovať* naozaj rozsiahlu významovú škálu a bohatú valenciu. Ich dôkladnejším rozvedením v tomto hesle, ako aj v iných heslách bol by Slovník slovenského jazyka ešte viac získal na cene a bol by pre prax ešte hodnotnejšou príručkou i svedectvom pre bohatú rozvinutosť vyjadrovacích prostriedkov v slovenčine.

[18] Sloveso *zaburcovať* uvádza SSJ V na str. 386 ako „podnietiť, prebudiť k činnosti" a so synonymom *zburcovať*. Je tu aj jeden doklad: *zaburcovať svedomím*, ktorý naozaj niet kde umiestiť v hesle *zburcovať*, ak sa nedoplní tretí význam, ako to navrhujeme v texte.

DISKUSIE

Ladislav Dvonč

K POMENOVANIAM OSÔB PODĽA VEKOVEJ PRÍSLUŠNOSTI

Jedným z novších slov, s ktorými sa stretávame dnes pomerne často na stránkach našej tlače, je slovo *teenager*. Napr. *V tomto prípade publikum tvoria* teenageri (Smena, 15. 7. 1967, str. 7). Slovo sa u nás používa v pôvodnej pravopisnej podobe, pričom sa zhruba zachováva aj pôvodná anglická výslovnosť *(tínedžer)*.

O slove *teenager* nachádzame poučenie v príspevku A. Kamiša na stránkach časopisu Naše řeč.[1] Slovom *teenager*, ako ukazuje jeho zloženie, sa označuje osoba vo veku, ktorý sa v angličtine udáva číslovkou majúcou v druhej časti *-teen*. Číslovky s *-teen* sú v angličtine od trinásť do deväťnásť: *thirteen, fourteen, fifteen, sixteen, seventeen, eighteen, nineteen*. Podľa toho ide o označenie osôb trinásťročných až deväťnásťročných.[2] A. Kamiš sa tiež zmieňuje, že časť *-teen* je približne zhodná s naším *-násť*. Časť *-násť* majú totiž nielen číslovky *trinásť — deväťnásť*, ako je to v angličtine pri číslovkách s *-teen*, ale aj číslovky *jedenásť* a *dvanásť*. Treba však zdôrazniť, že pri používaní slova *teenager* — aspoň u nás v slovenčine — nejde o prísne obmedzenie sa na osoby trinásťročné až deväťnásťročné, ale ide o používanie tohto slova na označenie osôb v druhej desiatke veku, t. j. osôb vo veku od 11 rokov do 19 rokov. V tomto zmysle možno klásť medzi časť *-teen* a časť *-násť* znamienko rovnosti. Pravda, v spisovnej slovenčine slovo *teenager* z hľadiska bežného používateľa jazyka, ktorý nie je lepšie oboznámený s angličtinou, je slovom izolovaným, nemotivovaným, ako sú vlastne izolovanými aj iné výrazy anglického pôvodu, hoci v angličtine ide o slová odvodené alebo zložené, napr. *kovboj (cowboy), kontajner (container)* a pod.

Prv, než odpovieme na otázku, či máme v spisovnej slovenčine používať slovo *teenager* v spomínanom význame alebo nejaký iný vhodný výraz, všimnime si slová, ktorými sa označujú osoby v jednotlivých desiatkach rokov, teda osoby vo veku od 20 do 30 rokov, od 30 do 40 rokov atď.

---

[1] A. Kamiš, *Teenager*, Naše řeč 50, 1967, 56—57.

[2] Pozri heslo *teenager* v *Anglicko-slovenskom slovníku* od J. Šimku (Bratislava 1967, 1217) s výkladom „chlapec alebo dievča (od 13. do 19. roku)". V tejto súvislosti treba tiež upozorniť, že v angličtine sa používa aj substantivizované *teens* vo význame „vek od 13. do 19. roku" (J. Šimko, tamže), resp. „vek medzi 12 a 20 rokmi, hlavne o dievčatách" (A. Osička — I. Poldauf, *Anglicko-český slovník*, 2. vyd., Praha 1956, 432). Aj tu je základom časť *-teen* z uvedených čísloviek.

Ak vyjdeme zo stavu v *Slovníku slovenského jazyka*,[3] musíme konštatovať, že takýchto výrazov v spisovnej slovenčine vlastne niet. Slovník slovenského jazyka uvádza niektoré slová, v ktorých sa určuje vek osoby, ale nejde pritom o určenie rozpätia veku osôb v rámci jednej desiatky rokov, ale len o určenie istého počtu dosiahnutých rokov. Slovník uvádza tieto slová: *tridsiatnik, štyridsiatnik, päťdesiatnik, šesťdesiatnik, sedemdesiatnik, osemdesiatnik* a *deväťdesiatnik*. Výklad pri jednotlivých slovách je takmer rovnaký, mení sa len určenie počtu rokov príslušnej osoby. *Tridsiatnik* je podľa SSJ „človek majúci asi tridsať rokov, tridsaťročný človek", *štyridsiatnik* je „štyridsaťročný človek", *päťdesiatnik* „človek majúci päťdesiat rokov", *šesťdesiatnik* „šesťdesiatročný človek", *sedemdesiatnik* „človek majúci sedemdesiat rokov", *osemdesiatnik* „osemdesiatročný človek", *deväťdesiatnik* je „človek majúci deväťdesiat rokov". Vo výklade významu týchto slov je malá odchýlka len pri slove *tridsiatnik*, pri ktorom sa v prvej časti výkladu udáva vek „asi tridsať rokov", teda približný vek, kým inde sa vždy určuje presný počet rokov osoby podľa číslovky, ktorá je v základe príslušného podstatného mena. Štylistické určenie týchto slov je v SSJ tiež nerovnaké. Slová *tridsiatnik, päťdesiatnik, šesťdesiatnik* a *sedemdesiatnik*, sú bez bližšieho určenia, čo znamená, že ich treba pokladať za neutrálne, bežné spisovné slová. Slová *štyridsiatnik, osemdesiatnik* a *deväťdesiatnik* sú označené ako hovorové, teda výrazy z hovorového jazyka a či hovorového štýlu spisovného jazyka.

Iný stav nachádzame v spracovaní slov tohto typu v češtine v najnovšom *Slovníku spisovného jazyka českého*.[4] Tu sa slovo *dvacátník* uvádza ako „člověk, kterému je dvacet let n. více, avšak méně než třicet", *třicátník* ako „člověk, kterému je třicet let n. o několik let více", *čtyřicátník* je „člověk, kterému je čtyřicet let n. více, avšak méně než padesát", *padesátník* „člověk, kterému je padesát let n. o několik let více", *šedesátník* „člověk, kterému je šedesát let n. o několik let více", *sedmdesátník* „sedmdesátiletý člověk", *osmdesátník* „člověk, ktorému je osmdesát let n. o několik let více", *devadesátník* „devadesátiletý člověk". Na rozdiel od Slovníka slovenského jazyka zaznamenáva sa tu na označenie osoby s istým počtom dosiahnutých rokov aj slovo *dvacátník*. Pokiaľ ide o výklad významu uvedených slov, možno tu zistiť tri typy výkladu: 1. človek, ktorý má tridsať (päťdesiat, šesťdesiat, osemdesiat) rokov alebo o niekoľko rokov viac *(třicátník, padesátník, šedesátník, osmdesátník)*, 2. človek, ktorý má dvadsať (štyridsať) rokov alebo viac, ale menej než tridsať (päťdesiat) *(dvacátník, čtyřicátník)*, 3. sedemdesiatročný (deväťdesiatročný) človek *(sedmdesátník, devadesátník)*. Samotný výklad typu „člověk, kterému je padesát let n. o několik let více" je dosť nepresný, lebo nie je dosť jasné, koľko rokov je ešte prípustných po dosiahnutí päťdesiatich rokov, aby ešte šlo o päťdesiatnika. Z tohto výkladu je však zrejmé, že päťdesiatnikom je nielen osoba, ktorá dosiahla päťdesiat rokov, ale je to aj osoba, resp. osoby, ktoré už prekročili tento vek. Najpresnejší je výklad pri slove *čtyřicátník*, v ktorom ide o určenie rozpätia rokov od štyridsať do štyridsaťdeväť, teda celej desiatky rokov. Výklad významu slov *sedmdesátník* a *devadesátník*, ktorý je v českom slovníku, je rovnaký ako výklad v Slovníku slovenského jazyka pri všetkých slovách tohto typu. Aj napriek tejto nejednotnosti vo výklade významu slov uvedeného

---

[3] *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959; II, 1960; III, 1963; IV, 1964; V, 1965.

[4] *Slovník spisovného jazyka českého I*, Praha 1960; II, 1964; III, 1966.

typu je evidentné, že v Slovníku spisovného jazyka českého sa na rozdiel od Slovníka slovenského jazyka predpokladá označovanie osôb podľa desiatok rokov (výklad pri slovách *sedmdesátník, devadesátník* treba pokladať len za nedôslednosť).

Výklady významovej stránky slov, ktoré sú v Slovníku slovenského jazyka pri slovách *tridsiatnik, štyridsiatnik* atď., nezodpovedajú podľa našej mienky skutočnému stavu v našom jazyku. Slová *tridsiatnik, štyridsiatnik* atď. sa používajú nielen na označenie osôb s počtom rokov určeným číslovkou v základe týchto slov, ale aj na označenie osôb s počtom rokov v rámci celej desiatky. Teda tridsiatnici sú prísne vzaté osoby vo veku od 30 do 39 rokov (v určení počtu rokov je vždy číslovka *tridsať*), štyridsiatnici osoby vo veku od 40 do 49 rokov atď. V tomto zmysle sa hovorí o generácii štyridsiatnikov, päťdesiatnikov, šesťdesiatnikov atď. Používanie týchto pomenovaní môžeme porovnať s pomenovaniami typu *päťdesiate, šesťdesiate* atď. *roky*, t. j. roky, v ktorých označení je číslovka *päťdesiat, šesťdesiat* atď. (1950—1959, 1960—1969 atď.). Pravda, používanie slov typu *tridsiatnik* nie je v bežnej praxi vždy také striktné. Prinajmenšom však musíme uznať správnosť tvrdenia, že napr. päťdesiatnikom nie je len osoba, ktorá dosiahla 50 rokov (ako sa to určuje v SSJ), ale aj osoba, ktorá už prekročila tento vek. Teda dolná hranica určenia veku je tu presná (30, 40, 50 atď. rokov), kým horná hranica je menej presná (napr. osoba, ktorá má 49 rokov, je prísne vzaté štyridsiatnikom, ale inak sa o takejto osobe už skôr hovorí, že „pomaly" bude mať 50 rokov, že je pred päťdesiatkou a pod.).

V rade slov na označenie osôb s istou desiatkou rokov chýba v SSJ výraz na označenie osôb vo veku od 20 do 30 rokov. Slovo *dvadsiatnik*, utvorené podobne ako slová *tridsiatnik, štyridsiatnik, päťdesiatnik* atď. príponou *-ník*, resp. *-nik* (skrátenie podľa rytmického zákona) má podľa tohto slovníka význam „minca hodnoty dvadsiatich grajciarov". Naozaj, v slovníkovom materiáli Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, z ktorého vychádzala práca na SSJ, sú všetky doklady so slovom *dvadsiatnik* len na význam, ktorý sa uvádza v tomto slovníku. Je však celkom dobre možné, že sa aj slovo *dvadsiatnik* používa podobne ako slová *tridsiatnik, štyridsiatnik* atď. na označenie osôb s istým počtom rokov, v tomto prípade osôb vo veku od 20 do 30 rokov.

Na označenie osôb s vekom sto alebo viac rokov sa už nepoužíva výraz typu *tridsiatnik*, ale slovo *storočný*. SSJ uvádza príd. meno *storočný* s výkladom „majúci sto rokov, sto rokov starý". Je otázne, či v tomto prípade nejde už o spodstatnené prídavné meno. Prinajmenšom možno tu hovoriť o nižšom stupni substantivizácie príd. mena *storočný*.[5] V spomínanom českom slovníku sa tiež uvádza iba príd. meno *století* s výkladom ‚trvající, starý sto let" a s príkladom *století stařec* (pozri v hesle *sto-*). Že sa slovo *storočný* nepoužíva len vo význame „majúci sto rokov", ale aj vo význame „majúci viac ako sto rokov", vidieť to z použitia tohto výrazu vo Výbere 1, 1968, č. 20, str. 32. Tu sa uvádza nadpis Kde je najviac storočných a ďalej „tabuľka dokázaných rekordov", v ktorej sa uvádzajú osoby vo veku 106—113 rokov.

Vráťme sa teraz k pomenovaniu osôb v mladšom veku života. Ak by sme postupovali analogicky podľa slov typu *tridsiatnik*, dostali by sme sa

[5] K tomu pozri B. Kovalová, *K substantivizácii prídavných mien v slovenčine*, V. zborník štúdií Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici, Spoločenské vedy, Slovenský jazyk a literatúra, Bratislava 1965, 53 n.

k slovu *desiatnik*. Slovo *desiatnik* má, pravda, v našom jazyku ustálený význam „prvý stupeň poddôstojníckej hodnosti", ako sa to uvádza v SSJ, resp. správnejšie „osoba s prvým stupňom poddôstojníckej hodnosti" (okrem toho existuje homonymné slovo *desiatnik*[2] vo význame „minca platiaca desať peňažných jednotiek"; porov. SSJ). Ale slovo *desiatnik* tu nemožno používať, pretože sa nevyskytuje v číslovkách tejto desiatky (porov. podoby *jedenásť, dvanásť ... deväťnásť*).

Túto medzeru v označení osôb, ktoré sú v druhej desiatke rokov života, vypĺňa práve slovo *teenager*, prevzaté z angličtiny. Spomenuli sme už, že sa pritom nepoužíva presne podľa etymológie slova, t. j. len na označenie osôb vo veku trinásť až deväťnásť rokov, ale na označenie osôb, ktoré prekročili desiaty rok života a nedosiahli dvadsať rokov.

Najnovšie sme sa stretli s pokusom nahradiť toto slovo domácim výrazom, ktorý by bol priezračnejší. V časopise Kamarát sme zistili podobu *násťročiak: Sme vlastne klubom rastúcich* násťročiakov (Kamarát 1, 1968/69, č. 3, str. 4). Použila sa tu už aj podoba príd. mena *násťročný: Patrím už tiež medzi tých* -násťročných (č. 11, str. 2; písanie spojovníka nie je tu však už potrebné). Pôvod slova *násťročiak* je evidentný na prvý pohľad. Je to preklad, kalk anglického pomenovania *teenager*. Pravda, slovo *násťročiak* na rozdiel od slova *teenager* označuje už od pôvodu aj osoby vo veku jedenásť a dvanásť rokov, pretože aj v týchto číslovkách je časť *-násť*, využitá pri utvorení slova *násťročiak* a príd. mena *násťročný*. Forma *násťročiak* nadväzuje na slová *ročiak, prvoročiak, druhoročiak* atď.

Oprávnene možno klásť otázku, či máme používať cudzí výraz *teenager* alebo domáci výraz *násťročiak*. Z čisto jazykového hľadiska sa pochopiteľne ukazujú prednosti slova *násťročiak*. Slovo *násťročiak* je domáce, štruktúra tohto slova je evidentná na prvý pohľad. Slovo *teenager* má nevýhody najmä v tom, že ide o slovo cudzieho pôvodu, pri ktorom sa nateraz zachováva pôvodný pravopis a v podstate aj pôvodná výslovnosť (pravda, nie do dôsledkov, lebo sa napr. vyslovuje koncové *r* ako akékoľvek *r* na konci slovenských slov), takže je tu rozdiel medzi pravopisom a výslovnosťou. Pri takýchto slovách býva niekedy pomerne zdĺhavý proces zdomáčňovania, čo sa prejavuje ako nežiadúce kolísanie v pravopise a vo výslovnosti. Tieto momenty by hovorili skôr v prospech výrazu *násťročiak*. Ale o používaní, resp. nepoužívaní slov nerozhodujú vždy takéto momenty. Slovo *teenager* začalo sa u nás používať ako prevzaté slovo podobne ako napr. slová anglického pôvodu *cowboy, jam, jazz, jeep, juice*, ktoré sa postupom času poslovenčili (porov. dnešné podoby *kovboj, džem, džez, džíp, džús*). Stojí pritom za povšimnutie, že sa napr. pre slovo *kovboj* nezaužíval preklad, aj keď slovo je z hľadiska tvorenia v angličtine úplne priezračné a bol by tu predpoklad pre vznik domáceho ekvivalentu. Zdá sa, že aj slovo *násťročiak* prichádza už trochu neskoro, keď už výraz *teenager* je

dosť známy a aj sa už bežne používa na stránkach našej tlače. Preto je veľmi pravdepodobné, že slovo *nástročiak* ostane len izolovaným pokusom o poslovenčenie cudzieho slova *teenager*. Ale ak by časopis Kamarát (prípadne aj iné časopisy pre deti a mládež, napr. Prúd) sústavne používal výraz *nástročiak*, je možné, že by sa tento výraz mohol zaužívať prinajmenšom ako synonymný výraz popri cudzom slove *teenager*.

A. Kamiš v závere svojho príspevku spomína, že za slovo *teenager* má čeština k dispozícii rozličné synonymá, napr. *mladistvý* alebo *výrostek*. Všimnime si bližšie tieto výrazy v slovenčine. Podľa SSJ príd. meno *mladistvý* má v slovenčine tieto tri významy: 1. charakteristický pre človeka mladého veku, pôsobiaci dojmom mladosti, mladý, svieži *(m-á postava, m-é pohyby, m. elán, vzlet, m-é šaty)*, 2. práv. majúci 14—18 rokov *(m-á osoba, m. zločinec, previnilec)*, 3. zried. pochádzajúci z doby mladosti *(m-é literárne práce)*. Význam slova *mladistvý* je pomerne široký, nemožno ho presne ohraničiť na roky, o ktoré ide pri slove *teenager*, resp. *nástročiak*. O isté presnejšie určenie ide pri slove *mladistvý* vo význame, ako sa používa v právnej terminológii (v tejto súvislosti treba uviesť, že existuje vlastne už aj spodstatnené príd. meno *mladistvý*, pri ktorom ide o úplnú substantivizáciu;[6] podst. meno *mladistvý* uvádza spomínaný český slovník[7]). Ale slovo *teenager* a slovo *mladistvý* ako právnický termín nemožno v nijakom prípade pokladať za synonymá. Teda slovo *mladistvý* nemožno kvalifikovať ako synonymum slova *teenager*. Tým menej možno používať za slovo *teenager* ako synonymný výraz slovo *výrastok* (star. *výrostok*), používaný obyčajne pejoratívne na označenie dospievajúceho chlapca, zriedka dievčaťa. V samotných dokladoch, ktoré uvádza SSJ pri výklade významu slova *výrastok*, nachádzame veľmi široké použitie slova *výrastok*, pokiaľ ide o určenie veku osoby: *Lili je osemročným* výrastkom (Vaj.), *Tento* výrostok *asi v 13. roku ušiel z domu* (Vans.). Ako vidieť, slovo *výrastok* sa nepoužíva v tom význame, ako slovo *teenager*, pričom je medzi nimi rozdiel aj v tom, že slovo *výrastok* má pejoratívny ráz, kým slovo *teenager* tento charakter nemá.

Predbežne konštatujeme, že na označenie mladých ľudí vo veku od 11 do 19 rokov sa u nás používa prevzatý anglický výraz *teenager* (ktorý presnejšie označuje osoby vo veku od 13 do 19 rokov). Slovo sa nateraz používa v pôvodnej pravopisnej podobe a v modifikácii pôvodnej anglickej výslovnosti. Skloňuje sa s ponechávaním základu slova vo všetkých pádoch bez vynechávania samohlásky *e*, podobne ako napr. slovo *kvaker:* gen. sg. *teenagera*, nom. pl. *teenageri* atď. Slovo *nástročiak* predstavuje pokus o zavedenie domáceho výrazu namiesto cudzieho slova. Či sa bude

[6] B. Kovalová, tamže.

[7] Ako mladistvého označuje tento slovník osobu od 15 do 18 rokov. Dolná hranica je pohyblivá podľa nástupu osôb do zamestnaneckého pomeru.

používať, o tom môže rozhodnúť iba jazyková prax. Slová *mladistvý* a *výrastok*, uvádzané A. Kamišom v súvislosti so slovom *teenager* ako synonymá, nemožno pokladať za synonymné výrazy. Tým skôr, že slovo *teenager* v dotyku so slovami typu *hippies* prekonáva istý vývin vo svojej významovej stránke (stáva sa označením osôb nielen podľa veku, ale aj istého svetonázoru alebo presvedčenia a pod.).

V tomto príspevku sme si povšimli aj jednotlivé pomenovania na označenie osôb podľa dosiahnutej desiatky rokov typu *tridsiatnik*. Ukázali sme, že v spracovaní príslušných slov v Slovníku slovenského jazyka, resp. aj Slovníku spisovného jazyka českého sú isté nedostatky.

Iste by bolo zaujímavé sledovať aj otázku, prečo sa v našom jazyku používajú prevažne pomenovania osôb, ktoré dosiahli vyšší počet rokov (ak vychádzame z predpokladu, že sa slovo *dvadsiatnik* vôbec nepoužíva alebo len sporadicky). Príčinu treba vidieť zrejme v tom, že sa osoby z hľadiska dosiahnutého počtu rokov osobitne hodnotili až od veku, keď človek dosiahol vrchol zrelosti telesnej a duševnej. Tu pribúdajúci počet rokov prinášal so sebou výraznejšie problémy individuálne aj generačné, a tak sa aj javila potreba používať osobitné slová na označenie osôb podľa jednotlivých desiatok rokov (porov. v tejto súvislosti aj vyjadrenia typu *má už päť krížikov, šesť krížikov* atď.). Pri označení osôb mladšieho veku sa vystačilo s výrazmi typu *dieťa, mladík, dievča, decko, mladý pán, slečna* a pod., pri ktorých nešlo o nejaké presnejšie rámcovanie veku v rámci desiatky rokov. Rýchly biologický rast, ktorý pozorujeme dnes u príslušníkov najmladšej generácie, a s tým súvisiace problémy si vynucujú potrebu osobitného označenia osôb v druhej desiatke ich veku.

Slovo *teenager* sa ešte v našich slovníkoch nezaznamenáva. Nie je v *Slovníku cudzích slov* od S. Šalinga – M. Šalingovej – O. Petra (2. vyd., Bratislava 1966), ani v VI. diele Slovníka slovenského jazyka (Bratislava 1968), ktorý prináša doplnky. V budúcnosti bude potrebné zaznamenať ho v normatívnych príručkách.

Pokiaľ ide o pravopis slova *teenager*, treba výslovne upozorniť, že nie je správna podoba „teeneger", s ktorou sa niekedy stretávame. Napr. *Miss* Teeneger (Panoráma 1968, č. 13, str. 13). Treba zachovávať pôvodnú podobu *teenager* (v druhej časti slova je morféma *ag-* zo slova *age* s významom „vek").

Jozef Mlacek

POZNÁMKY KU KLASIFIKÁCII BEZSPOJKOVÉHO SÚVETIA

Hoci triedenie súvetia patrí medzi často rozoberané syntaktické otázky, doteraz niet jednoty nielen pri výklade všetkých podrobností, ale ani v chápaní základných problémov.[1] Dosť jednoznačne sa prijíma iba odlíšenie zloženého súvetia od jednoduchého[2] a základné rozdelenie jednoduchého súvetia na priraďovacie a podraďovacie.[3]

V tomto príspevku sa chceme pozastaviť pri dvoch problémoch z tejto oblasti, a to pri pomere významovej a formálnej stránky v súvetí a pri bezspojkových súvetiach. Ide pritom o vysvetlenie viacerých nejasností v klasifikácii a hodnotení bezspojkových súvetí.

Bezspojkové súvetia sa v našej skladbe hodnotia rozlične. Niekedy sa vydeľovali ako osobitný, tretí typ jednoduchého súvetia.[4] Na neúnosnosť takéhoto chápania bezspojkových súvetí poukázal najmä J. Ružička.[5] V tejto poznámke chceme upozorniť iba na to, že vydeľovaním bezspojkových súvetí ako typu rovnocenného s priraďovacím a podraďovacím súvetím sa robí logická chyba (vydeľovanie na základe iných kritérií). Častejšie sa aj bezspojkové súvetie rozdeľuje na priraďovacie a podraďovacie,[6] hoci sa zároveň upozorňuje na príznakovosť bezspojkových súvetí. Práve v tejto súvislosti sa objavujú viaceré až protichodné názory. Vyplývajú z rozdielov vo výklade základného problému súvetia, a to z výkladu významovej a gramatickej stránky syntaktického vzťahu medzi vetami v súvetí.

Vcelku jednoznačne sa určujú u všetkých syntaktikov také typy súvetia, v ktorých je súlad medzi významovou zložkou vzťahu a jeho formálnym vyjadrením. Ide o tzv. primárne priraďovacie a primárne podraďovacie súvetia. Pri výklade tzv. sekundárnych typov priraďovacích a podraďovacích súvetí sa však náhľady aspoň čiastočne rozchádzajú, a to najmä pri sekundárnych podraďovacích súvetiach alebo súvetiach s tzv. nepravými vedľajšími vetami. Niekedy sa preberajú najmä v súvislosti s koordináciou ako osobitný spôsob jej vyjadrenia.[7] Častejšie sa však za primárne kritérium pokladá gramatická forma,[8] a tak sa v klasifikácii súvetia hodnotia tieto typy ako sekundárne podraďovacie súvetia. Existencia sekundárnych

---

[1] Porov. J. Ružička, *Základné sporné otázky slovenskej skladby*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, 25 n.
[2] Porov. F. Miko, *K diskusii o zloženom súvetí*, JČ 17, 1966, 64—74.
[3] Porov. J. Ružička, c. m., 27.
[4] Porov. A. Bujalka, *K otázke bezspojkových súvetí*, Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 357—369.
[5] J. Ružička, c. m., 26 (tam i ďalšie náhľady).
[6] Porov. J. Ružička, c. m., 27.
[7] Porov. V. Šmilauer, *Novočeská skladba*, 2. vyd., Praha 1966, 378.
[8] Porov. J. Bauer — M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny*, Praha 1967, 143.

typov súvetí však stavia pred bádateľa nové problémy, a to v oblasti bezspojkových súvetí.

Rozdelenie bezspojkových súvetí na priraďovacie a podraďovacie sa riešilo v slovenskej a českej syntaxi rozlične. U viacerých bádateľov sa bezspojkovosť hodnotila ako parataktickosť, a tak sa každé bezspojkové súvetie pokladalo za priraďovacie.[9] Pravdaže, takýto posun v ponímaní bezspojkovosti vedie k rozličným výsledkom v klasifikácii súvetí. Takto sa začalo hovoriť napríklad o priraďovacích súvetiach s podmetovou, predmetovou, prívlastkovou, prísudkovou a príslovkovou vetou.[10] Pritom je pozoruhodné, že prevažnú väčšinu takýchto súvetí tvoria bezspojkové súvetia.

Takéto riešenie pokladáme za problematické. Jednoznačne podlieha formálnej stránke existujúceho vzťahu medzi vetami a celkom obchádza sám reálne existujúci vzťah. Okrem toho možno proti nemu namietať, že z formálnych prostriedkov berie do úvahy iba prítomnosť (resp. neprítomnosť) spojky alebo iného spájacieho prostriedku. Napríklad vôbec sa pri ňom neprihliada na existenciu odkazovacích výrazov v hlavnej vete. Všimnime si aspoň jeden príklad: Tak ho tresnem o zem, rozum mu vyletí (Ondrejov).

Podľa uvedeného triedenia súvetia by sa toto konkrétne súvetie hodnotilo — pretože je bezspojkové — ako priraďovacie. Odkazovací výraz *tak* na začiatku prvej vety však dostatočne signalizuje, že druhú vetu treba pokladať za vedľajšiu účinkovú. Ako vidieť, takéto chápanie uvedenej skupiny súvetí sa nezakladá ani na existujúcom syntagmatickom vzťahu medzi vetami, ani na jeho formálnom vyjadrení. Uvedený príklad zároveň naznačuje, že aj medzi bezspojkovými súvetiami nevyhnutne treba počítať so základným rozdelením na priraďovacie a podraďovacie súvetia.

Ostáva tu však otázka, ako sa došlo k tomu, že sa asyndetickosť pokladá za parataxu. Zdá sa, že tu ide o výsledok istého zjednodušenia skutočnosti. Kritériom pri rozdelení súvetia na priraďovacie a podraďovacie sa stala prítomnosť alebo neprítomnosť podraďovacích spojok.[11] Takýmto postupom sa pochopiteľne všetky bezspojkové súvetia — a to bez ohľadu na syntagmatický vzťah medzi vetami — zaraďujú do priraďovacích súvetí.

Asyndetickosť samu nemožno pokladať ani za parataktický ani za hypotaktický prostriedok. Nazdávame sa, že ju možno chápať ako n u l o v é formálne vyjadrenie syntagmatického vzťahu medzi vetami. Takéto riešenie korešponduje s inými nulovými javmi v gramatike (napr. nulový

[9] Porov. pozn. č. 8; J. R u ž i č k a, c. m., 27.

[10] V slovenskej syntaxi sa stretáme s takýmto rozborom daných javov u R. S c h n e k a (R. S c h n e k — Š. K r i š t o f — J. H o l ý, *Učebnica slovenského jazyka II*, Bratislava 1962, 62—63). Rozbor takýchto náhľadov na súvetie v českej syntaxi podal J. R u ž i č k a (c. m., 27) a J. B a u e r (c. d., 143—144).

[11] Porov. pozn. č. 8.

vetný člen[12]) a prispieva k vhodnejšiemu chápaniu uvedeného problému. Dosahuje sa ním to, že bezspojkové súvetia sa nerozdeľujú na priraďovacie a podraďovacie podľa chýbajúceho formálneho príznaku, ale podľa skutočného syntaktického vzťahu medzi vetami. Ukazovateľom priradenosti alebo podradenosti bezspojkového súvetia je pri takomto chápaní skutočný syntaktický vzťah medzi vetami.

Proti takémuto riešeniu možno namietať, že sa tu uprednostňuje významová zložka syntaktického vzťahu medzi vetami. Zdá sa však, že tu nejde o precenenie významovej zložky, ale iba o jej reálne uznanie, ako sa uplatňuje aj v spojkových súvetiach. Ak sa napr. vety spájajú spojkou *a*, nie zo samej spojky, ale zo syntaktického vzťahu medzi vetami sa určuje, či ide o zlučovaciu, odporovaciu, prípustkovú alebo inú spojku. Analogický postup pri triedení bezspojkového súvetia podporuje našu predchádzajúcu tézu o prvoradosti významovej stránky syntaktického vzťahu medzi vetami, resp. o tzv. nulovosti formálneho vyjadrenia.

Uvedené riešenie prináša so sebou niektoré zmeny v celom systéme jednoduchého súvetia. Ak totiž vychádzame z Ružičkovho rozlišovania štyroch typov jednoduchého súvetia (primárne priraďovacie, primárne podraďovacie, sekundárne priraďovacie súvetia a súvetia s nepravými vedľajšími vetami[13]), pri uplatnení tézy o nulovosti bezspojkových súvetí sa počet typov súvetia zníži na dva primárne typy. To znamená, že sekundárne priraďovacie súvetia budeme pri bezspojkovom vyjadrení hodnotiť ako podraďovacie a naopak súvetia s nepravými vedľajšími vetami (vzťah medzi vetami je priraďovací, forma nulová) sa pričlenia k primárnym priraďovacím.

Tým sa vyjasňujú niektoré problémy, ktoré boli pri doterajšom rozdeľovaní bezspojkových súvetí na priraďovacie a podraďovacie. Nejasnosti boli najmä pri hodnotení tých bezspojkových súvetí, ktoré zodpovedajú príbuzným typom spojkových sekundárnych priraďovacích a primárnych podraďovacích súvetí. Nebolo možné určiť, či isté bezspojkové súvetie zodpovedá podraďovaciemu súvetiu s vedľajšou príčinnou vetou alebo priraďovaciemu súvetiu dôvodovému atď. Vyzdvihnutie syntaktického vzťahu ako triediaceho kritéria bezspojkových súvetí vedie k jednoznačnému určeniu takmer všetkých bezspojkových súvetí.[14]

---

[12] Porov. J. Ružička, *Vzťahy medzi morfológiou a syntaxou*, Slovo a slovesnosť 26, 1965, 121.

[13] J. Ružička, *Základné sporné otázky slovenskej skladby*, Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959, 27.

[14] Obmedzenie poslednej tézy vyplýva z istej neurčitosti syntaktických vzťahov v bezspojkových súvetiach. Porov. A. Bujalka, c. m., 357–369.

SPRÁVY A POSUDKY

Gejza Horák päťdesiatročný

Dňa 25. februára 1969 sa dožíva PhDr. Gejza Horák, CSc., samostatný vedecký pracovník a vedúci oddelenia pre spisovný jazyk Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, päťdesiatich rokov, a to v dobrom zdraví a radostnom rozlete tvorivých schopností. Svoje životné jubileum prežíva v kruhu dobrých priateľov a pohotových spolupracovníkov, usilujúcich sa o spoločný cieľ — zvyšovanie kultúrnej úrovne spisovnej slovenčiny a hlbšie poznávanie slovenčiny ako národného jazyka.

Gejza Horák bol učiteľom v Detve, Pohorelej a Bratislave. Počas týchto rokov sa zblížil nielen s mládežou, ale aj s rázovitými postavami našich dedín i miest. Vedel k nim nájsť priamu cestu a po nadviazaní teplého ľudského kontaktu viesť s nimi úprimný rozhovor s cieľom poznávať ich rečové a kultúrne hodnoty. Neskôr sa venoval štúdiu jazykovedy a filozofie, a vlastne mal šťastie, že na vtedajšej filozofickej fakulte natrafil na vynikajúcich vedcov a učiteľov ako Ľ. Novák, E. Pauliny a I. Hrušovský. Na ich prednáškach a seminároch sa naučil vážiť si fakty aj teórie a používať správne metódy vedeckej práce. Z osobnostnej povahy G. Horáka vyplýva záľuba pre drobnú prácu, pre hlbokú analýzu detailu. Ale štrukturalistickou výchovou sa osvetľuje úsilie viazať túto drobnokresbu so širokými súvislosťami kultúrnymi a spoločenskými. Všetky uvedené vlastnosti dobre uplatnil aj ako vysokoškolský pedagóg na Vysokej škole ruského jazyka a literatúry v Prahe a na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave.

Z uvedených aspektov sa javí doterajšia vedecká práca Gejzu Horáka ako jednoliaty celok, hoci sa tematicky rozčleňuje aspoň na štyri úseky.

Prvým úsekom je zberateľská a výskumná práca dialektologická. Sem patrí niekoľko závažných prác, najmä knižná monografia *Nárečie Pohorelej* (Bratislava 1955), ktorá veľmi náročne zachytáva a spracúva problematiku slovensko-poľského nárečia osobitného typu. G. Horák ukázal v tejto vynikajúcej monografii, akú závažnú úlohu má dobre vyvolený súvislý text pre poznanie stavby a štýlovej bohatosti ľudovej reči. Preto jeho knižka o Pohorelej vyniká nad ostatné podobné opisy nárečia jednej dediny mnohými postrehmi syntaktickými a štylistickými.

S výskumom nárečia Pohorelej úzko súvisí aj výskum nárečia Liptovskej Tepličky, takže Horákova štúdia *Poznámky o nárečí Liptovskej Tepličky* (JČ 1953, 105—125) priamo súvisí s uvedenou monografiou. Konfrontačná metóda vedie autora k zachyteniu najjemnejších čŕt aj tohto prechodného nárečia.

Oveľa stručnejší, no pritom celkom plastický je náčrtok *Nárečie Horehronia* (Slovenský národopis 1965, 235—284).

Osobitne treba vyzdvihnúť, že G. Horák neostáva pri opise nárečí, ale že sa usiluje aj o štylistický rozbor nárečových textov. Priam ukážkovú hodnotu má jeho štúdia *Reprodukcia v nárečových prehovoroch* (Jazykovedný sborník 1952, 95—121), lebo sa v nej poukazuje na štylistické majstrovstvo ľudových rozprá-

vačov a na umeleckú stavbu istých nárečových textov z archívu Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra.

Vcelku možno povedať, že dialektologické dielo G. Horáka je už dnes ucelené, a tiež možno usúdiť, že je hodnotné a v mnohom veľmi priebojné.

Druhým úsekom je práca vo výskume slovenskej gramatiky. Tento záujem sa viaže na Horákove pedagogické skúsenosti, resp. na jeho účasť v tvorbe učebníc slovenčiny. Logická a metodologická pripravenosť vedie však G. Horáka k hlbšiemu rozboru sémantických otázok a k rozboru gramatických kategórií. V tejto oblasti je doteraz najcennejšia Horákova štúdia *Využitie slovesnej osoby v spisovnej slovenčine* (Jazykovedné štúdie 1958, 239–276) a tiež referát na medzinárodnej konferencii o výskume gramatickej stavby slovanských jazykov *Predikačné kategórie slovenského slovesa* (JČ 1967, 3–12).

Pravda, dôležité sú aj drobnejšie úvahy, v ktorých sa G. Horák vyrovnáva so spornými otázkami slovenskej morfológie a syntaxe, napr. *O takzvanom absolútnom akuzatíve* (SR 1957, 177–182) alebo *Pronominálna povaha slov cudzí a vlastný* (JČ 1963, 78–81) alebo *K jednému druhu vedľajších viet so spojkou keď* (SR 1960, 105–111).

Tento úsek sa však neukazuje v doterajšej Horákovej práci ako uzavretý. Sú predpoklady, že v budúcich rokoch napíše a vydá základný rozbor gramatických kategórií slovenského slovesa. Je to náročná téma hodna pera dobre pripraveného jemného analytika, spoluautora *Morfológie slovenského jazyka* (1966).

Tretím úsekom v doterajšom vedeckom diele G. Horáka sú jeho štylistické úvahy. Najmä tu sa uplatňuje neobyčajne rozvité jazykové povedomie, ako aj jemný jazykový cit pre adekvátnosť použitého jazykového prostriedku. Dobrou školou bola aj práca na reedícii starších literárnych textov, napr. G. K. Zechenter-Laskomerský, *Úsmevy nad životom* (1958), *Cestopisy* (1960).

G. Horák dobre pozná najmä dielo M. Kukučína, preto sú veľmi cenné aj rozbory ako *Jazykový rozbor ľudového listu z Kukučínových Mladých liet* (JŠ 1956, 255–275) alebo *Charakterizačné prvky Kukučínovej reči* (zborník Kukučín v kritike a spomienkach, 1957, 320–359) alebo *Ukážka beletrizujúcej tendencie v Kukučínových cestopisoch* (JŠ 1960, 115–127).

Je iba samozrejmé, že sa G. Horák aktívne zapojil aj do úsilia rozhýbať stojaté vody slovenskej štylistiky a zúčastnil sa na kolektívnom poznávaní jazyka a štýlu súčasnej slovenskej prózy a prózy pre mládež.

Štvrtým úsekom v odbornej práci G. Horáka je široko chápaná jazyková výchova, ktorá zahrnuje školskú i mimoškolskú výchovu k jazykovej správnosti, čistote a primeranosti. Na tomto úseku má najväčší význam Jazyková poradňa rozhlasovej stanice Bratislava, ktorú založil a takmer pätnásť rokov viedol práve G. Horák. Tu sa ukázalo, že G. Horák má v tejto práci pevné zásady a že okrem toho vie zainteresovať o vec široký okruh odborných i laických spolupracovníkov.

Do tohto úseku patrí aj Horákova práca ako hlavného redaktora časopisu *Kultúra slova* (1, 1967; 2, 1968) a člena redakčnej rady časopisu *Slovenská reč*.

Osobitnú pozornosť si zasluhuje Horákova autorská i organizačná práca v oblasti slovenského pravopisu (ortografie), napr. ako spoluautora *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1953, i v oblasti spisovnej výslovnosti (ortoepie) ako vedúceho organizátora Slovenskej ortoepickej komisie. S tým súvisí, pravda, jeho trvalá spolupráca so školou i s divadlom a rozhlasom.

V tejto záslužnej kultúrnej práci uplatňuje G. Horák v oveľa väčšej miere než ostatní súčasní jazykovedci svoje dialektologické skúsenosti a tiež podrobnú

znalosť reči a štýlu ľudových rozprávok. Kvôli spravodlivosti treba však zdôrazniť, že sa Horákova práca v oblasti kultúry reči tým nezafarbuje folklórne a puristicky, hoci sa v nej vedome uplatňuje dialektická viazanosť ľudovej a spisovnej reči, ako aj kontinuita medzi starším a súčasným stavom slovenčiny. V tejto krehkej štruktúrnej väzbe je sila i zraniteľnosť Horákovej jazykovýchovnej a jazykovokultúrnej činnosti.

Z nášho krátkeho prehľadu najdôležitejších úsekov odbornej činnosti jubilujúceho G. Horáka vychodí, že je to činnosť mnohostranná, že je to vedecká práca na dobrej úrovni a že je to robota spoločenský potrebná a progresívna. Preto je mu zaviazaná vďakou nielen celá slovenská jazykoveda, lež aj široké kruhy slovenskej kultúrnej verejnosti. Iba si všetci želáme, aby sa aktivita nášho jubilanta umocňovala a donášala zrelé ovocie najlepšej sorty.

Do ďalšej päťdesiatky želáme G. Horákovi dobré zdravie a pevnú vôľu dokončiť započaté veľké teoretické diela z oblasti slovenskej gramatiky a jazykovej kultúry.

J. Ružička

Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1949—1968

Táto bibliografia zachytáva práce Gejzu Horáka za roky 1949—1968. Je usporiadaná chronologicky a ďalej podľa druhu príspevkov: najprv sa uvádzajú knižné práce a štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) školské učebnice (len prvé vydanie), iné články, referáty, drobné [illegible]evky, správy a pod. V zátvorke sa uvádzajú [illegible] Ďalej [illegible] evky alebo správy, ktoré vyšli v tom istom ročníku časopisu v tejže rubrike v tej istej publikácii, sa uvádzajú súhrnne. Názvy štúdií a ostatných prác a časov a zborníkov sa uvádzajú v pôvodnom pravopisnom znení.
ratky: JČ = Jazykovedný časopis, JS = Jazykovedný sborník, SR = Slovenská

9

ážný, Z mezislovanského jazykového zeměpisu. (Příspěvky k dokumentární hodě díla: M. Małecki i K. Nitsch, Atlas Językowy polskiego Podkarpacia, Kraków 4.), Praha 1948. — Slovo a tvar 3, 1949, 109—111 (ref.).
olc, Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku, Bratislava 1949. — Slovo var 3, 1949, 149—150 (ref.).
pák? — Slovo a tvar 3, 1949, 148—149.
ia? — Slovo a tvar 3, 1949, 159.

0

čový text z Viesky nad Žitavou.] Zapísal G. Horák. — JS 4, 1950, 219—221.
ový text z Viesky nad Žitavou. Zapísal G. Horák. — JS 4, 1950, 234—235.
čový text z Mlynian.] Zapísal G. Horák. — JS 4, 1950, 236—237.
ina II. Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka a pravopisu pre 3. postupný ník národných škôl. Spracovala Učebnicová komisia pri Štátnom pedagogickom ave v Bratislave. Bratislava 1950. — SR 16, 1950/51, 121—124 (ref.).
rnáth — M. Prídavok — M. Rumpel, Slovenčina. Učebnica a cvičebnica slovenho jazyka a pravopisu pre 2. postupný ročník národných škôl, Bratislava 1949. R 16, 1950/51, 60—62 (ref.).

Český jazyk. Učebnice mluvnice, pravopisu a slohu pro druhý postupný ročník národních škol. Sprac. Hynek Kohoutek, Oldřich Horák, Bohumil Říha, Jaromír Bělič, František Svěrák, Praha 1950. — Jednotná škola 6, 1950/51, 94—95 (ref.).

Jaromír Bělič, Hláskosloví obce Nechvalína u Kyjova, Praha 1947. — JS 4, 1950, 278—279 (ref.).

Dielko o slovenskom časovaní. — Práca, 4. 1. 1950, str. 4 (ref. o práci E. Pauliny, Slovenské časovanie. Bratislava 1949).

Dialektologická exkurzia Slovenského seminára SU. — Slovo a tvar 4, 1950, 142 (správa o dialektologickej exkurzii do Viesky nad Žitavou a okolia v okr. Zlaté Moravce v dňoch 15.—17. mája 1950).

Dve dialektologické exkurzie. — JS 4, 1950, 209—212 (správa o dialektologickej exkurzii v dňoch 25.—27. 10. 1949 do Handlovej a okolia a v dňoch 15.—17. 5. 1950 do okolia Mlynian).

Exkurzia Slovanského seminára. — Práca, 13. 6. 1950, str. 4 (správa o exkurzii poslucháčov slavistiky bratislavskej univerzity na výskum nárečia Viesky nad Žitavou a blízkeho okolia v okr. Zlaté Moravce v dňoch 15.—17. mája 1950).

1951

Metodické poznámky k vyučovaniu slovenčiny. — SR 16, 1950/51, 142—146, 287—290.

Vložené vety v Timravinych poviedkach. — SR 16, 1950/51, 239—244.

Znechať sa — znechávať sa niečoho. — SR 16, 1950/51, 149—151.

Pokus o štylistický rozbor nárečového prehovoru. — JS 5, 1951, 128—134.

Jazyková výchova. Učebné texty pre 1. triedu stredných škôl. I.—V. časť (zošitové vydanie). Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1951 (I. časť), 1952 (II.—V. časť). 8°. 24 + 39, [1] + 102, [1] + 78, [1] + 65, [4] s. (spoluautor).

Český jazyk, časopis pro metodiku českého jazyka, roč. 1, 1950/51. — SR 17, 1951/52, 56—58 (ref.).

P. Bernáth — M. Prídavok — M. Rumpel, Slovenčina III a Slovenčina IV. Učebnice a cvičebnice slovenského jazyka pre 4. a 5. postupný ročník národných škôl, Bratislava 1951. — SR 17, 1951/52, 122—128 (ref.).

P. Bernáth — M. Prídavok — M. Rumpel, Slovenčina. Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre 3. postupný ročník národných škôl. III. diel, Bratislava 1951. — Jednotná škola 7, 1951/52, 140—143 (ref.).

K dvom učebniciam slovenského jazyka. — Nové slovo 8, 1951, 157—158 (ref. o učebniciach: 1. P. Bernáth — M. Prídavok — M. Rumpel, Slovenčina. Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka a pravopisu pre 2. postupný ročník národných škôl. I. diel, Bratislava 1949. — 2. P. Bernáth — M. Prídavok — M. Rumpel, Slovenčina. Učebnica a cvičebnica slovenského jazyka pre 3. postupný ročník národných škôl. II. diel. 2. oprav. vyd., Bratislava 1950).

Ohlas Stalinových prác o jazykovede. — Práca, 2. 2. 1951, str. 5.

1952

Reprodukcia v nárečových prehovoroch. — JS 6, 1952, 95—121.

Ukážka slohovej práce na škole I. stupňa. — SR 17, 1951/52, 149—157.

Učiteľova reč. — SR 18, 1952/53, 1—10.

Výklad významu slov a rozvíjanie myslenia žiakov. — SR 18, 1952/53, 105—110.

Tajovského Statky — zmätky v jazykovej realizácii činohry ND v Bratislave. — SR 17, 1951/52, 173—175.

Odborári diskutujú o úprave slovenského pravopisu. — Práca, 30. 11. 1952, str. 4.

Základy jazykovej výchovy. — Ľudový rozhlas 8, 1952, č. 46, str. 7.

K vyučovaniu slovenského jazyka na nár. školách. — Nové slovo 9, 1952, 37.

V. G. Poliakov — V. M. Čistiakov, Russkij jazyk — učebnik dľa 1. klassa načaľnoj školy, Moskva 1950. — SR 17, 1951/52, 241—246 (ref.).

V. A. Dobromyslov, Izučenije grammatičeskich opredelenij i pravil v V—VII klassach, Moskva 1951. — SR 18, 1952/53, 127—131 (ref.).

S. E. Kriučkov, Voprosy sovremennoj russkoj orfografii, Moskva 1952. — SR 18, 1952/53, 47—52 (ref.).

E. M. Galkinová-Fedoruková, Znakovosť v jazyku z hľadiska marxistickej jazykovedy.

(Znakovosť v jazyke s točki zrenija marksistskogo jazykoznanija.) Inostrannyje jazyki v škole 1952, č. 2, str. 3—11. — Sovětská věda — Jazykověda 2, 1952, 267 (ref.).

J. O. Reznikov, Proti agnosticizmu v jazykovede. (Protiv agnosticizma v jazykoznanii.) Izvestija AN SSSR, 1948, VII, 401 n. — Sovětská věda — Jazykověda 2, 1952, 263—266 (ref.).

Slovníček. — Timrava, Skúsenosť, Martin 1952 (Hviezdoslavova knižnica, zv. 9), 331—341.

1953

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1953. 8°. 403, [5] s. (spoluautor). — Dotlač: 1954. — 2. vyd. 1957, 425 [6] s.; 3. vyd. 1962, 425 s.; 4. vyd. 1963, 429 s.; 5. vyd. 1964; 6. vyd. 1965; 7. vyd. 1966, 407, [10] s.; 8. vyd. 1967, 417, [2] s.; 9. vyd. 1967, 422, [1] s.

Poznámky o nárečí Liptovskej Tepličky. — JČ 7, 1953, 105—125.

Ukážka vyučovania gramatiky na škole II. stupňa. — SR 18, 1952/53, 204—214.

Gramatický vzor. — SR 18, 1952/53, 300—304.

Metodické poznámky k vyučovaniu slovenského jazyka na našich školách. — Učiteľské noviny, 3, 1953, č. 40, str. 6.

[Diskusný príspevok na I. celoštátnej konferencii čs. lexikografov, konanej v dňoch 5.—7. 6. 1952 v Bratislave.] — Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 61—62 (k referátu F. Trávníčka).

[Diskusný príspevok na I. celoštátnej konferencii čs. lexikografov, konanej v dňoch 5.—7. 6. 1952 v Bratislave.] — Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 144 (k referátu L. Janského).

Terminologia obrábania kovov, Bratislava 1952. — SR 18, 1952/53, 309—312; Slovenské odborné názvoslovie 1, 1953, 285—286 (ref.).

Z. J. Sidorovová, Preberanie práce J. V. Stalina „Marxizmus a otázky jazykovedy" v X. triede strednej školy. (Izučenije raboty J. V. Stalina Marksizm i voprosy jazykoznanija v X. klasse srednej školy.) Russkij jazyk v škole 1952, č. 4, str. 19—30. — Sovětská věda — Jazykověda 3, 1953, 236—238 (ref.).

Kniha o slovenskej výslovnosti. [J. Stanislav, Slovenská výslovnosť. Príručka pre umelcov a iných verejných pracovníkov, Martin 1953.] — Pravda, 28. 5. 1953, str. 7 (ref.). — Ďalší ref. o tejže knihe: Javisková výslovnosť, Divadelnovedný sborník 1, 1953, 247—253.

Príručka slovenskej gramatiky. [E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, Slovenská gramatika, Martin 1953.] — Kultúrny život 8, 1953, č. 38, str. 4 (ref.).

Nové Pravidlá slovenského pravopisu v službách jazykovej kultúry. [Pravidlá slovenského pravopisu, Bratislava 1953.] — Kultúrny život 8, 1953, č. 51—52, str. 10.

Dvadsaťtri koruny? — SR 18, 1952/53, 318—319.

Základy jazykovej výchovy. — Jazykový kútik, Bratislava 1953 (rozmn.), 3—5. — Tamže: Slovenčina jedálnych lístkov (14—16). — Rozširujme si slovnú zásobu (23—25). — *Oný, oná, oné, ondiať, onačiť* (29—31). — *Začať, začať sa* (44—46). — O správnej výslovnosti spoluhlásky *[v]* (62—63). — Výslovnosť spoluhlásky *l* pred *e, i* (83—84).

Významná udalosť v dejinách spisovnej slovenčiny. — Novosti Bratislavy 2, 1953, č. 40, str. 2.

Sledujte jazykovú poradňu Čs. rozhlasu! — Novosti Bratislavy 2, 1953, č. 41, str. 2.

Slovníček. — Timrava, Hrdinovia, Bratislava 1953 (Hviezdoslavova knižnica, zv. 17), 167—171.

1954

Učme sa rodnú reč. Materiál pre kurzy a krúžky slovenského jazyka. Bratislava, Osvetové ústredie 1954. 4°. 114 s. (rozmn.) (spoluautor).

Nové Pravidlá slovenského pravopisu a naša škola. — SR 19, 1954, 8—19.

Rozširujme a spresňujme slovnú zásobu žiakov. — SR 19, 1954, 129—135.

Rozhlasová reč. — SR 19, 1954, 222—228.

K jazykovej stránke Rozprávok starej matere. — SR 19, 1954, 287—298.

„Pochýlené" samohlásky v nárečí Pohorelej a Lipt. Tepličky. — Adolfu Kellnerovi. Sborník jazykovědných studií, Opava 1954, 134—141.

Názornosť v jazykovej výchove. — Jednotná škola 9, 1954, 439—448.

Význam nových Pravidiel pre náš jazyk. — Za socialistickú školu 3, 1954, 59—67 (Pravidiel z r. 1953).

Nové Pravidlá slovenského pravopisu na našich školách. — Jednotná škola 9, 1954, 21—29.

Reč učiteľky na materskej škole. — Materská škola 1, 1954, 148—156.

Slovenský jazyk pre 6. ročník všeobecnovzdelávacích škôl. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1954. 8°. 195, [5] s. (spoluautor).

[Stručný prehľad najdôležitejších úprav Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953.] — Ľudový rozhlas 10, 1954, č. 1—2, str. 17.

K jazykovej stránke poslednej Moricovej knihy. — Kultúrny život 9, 1954, č. 36, str. 8.

Starostlivo pestujme správnu výslovnosť žiakov! — Učiteľské noviny 4, 1954, č. 3, str. 6.

Niektoré poučky z Pravidiel slovenského pravopisu. — Učiteľské noviny 4, 1954, č. 1, str. 3.

E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, Učebnica slovenského jazyka pre štvorročné odborné školy, Bratislava 1954. — SR 19. 1954, 312—314 (ref.).

Za starostlivejšiu korektúru Kultúrneho života. — SR 19, 1954, 303—304.

Odpoveď na dotaz. [I. Skratka názvu *Národné zhromaždenie.* — 2. Skloňovanie maď. priezviska *Székely.*] — SR 19, 1954, 307—308.

Celoslovenská pracovná porada učiteľov slovenského jazyka. — SR 19, 1954, 61—62 (správa o porade o zavádzaní nových Pravidiel slovenského pravopisu do školskej praxe, konanej 23. 12. 1953 v Bratislave).

Slávnostné odovzdanie Pravidiel slovenského pravopisu verejnosti. — Jednotná škola 9, 1954, 105—106.

1955

Nárečie Pohorelej, Bratislava, Slovenská akadémia vied 1955. 8°. 250, [1] s.

Besedy o našej reči. Materiál pre besedy, kurzy a krúžky slovenčiny. I. cyklus. Bratislava, Osvetové ústredie 1955. 4°. 85, s. — II. cyklus 1956. 70 s. (rozmn.).

Uvádzanie jazykovej normy do praxe. — SR 20, 1955, 264—271.

Spolupráca rodiny so školou v jazykovej výchove. — Rodina a škola 2, 1955, 6—9.

Odstraňujme nárečové kazy žiakov. — Za socialistickú školu 4, 1955, 172—175.

O vyššiu úroveň jazykovej výchovy na našich školách. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 1, 1955, 65—68.

V. A. Dobromyslov, Vyučovanie gramatických pravidiel a definícií v V.—VII. triede. Preložil a doslov napísal G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1955. 8°. 93, [2] s.

[Záver k diskusii o uvádzaní jazykovej normy do praxe na konferencii o norme spisovného jazyka, konanej v dňoch 24. a 25. 3. 1955 v Bratislave.] — SR 20, 1955, 278.

Náramný — náramne. — SR 20, 1955, 123—124. — Tamže: *Byľka, byľku* (125). — *Očistom* (127—128). — *Tobôž* (187—188). — Ako vyslovovať zámeno „kto" (188). — Výslovnosť slova „diskusia" (188—189). — K významu príslovky *naskutku* (381—382). — *Vydostať (sa)?* (382—383).

Porada o otázkach štylistiky. — SR 20, 1955, 115—117 (správa o porade, konanej v dňoch 4.—5. 11. 1954 v Libliciach).

1956

K významovému roztriedeniu prídavných mien. — SR 21, 1956, 30—34.

Jazykový rozbor ľudového listu z Kukučínových Mladých liet. — Jazykovedné štúdie I. Spisovný jazyk, Bratislava, 1956, 255—275.

Za účinnejšie zapojenie Štúrovho jazykovedného odkazu do výchovy na vysokých školách. — SR 21, 1956, 257—258.

Tvary slovies *hrať* a *znieť* v prítomnom čase. — SR 21, 1956, 128. — Tamže: Pravopis tvarov základných číslovieok *sedem* a *osem* (324). — *Častokrát* (385—386). — Ohybné tvary základných číslovieok typu dvadsaťjeden (386). — Poznámka k slovesám typu pohynať (386—387).

Oni rozumia. — Ľudový rozhlas 12, 1956, č. 14, str. 12. — Tamže: Tvary slovesa *hrať sa* v prítomnom čase (č. 19, str. 10). — Viete, čo je to *tarata*? (č. 22, str. 10). — Písanie tvarov základných číslovieok „sedem" a „osem" v nepriamych pádoch (č. 23, str. 6). — O slovách *vraj* a *reku* (č. 30, str. 11). — Potrebujeme slovo *častokrát*? (č. 44, str. 12). — *Tehla — tehly* (Rozhlas a televízia 12, 1956, č. 50, str. 12).

G. Zechenter-Laskomerský, Päťdesiat rokov slovenského života. Vlastný životopis, časť I—II, Bratislava 1956 (edičná príprava).

1957

Slovné spojenia so spojovníkom. — SR 22, 1957, 20—39.

František Hečko, O starom a novom kosení a mlátení. Štylistický rozbor fejtónu. — SR 22, 1957, 69—85.

Charakterizačné prvky v Kukučínovej reči. — Martin Kukučín v kritike a spomienkach. Sborník, Bratislava 1957, 320—359.

K problému predminulého času v slovenčine. — SR 22, 1957, 342—352.

O takzvanom absolútnom akuzatíve. — SR 22, 1957, 177—182.

Poznámka o menách mláďat. — SR 22, 1957, 310—312.

Pozoruhodná nenáležitá väzba. — SR 22, 1957, 322—323.

Základy jazykovej výchovy. — Jazyková poradňa, Bratislava 1957, 5—6. — Tamže: Nový stánok divadelného umenia v Bratislave (6—7). — Ako starí hudú, tak aj mladí budú (7—8). — Rozširujme si slovnú zásobu! (8—9). — Slovenčina jedálnych lístkov (11—12). — Rada na dovolenku (12—13). — Viete čítať? (13—14). — *Oný — oná oné, onô, ondiať* (14—16). — Nepoužívajme „výplnkové" slová! (16—17). — O jednom zlozvyku v reči (17—18). — Slová *kamarát* a *priateľ* (34—35). — Je slovo *letovník* správne? (35—36). — O slovách *cigánstvo* a *ciganiť* (73). — Viete, čo je to *tarata*? (77). — Je rozdiel medzi *haniť* a *hanobiť*? (88—89). — Sloveso *zbratať sa* a *bratať sa* (94—95). — *Zaobísť sa, zaobchádzať s niekým (s niečím)* (96—97). — *Zaistiť schôdzku, zaistiť prednášku* (108—109). — O význame ustáleného spojenia *zavesiť na klinec* (113). — Sú slová *zavčerom* a *zalanským* spisovné? (113—114). — Poznáte význam slova *naskutku*? (119—120). — *Očistom* (120—121). — O význame slova *čajsi* (121—122). — O slovách *vraj* a *reku* (122—123). — V „úle" — *v úli*? (162—163). — Oni „rozumia"? (165—166). — Tvary slovesa *hrať sa* v prítomnom čase (166—167). — *Raz toľko*, a či *dva razy toľko* (167—168). — O používaní slova *tobôž* (170—171). — *Začať, začať sa* (206—207). — O výslovnosti spoluhlásky *v* (223—224). — O troch závažných úpravách slovenského pravopisu (224—228). — Skupina samohlások *ou* nie je dvojhláska (231—232). — Vyslovujeme zámeno *kto* správne? (243—244). — Ako vyslovujeme slovo *diskusia* (245—246). — Písanie slova *dodnes* a *tým viac* (251—252).

Ako sa správne volá nádoba na uhlie. — Rozhlas a televízia 13, 1957, č. 4, str. 11. — Tamže: O väzbe slova *báť sa* (č. 10, str. 14). — Podmieňovací spôsob v zdvorilej vete (č. 21, str. 13). — Perlička z administratívneho štýlu (č. 22, str. 16). — O nesprávnom vyjadrovaní nižšieho stupňa vlastnosti (č. 24, str. 16). — O význame častice *nebodaj* (č. 36, str. 16). — *Uhoľ* a *uhoľ* (č. 47, str. 16).

Slovo o jazyku. — Nová literatúra 1, 1967. Jednotlivé príspevky v rubrike: *Zamerať sa, podieľať sa na niečom* (č. 1, str. 10—11). — *Predčiť, ležať prielohom* (č. 2, str. 10). Janko Alexy, Život nie je majáles (č. 4, str. 12). — *Brúsiť po chotári, prestrihnúť pupočnú šnúru s vlasťou, stisnúť labku, mrknúť do učtárne* (č. 5, str. 12). — K jazyku „Omylov" K. Lazarovej (č. 7, str. 12). — *Utŕžiť, uschovať* (č. 8—9, str. 12). — *Pasažier, zlepšovák, chalan, žrať diaľavy* (č. 10, str. 12). — Dominik Tatarka, Človek na cestách (č. 11, str. 30).

Zpráva o činnosti Ortoepickej komisie. — SR 22, 1957, 372—373.

1958

Využitie slovesnej osoby v spisovnej slovenčine. — Jazykovedné štúdie III. Spisovný jazyk. Bratislava 1958, 239—276.

K využívaniu slovesného času a spôsobu v slovenčine. — Studie ze slovanské

jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka, Praha 1959, 221–232.

Dve kapitolky o Timravinom štýle. — Timrava v kritike a spomienkach. Sborník, Bratislava 1958, 646–662.

Poznámky k jazyku. Peter Karvaš, Čertovo kopýtko. — Nová literatúra 2, 1958, č. 2, str. 21–22; č. 3, str. 17–19; č. 4, str. 9–11 (Čertovo kopýtko, Bratislava 1957).

Jazykovedné štúdie II. Dialektológia. Bratislava 1957. — Naša veda 5, 1958, 348–349 (ref.).

O význame slovca *čajsi*. — Rozhlas a televízia 14, 1958, č. 2, str. 16. — Tamže: Ako hodnotíme spojenie *kus reči?* (č. 10, str. 16). — *Pripraviť pôdu pod jariny?* (č. 20, str. 15).

K edičnej príprave Prostonárodných slovenských povestí. — Nová literatúra 2, 1958, č. 7, str. 12–13 (poznámky k hlavným zásadám upravovateľa diela P. Dobšinského Prostonárodné slovenské povesti I–III, Bratislava 1958).

G. K. Zechenter-Laskomerský, Úsmevy nad životom. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1958, 8°, 558, [4] s. (edičná príprava).

1959

Z reči ľudových rozprávok. — SR 24, 1959, 73–86.

K niektorým tvarom kategórie času a spôsobu v spisovnej slovenčine. — Jazykovedné štúdie IV. Spisovný jazyk, Bratislava 1959, 175–184.

Ako využíval Jégé gramatickú osobu na vyjadrovanie triednych rozdielov a osobných vzťahov. — Jégé v kritike a spomienkach. Sborník, Bratislava 1959, 253–265.

Jozef Gregor-Tajovský v kritike a spomienkach. Sborník, Bratislava 1956. — SR 24, 1959, 307–309 (ref.).

[*Prosím za omluvenie môjho syna* — K správnemu používaniu privlastňovacieho zámena *môjho.*] — SR 24, 1959, 63. — Tamže: *[Polopaticky, nepolopaticky]* (63–64). — Oslovenie Vážená konferencia (64). — [„Bezo zmeny"] (127). — [Nom. pl. „akýsi"] (127). — *[Dám si narásť fúzy — nechám si narásť fúzy]* (127–128). — Slová *výr* a *vír* nemôžu mať spoločný plurál (190–191). — Významový rozdiel medzi slovesami *zaujímať* a *baviť* (191–192). — *Počúvať* a *očúvať* (254–255). — *Poltuctová bránka?* (255–256). — *Perečník, piernik* (256). — *Iskra — iskry* (318). — Ako písať *alexandrovovci* (= členovia súboru)? (318–319). — Je slovo *dneska* správne? (319). — *Vkročiť na cestu?* (319–320). — Spojenie *tešiť sa záujmu* je správne (320). — *Mäso — mäsa, mäsá — mias* (381). — *Lietame,* a či *nelietame?* (381–382). — *Zadosť urobiť* a *zadosťučinenie* (382–383). — *Pochodiť* a *pochádzať* (384).

1960

Jazyková kultúra od roku 1945. — SR 25, 1960, 321–338.

K jednému druhu vedľajších viet so spojkou *keď*. — SR 25, 1960, 105–111.

Ukážka beletrizujúcej tendencie v Kukučínových cestopisoch. — Jazykovedné štúdie V. K jazyku a dielu Martina Kukučína, Bratislava 1960, 115–127.

Sto rokov od narodenia Martina Kukučína. — SR 25, 1960, 305–306.

C. Zoch, Slovo za slovenčinu, Bratislava 1958, — SR 25, 1960, 177–180 (ref.).

Súrne a *neodkladné prípady.* — SR 25, 1960, 63. — Tamže: *Budem ovládať* a „budem zaniesť" (63–64). — Meno člena baletného sboru (64). — O väzbe *začať s niečím* (126). — O skloňovaní miestnych mien typu *Dubie* (126–127). — O vetách s podmetom *nikto* a *každý* (127–128). — *Najprv* a *najsamprv* (189–190). — *Došli mu pohonné látky* (318–319).

Nepoužívajme zbytočné zdrobneniny! — Jazyková poradňa II, Bratislava 1960, 12–13. — Tamže: K spojeniu *pripraviť pôdu pod jariny* (53–54). — *„Upomienkové"* dary? (62–63). — O slovách *rúči* a *rúče* (63–66). — Poznámka o nesprávnom používaní príslovky *celkom* (67–68). — Pozor na zámená *každý* a *nikto!* (71–72). — Je *sotva* a *ledva* to isté? (75–76.) — O význame častice *nebodaj* (76–77). — *Pozerať sa, prizerať sa* a *prizerať* (82–83). — *Polia okopneli* ... (87–88). — Nádoba na uhlie (108–109). — *Poslucháča* nenahradíme „počúvačom" (111–112). — O kazimieroch z jazykovej stránky (112–113). — Viete, kto sú „pôtorskí" a „handlovskí"? (121–123). —

Zastrešiť a *zastrešený* (127—128). — Potrebujeme slovo „častokrát"? (134—135). — Čo-to o krpcoch a ich rode (137—138). — Ako sa skloňuje podstatné meno *báza* (149—150). — O nesprávnom vyjadrovaní nižšieho stupňa vlastnosti (154—155). — O niektorých chybných tvaroch základných číslovieok (156—157). — *Staviame*, a či „staváme"? (161—162). — O väzbe slovesa *báť sa* (163—164). — O tom, či *môcť* a *vedieť* je to isté (172—173). — Ako sa vám pozdáva výraz „byť živý z niečoho"? (181—182). — Podmieňovací spôsob v zdvorilej vete (183—184). — Ako je to s tykaním? (185—186). — Poznámka o takzvanom pluráli úcty (186—187). — O vyjadrovaní neistoty tvarmi budúceho času (187—188). — Perlička z administratívneho štýlu (188—189). — Neobchádzajme ustálené spôsoby vyjadrovania myšlienok! (206—207). — Porušovanie ustáleného výberu slov (207—209). — Ako hodnotíme spojenie *kus reči?* (211—212). — *Dodávky im nevoňajú* (212—213). — Odpoveď na otázku, či potrebujeme slovo *úradský* (221—223). — O nevhodnom oslovení (223—224). — O ironickom význame slova *kvietok* (224—225). — O význame slovesa *obecať* (225—226). — O jednom nepriliehavo použitom slove (226—227). — Slová *uhol* a *uhoľ* označujú dve odchodné veci (40—241). — Listy „žlknú", a či *žltnú?* (244—245).

Vyšiel prvý zväzok... — Život 10, 1960, č. 6, str. 16 (správa o vyjdení Slovníka slovenského jazyka I, Bratislava 1959).

G. K. Zechenter-Laskomerský, Cestopisy. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1960. 8°. 512 [4] s. (edičná príprava).

1961

K jazykovej výchove na materských školách. — Predškolská výchova 15, 1961, 105—107.

A szlovák Nyelvi Intézet nyelvművelőmunkája. [Práca Ústavu slovenského jazyka na úseku jazykovej kultúry.] — Magyar Nyelvőr 85, 1961, 165—170.

Je slovenčina spevná reč? — Javisko Slovenského národného divadla 1961, č. 9, str. 8.

Jazykový koutek Československého rozhlasu v knižných výberoch. [1. Výber, Praha 1949; 2. výber, Praha 1955; 3. výber, Praha 1959.] — SR 26, 1961, 247—248 (ref.).

Poradiť sa s niekým a *poradiť sa niekoho.* — SR 26, 1961, 62—63. — Tamže: *Menovaný sa dokázal ako dobrý pracovník* (63—64). — *Vezmem — vezmú* (125—126). — *Zunovať niečo — zunovalo sa mi* (126—127). — „So Slováci, s Poliaci a s Rusi" (127—128). — *Korčuľa — korčúľ* (128). — *Dobehnúť a predbehnúť* (189). — *Kryštál* a *kryštáľ* (190—191). — Ako vyslovovať mená *Lenin, Stalin?* (191). — *Strašne mať rád* (253). — *Pytliačiť na zajace* (253—254). — *Desaťkorunák* a *desaťkorunáčka* (254). — O nárečovom oslovení *curka* (254—255). — *Dovoľte mi odísť* (255—256). — *Matejov — Matejovová* (318). — *Bača — bačovka* (318—319). — *Občania, členovia* a *občianstvo, členstvo* (319). — *Hlas je tvoj, lenže pieseň cudzia* (320). — Slovesá *stenať* a *stonať* (381—382). — *Písomný stôl — písací stôl; zmätok; hnevlivý — hnevný* (382—383). — Možno používať „ak" namiesto *ako?* (383).

1962

Vzťah jazykových a myšlienkových prvkov v oblasti slovnej zásoby. — Problémy marxistické jazykovědy, Praha 1962, 228—233, rus. a franc. res. 233—234.

K problému zaradenia živočíšnych prídavných mien. — Acta Universitatis Carolinae, Philologica — Slavica Pragensia 4, 1962, 399—403, rus. res. 403.

Stupňovateľnosť prídavných mien. — SR 27, 1967, 93—99.

Desať rokov spolupráce Ústavu slovenského jazyka s Čs. rozhlasom. — SR 27, 1962, 366—369.

B. Havránek — A. Jedlička, Česká mluvnice, Praha 1960. — SR 27, 1962, 46—49 (ref.).

F. Kopečný, Slovesný vid v češtině, Praha 1962. — JČ 13, 1962, 185—189 (ref.).

Otrhaný (ošklbaný) ako lipa. — SR 27, 1962, 316. — Tamže: *Tvrdá noc, tvrdá zima* (318).

Taká rada a *tak rada.* — SR 27, 1962, 59—60. — Tamže: *Staré kocúry* a *starí kocúri* (126—127). — *Tribeč — na Tribeči* (127). — *Opitý — napitý — podnapitý* (127—128). — *Neočatý* (128). — *Domov dôchodcov* (191). — *Fuška* (191—192). — *Veľký* a *veliký* (255). — Výslovnosť v tanečných piesňach (255—256).

1963

Pronominálna povaha slov *cudzí* a *vlastný*. — JČ 14, 1963, 78—81.

Dva články L. N. Smirnova o význame slovesných foriem minulého času v spisovnej slovenčine. [1. Sootnositeľnoje upotreblenije form prošedšego vremeni v slovackom literaturnom jazyke, Učonyje zapiski Instituta slavianovedenija 19, 1960, 70—100. — 2. Upotreblenije form prošedšego vremeni soveršennogo vida so značenijem povtoriajemosti v slovackom literaturnom jazyke, Slavianskoje jazykoznanije, Kratkije soobščenija Instituta slavianovedenija zv. 35, Moskva 1962, 29—43.] — SR 28, 1963, 185—187 (ref.).

Jazykovedné štúdie VII. Spisovný jazyk, Bratislava 1963. — SR 28, 1963, 303—309 (ref.).

Priniesť darček. — SR 28, 1963, 376. — Tamže: *Všetky deti sa tešia a hrajú* (376).

1964

Z archaizmov v reči Martina Kukučína. Slovesá typu *niesť*. — SR 29, 1964, 74—79.

Ťapákovci. — Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964, 69—76.

Tajovského poviedka Do konca. — Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964, 77—92.

Poviedka Jano. — Štylistické rozbory umeleckých textov, Bratislava 1964, 102—111.

Pri zelenom stole: naša reč. — Kultúrny život 19, 1964, č. 46, str. 1, 4—5; č. 47, str. 4—5; č. 48, str. 6—7 (spoluautor).

V. Betáková, Metodika slovenského jazyka v 6.—9. ročníku základnej deväťročnej školy, Bratislava 1963. — SR 29, 1964, 304—307 (ref.).

Deťom to najlepšie. [Poznámky k jazykovej stránke časopisu Ohník 17, 1964/65, č. 1—2.] — Učiteľské noviny 14, 1964, č. 49, str. 5.

Plná škola žiakov. — SR 29, 1964, 57—58. — Tamže: *Pricnieť sa* (373).

Ako sa píše slovo *žabykláč*? — SR 29, 1964, 124. — Tamže: *Ako ho omrklo, tak osvitlo* (124—125). — *Ku mne*, a či aj *ko mne*? (126—127). — Fígeľ s úvodzovkami (127—128). — *Malcao posilňuje* (189). — *My sme tu cudzí* (189—190). — *Želať, priať* a *vinšovať* (191). — *Inovať, hiňava* (191—192). — *O jeden a pol minúty* (253). — *Maškarný ples nebol nanič* (254). — *Volať (sa)* a *nazývať (sa)* (256). — *Ide byť prehliadka skríň* (316). — *Otázky, aké len slina na jazyk prinesie?* (316—317). — *O pol druha minúty bude devätnásť hodín* (317—318). — *Ulica Maxima Garkého*, nie „Maxima Gorkija" (318—319). — *Čakáreň* — „čakálňa" (319). — Možno povedať *čisté blato?* (319—320). — *Keď prišlo na lámanie chleba* (320). — *Oni smú*, a nie *oni* „smia" (374). — O takzvanom divadelnom opisovaní (374—375). — Výslovnosť mena *Martin* (375—376). — *Lehota už vypršala* (376). — Slovo *šivačka* je krajové (376). — Nie *trychtýr*, ale *lievik* (376—377). — *Mravčia práca* (377). — *Revanšovať sa* (377). — *Smrečia hora?* (377—378).

Slovo k našim divadelným umelcom. — Jazyková poradňa III, Bratislava 1964, 5—6. — Tamže: O rečovej kultúre učiteľov (6—7). — Martin Kukučín a naša jazyková poradňa (9—10). — Z reči našej mládeže (17—18). — Ako sa spytovať na zvieracie mená? (18—19). — O významovom vzťahu slovies *dušiť sa* a *dušovať sa* (71—72). — K významu slov *obmedziť, obmedzený, obmedzenosť* (72—73). — *Obratom pošty* (74). — Druhotný význam slovesa *zabudnúť* (74—75). — Význam slovesa *šupieť* (90—91). — *Psina — pestvo* (110—111). — *Počúvalské jazero* (123—124). — K rodu podstatného mena *háby* (133—134). — *Čia je to lopta?* (151—152). — „Všetcia" — *všetci* (152—153). — Dvojica slovies *vziať* a *brať* (154—155). — *Vezmem — vezmi*, nie „veznem — vezni"! (157—158). — *Ako sype?* (160—161). — O vetách typu „musím domov" (161—162). — *Čo sa týka* — nie „pokiaľ sa týka" (169—170). — *Po Dušanovi som najhorší hráč* (170—172). — Väzba slovesa *zdôveriť sa* (173—174). — Čo poviete na výraz „ľutovať za niečím"? (174—176). — Vyjadrenie *Bratislavská opera sa vrátila zo zájazdu do Drážďan* je správne (188—189). — *Srdce jej je na mieste* (190). — *Kde páni zámky berú?* (191—192). — Termíny horia — stavbárov nepália? (192—193). — O výraze *ísť proti noci* (193—194). — *Obstálo na nitke* (194—195). — O tvrdých orechoch a orieškoch (195—196). — Význam obrazného výrazu *natiahnuť iné struny* (197—198). — Spojenie *bojovať boj* (198—199). — Ustálené spojenie *stáť si v slove*

(199—200). — *Dostať list,* ale *dostáť slovu* (200—201). — Spojenie *páral perie* je spisovné a *driapať perie* je krajové (201—202). — *Koľko platím?* (204—205). — *Obida* (210—211). — Zamyslite sa s nami nad slovami *myšlienka* a *nápad!* (216—217). — *Noviny* a *novinky* (218—219). — O zdrobneninách typu *vedierce, masielce* (221—222). — Je rozdiel medzi slovesami *zísť sa* a *stretnúť sa?* (222—223). — Odpoveď na otázku, či sloveso *lipnúť* je spisovné (223—224). — O slove *druhý* vo význame „iný" (224—225). — O význame prídavných mien *pekný* a *krásny* (226—227). — O sekundárnom význame slov *pekný* a *pekne* (227—228). — K významu slova *slušný* (228—229). — O pravopise slova *žabykláč* (250—251). — O našich živých iskrách (252—253). — *Požiar, požiarnik* a *požiarna zbrojnica* (255—256). — O dvoch veľmi častých chybách 262—263).

Seminár o otázkach literatúry pre deti a mládež. — SR 29, 1964, 307—308 (správa o seminári, konanom v dňoch 19.—20. 5. 1964 v Dubníku).

1965

Obsahová a formálna analýza Zechenterovej slovnej hry. — Jazykovedné štúdie VIII. Spisovný jazyk — štylistika, Bratislava 1965, 110—128.

Reforma, a či len úprava? — SR 30, 1965, 129—137.

Nárečie Horehronia. (Paralelný nem. názov.) — Slovenský národopis 13, 1965, 235—284.

Vývinové tendencie v jazyku a štýle súčasnej prózy. — Jazyk a štýl modernej prózy, Bratislava 1965, 18—32.

Mináčove glosy z okruhu jazykových javov. — Jazyk a štýl modernej prózy, Bratislava 1965, 123—126.

Čosi k poznaniu Chudobovho osobnostného typu. — Jazyk a štýl modernej prózy, Bratislava 1965, 150—152.

Jazykoveda v pravý čas. Posudok Slovníka slovenského jazyka. — Kultúrny život 20, 1965, č. 27 str. 4, 8.

Zo slovného inventára materskej školy. — Predškolská výchova 19, 1964/65, 439—441.

K jazyku a jazykovej interpretácii textov tanečných piesní. — Zápisník Metodicko-výskumného kabinetu Čs. rozhlasu v Bratislave 1965, č. 1—2, str. 36—41.

Na obranu slovnej zásoby. — Kultúrny život 20, 1965, č. 39, str. 5 (spoluautor).

Pripomienky k článku z 1. čísla. — Predškolská výchova 19, 1964/65, 139—140 (k čl. M. Chirovej Kultúra reči pri výchove detí na materskej škole — odstraňovanie nárečia. „Výťah z Pedagogického čítania.", Predškolská výchova 19, 1964/65, 28—32).

Belasisté svetlo. — SR 30, 1965, 61. — Tamže: *Pískať na prstoch* (63—64). — *Dekrčmizácia — bezkrčmovitosť — krčmiáda* (126—127). — *Pichľavý humor* — nie „kúsavý humor" (127). — *Konzumovanie* a *konzumácia* (127). —*Zariaďujte si obývačku!* (127—128). — *Pohodlie* a *pohodlnosť* (128). — *Postriežka, postriežka na Mesiac* (188). — *Jedák, veľký jedák* (188—189). — *Drevený,* ale *plátenný* (189). — Čo namiesto slovesa *uspieť?* (190). — *Vravel som čosi, ale celkom inšie* (190—191). — *Zo šiestich* (nie *šiestych*) *podaných návrhov* (191). — Výslovnosť slova *komuniké* (191—192). — *Nájsť srsť niekde* (253). — *Mapník* (253—254). — *Zakaždým,* nie *pokaždé* (254—255). — *Jázok na ryby* (255—256). — *Špatný* = mrzký, nepekný (256). — *Kľúčenka* (318). — „S touto výstavbou neuvažujú" (318—319). — *Miesto určené na táborenie* (319—320). —*Minimálne výsledky* (320). — *Jedálny lístok* (374). — *Modrín?* (374). — *Blahoželať na meniny/na narodeniny* (374—375). — Pravda môže, Práca nemôže? (375). — *Vreckovky* a *vreckové* (376). — *Štvorcový meter* (376). — *Vziať (niekoho) na koňa* (376). — *Vymýšľance* (377). — *Idem do susedov,* ale *idem k vám* (377). — *Chile* (378). — *Operačná sieň* (378).

1966

Morfológia slovenského jazyka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 8°. 895, [1] s. (spoluautor).

Diktáty a jazykové cvičenia pre 3.—5. ročník základnej deväťročnej školy. Bra-

tislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966. 8°. 91, [3] s. — 2. vyd.: 1967 (spoluautor).

Posudok Slovníka slovenského jazyka. — SR 31, 1966, 14—19 (v spolupráci s kolektívom oddelenia gramatiky a štylistiky Ústavu slovenského jazyka SAV).

Slovná zásoba v literatúre pre mládež. — Jazyk a umelecké dielo (zb.), Bratislava 1966, 66—82.

Niektoré otázky morfológie. — K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry (zb.), Bratislava 1966, 124—130.

Niekoľko poznámok k diskusii. — Moderní pojetí základního všeobecného vzdělání. Sekce jazykovědná, Praha 1966, 43—45.

Prehliadka detského umeleckého prednesu. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 12, 1965/66, 198—201.

Učiteľ a jazyková kultúra. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 12, 1965/66, 209—213.

Didaktické hľadisko. — Jazyk a umelecké dielo (zb.), Bratislava 1966, 160.

Za priehrštie dobre mysleného k XII. Hviezdoslavovmu Kubínu. — Umelecké slovo 4, 1966, 217. — V stručnejšej podobe pod názvom: Dobre myslené slová. — 12. Hviezdoslavov Kubín 1966, č. 4, str. 6.

Hviezdoslavov Kubín — škola krásnej reči. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 12, 1965/66, 136—138.

O kultúre javiskovej slovenčiny. — Javisko — Alexander Vasilievič Suchovo-Kobylin, Tarelkinova smrť, Bratislava 1966, 21—22.

[Diskusný príspevok na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21.—23. 6. 1965 v Smoleniciach.] — SR 31, 1966, 108—109.

Jozef Ružička päťdesiatročný. — SR 31, 1966, 51—55.

Jubileum Jozefa Ružičku. — Kultúrny život 21, 1966, č. 3, str. 4.

Pozdravujeme dr. Jána Mihála. — Ľud, 18. 2. 1966, str. 5.

Zavrátiť — zavracať dobytok. — SR 31, 1966, 65. — Tamže: *Nemať zelenú* (65—66). — *Usmrtiť — usmŕcať* ako *ukrútiť — ukrúcať* (66—67). — *Deti púšťajú šarkany* (67). — *Vykľulo sa šidlo z vreca* (67—68). — *Miestny národný výbor* (68). — *Jaseňová ulica,* nie „Jaseňova" (130). — „Nepoleteli" — *neleteli* (130—131). — *Dojča — dojčence* (131—132). — *Zápcha* alebo *zápek,* a nie „zácpa" (132). — *Zastal pred ôsmymi dverami* (193). — *Z Babia, v Babí* (193—194). — *Mucha — prenášač chorôb* (194—195). — *Ospravedlniť niečo/niekoho* a *ospravedlniť sa* (195—196). — *Masová vražda času?* (196). — *Džez* (258). — Nové delenie slov? (258). — *Pracovať so siedmimi ľuďmi* (258—259). — *Nedajbože* a *nebodaj* (259). — *Celý rad* a *rad* (259—260). — *Roly* a *role* (260). — *Takých desať rokov* (377). — „Podprsenky" pre kravy? (377—378).

Žena a jazyková kultúra. — Jazyková poradňa IV, Bratislava 1966, 8—9. — Tamže: *Smetiak* a *popolnica* (22—23). — Slová *vtip* a *žart* nepomenúvajú to isté (23—25). — *Obchôdzka* a *obchádzka* (25—26). — *Ťažiť sa,* ale *ťažkať si* (38—39). — K pôvodu a významu slova *nezbedník* (72—73). — O význame a pôvode slova *pranier* (120—121). — *Dostihy* (137—138). — O slove *zamrieť* (171—172). — K významu a pôvodu slovesa *odpásť* (173—174). — O používaní slovesa *ráčiť* (178—179). — Dva významy slovesa *skapať* (179—180). — O význame slovesa *dobehnúť* (180—182). — O druhom význame príslovky *skoro* (184—186). — O slovci *raz* v zdôrazňovacej funkcii (192—194). — *Slnce* a *slnko* (200—201). — *Zvodňovanie mlieka* (210—211). — Je správne slovo *sládza?* (212—213). — Zriedkavé zdrobneniny typu *jablčatká* (213—214). — *Petržalča — Petržalčatá* (214—215). — Drobnosť z Tajovského veselohry Ženský zákon (216—217). — V slove *mäkušký* píšeme jedno *k!* (235—236). — *Kamenný,* ale *drevený* a *slamený* (237—238). — Pozor pri výbere predpony! (262—263). — *Matka — mať — mati* (274—276). — *A tie vrabce z toho tŕňa...* (280—281). — *Bolenie hlavy,* nie ‚bolenie hláv' (281—282). — Vyhrali to hrozienka (285—286). — O dvojici slovies *vziať* a *brať* (286—287). — O slovesách *vyprosiť si* a *vyprosovať si* (287—289). — Je slovo *na — nate* sloveso? (294—294). — Možno povedať *najverejnejšia verejná činnosť?* (294—295). — K jednej nevhodne použitej vetnej konštrukcii (301—302). — Starosti so záporom (330—331). — O zápore v jednom druhu časových viet (331—332). — *Z toho dôvodu, za tým účelom, takým spôsobom* (338—339). — K takzvanému administratívnemu štýlu (346—347). — Skratkovosť hesiel a nadpisov (348—349). — *Opatrnosti nikdy...* (373—374). — *Prikvačila ich prednovka* (374—376). — Opisné po-

menovanie *náš druhý chlieb* (376—377). — *Vziať rozum do hrsti* (377—378). — *Nespadne ti koruna z hlavy* (380—381). — *Odísť s dlhým nosom* (381—382). — *Mať prsty v niečom* (382—383). — Niekoľko slov o pomenovaní *holičská minúta* (388—389). — *Budeže nám hej!* (389—390). — *Oberať jablká*, ale *obijať orechy* (392—394). — Poznáte výraz *je tam pečený — varený?* (394—395). — *Byť bez seba* a *prísť k sebe* (395—396). — *Rok po roku* — ako *každý rok* (396—398). — *Zahodiť jedenástku* (398—399). — O jednom menej známom vtipnom prirovnaní (404—406). — *Ide mi to ako po drôte* (407—408). — K význ.mu slovesa *húsť* (410—411). — Obrazné vyjadrovanie časových lehôt (411—412). — O jednom „prikorenenom" slovese (412—414). — Môže chodník prezrieť? (414). — O číslovkách negramaticky (415—416). — O dvojici slov *starý — nový* (417—418). — O priamom a obraznom význame slova *ozvena* (418—419). — O intenzifikačnom spojení *pravda pravdúca* (419—420). — *Kotol* a *kotál* (432—433). — *Čemrva* i *čamrva* (434—435). — Poznámka o slove *pohreb* (435—436). — *Klep — klop — klap* (437—438). — *Rásť — narásť* a *riasť — nariasť* (438—439). — Pozor na výslovnosť spoluhlásky *n!* (446—447). — Prezývky *neveriaci Tomáš* a *hlúpy Jano*, ale *judáš* a *xantipa* (457—458).

Jazykovedci u Ľudovíta Štúra. — SR 31, 1966, 120—122 (správa o tematickom zájazde pracovníkov Ústavu slovenského jazyka SAV do Modry, na Dobrú Vodu a do Hlbokého v dňoch 28.—29. 10. 1965 pri príležitosti stopäťdesiateho výročia narodenia Ľ. Štúra).

Zpráva o činnosti Ortoepickej komisie. — SR 31, 1966, 183—184.

1967

Predikačné kategórie slovenského slovesa. — JČ 18, 1967, 3—12.

Jazyková kultúra a jazyková prax. — Kultúra spisovnej slovenčiny (zb.), Bratislava 1967, 205—211.

Slovná zásoba slovenskej publicistiky. — O jazyku a štýle slovenskej publicistiky (zb.), Bratislava 1967, 19—25.

Všetci máme a môžeme. — Kultúra slova 1, 1967, 84.

Za vhodným výrazom. — Kultúra slova 1, 1967, 84.

B. Říha, Vlastiveda pre 5. ročník ZDŠ. Prel. T. Magdolenová. 3. vyd., Bratislava 1966. — Kultúra slova 1, 1967, 175—178 (posudok jazykovej stránky).

Dvanásti sokoli. — Kultúra slova 1, 1967, 347. — Tamže: *Opravdu = naozaj* (351).

Príhovor pisateľom. — Kultúra slova 1, 1967, 29 (úvodné slovo k novej rubrike Spytovali ste sa). — Tamže: *Na dôvažok* (32). — *Vo vernosti prevýši človeka* (61). — *Neviem po nemecky* (61). — *Báť sa dačoho* (61—62). — *Prosím si* a *Čo sa bude páčiť?* (93). — *Strašne — veľmi* čiže upraviť nevhodné na vhodné (124). — *Sošní ľudia* (124—125). — *Vyhovejú* a *rozumejú*, nie ‚vyhovia' a ‚rozumia' (125—126). — *Stará matka, stará mať, stará mama, starká* (126). — *Načahovať krky?* (187—188). — *Oboznámiť dakoho s voľačím* (189). — *Môžeme, môžete*, nie ‚môžme', ‚môžte' (190—192). — *Rezať* a *krájať* (220). — *Tuhý fajčiar, veľký fajčiar, silný fajčiar* (220—221). — *Dve pivá*, nie ‚dva pivá' (222—223). — *Pamodaj šťastia, lavička* (223). — ‚Ješitný' — *márnomyseľný* (224). — *Na slnku*, ale *v chládku* (268). — *Mať zásluhy — mať vinu* (361).

1968

Do druhého roku. — Kultúra slova 2, 1968, 3—4.

Z výrokov Jozefa Škultétyho. — Kultúra slova 2, 1968, 257—259.

Päťdesiate výročie. — Kultúra slova 2, 1968, 289—291.

Zanedbávanie tvarov podmieňovacieho spôsobu minulého. — Kultúra slova 2, 1968, 336—337.

Päťdesiate výročie. — Kultúra slova 2, 1968, 289—291.

Zanedbávanie tvarov podmieňovacieho spôsobu minulého. — Kultúra slova 2, 1968, 336—337.

Pätnásť rokov Jazykovej poradne a škola. — Slovenský jazyk a literatúra v škole 14, 1967/68, 240—241.

Poznámky k úpravám v pravopise. — Učiteľské noviny 18, 1968, č. 20, str. 5.

Nie *viď*, ale *pozri*. — Kultúra slova 2, 1968, 212—213. — Tamže: *Rok na dedine* (244).

Bubník. — Kultúra slova 2, 1968, 28—29. — Tamže: *Nákladné auto* a *nákladniak* (29). — *Dózsa Ujpest* (30). — *Materská škola* a *škôlka* (31). — *Duť na sklársku píšťalu?* (32). — *Ovčie mäso?* (61—62). — *Kaleráb* a *revolver* (93—94). — *Starosti s wehrmachtom* (95). — *Dobré zdravie* aj *veľa zdravia* (126). — *Mľandrák* (219—220). — *Obidvoje pľúc, oboje pľúc* (318).

K začiatku nového školského roku. — Jazyková poradňa V, Bratislava 1968, 15—17. — Tamže: Viac pozornosti hovorenému slovu (24—26). — Vybrali sme z básne Janka Kráľa (30—31). — Malokarpatské oberačkové slávnosti (80—81). — Nie ‚jasan' ani ‚jasanový', lež *jaseň* a *jaseňový* (81—82). — Prihovárame sa za slovo *jednotlivec* (83—85). — Ako vyjadrujeme, že voľačoho je veľmi veľa (105—106).) — *Zotrieť tabuľu* (108—109). — *Záhrada zahučala* a *chlapec vyhúkol* (112—113). — Knižné sloveso ‚postrádať' (117—118). — Bačovky rozkazujú valachom... (145—146). — *Mucha prenášač chorôb* (146—147). — Mená niektorých mládat (152—153). — *Dôvažok* (156—157). — *Trojkorunáčka* a *trojkorunák* (158—159). — Malý pokles nie je poklesok (162—164). — Odporúčame slovo *náprotivok* (164—165). Menej známe sloveso *mieriť sa* (193—194). — Hovoríme a píšeme *zamkýnať*, ale *vyčínať* (194—195). — *Dovolenkár* a *dovolenkovať* (196—197). — O gramatickom rode niekoľkých podstatných mien (200—201). — O Silvestri a o Silvestrovi (211—212). — Problém s radovou číslovkou (214—215). — Nezanedbávajme minulý tvar podmieňovacieho spôsobu (220—221). — Ako poletíme na Mesiac (221—222). — Pozor na odchodnú funkciu jednotlivých predložiek (234—235). — *Vo väčšine prípadoch?* (241—243). — Vlastné mená píšeme s veľkým začiatočným písmenom (248—249). — O vyčítavej otázke „Prečo sa nezamestnávate?" (256—257). — O jednej štylistickej neprimeranosti (261—262). — Obrazný význam slova *sirota* (274—275). — Slovo *myš* v obraznej reči (276—277). — *Najlepšie roky* (277—278). — *Začať od Adama* (278—279). — Máte rybársku trpezlivosť? (279—280). — *Figu drevenú*, no nie ‚starú bačkoru' (280—281). — *Dať zelenú, dostať zelenú, mať zelenú* (282—283). — Ustálené spojenie *lyžičky čítať niekomu* (283—284). — *Vziať rozum do hrsti* (284—285). — Dve obrazné spojenia z literatúry pre mládež (285—287). — Niekoľko slov o nových prirovnaniach (287—288). — *Z toho titulu...* (291—292). — Nadmerné používanie slova *skutočnosť* namiesto zámena *to* (296—297). — Neurčitá číslovka *dosť* a podstatné meno *dostatok* (297—298). — Rozlišujeme výrazy *mať zásluhu na niečom* a *mať vinu na niečom* (302—303). — O jednom skladobnom a štylistickom probléme (304—305). — V slove *pravidelný* nepíš a nevyslovuj *ľ!* (312—314). — Voľačo pre našich spevákov tanečných piesní (314—315). — *Kôš — koše* (315—316).

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: Jazykovedný časopis: člen redakčnej rady roč. 7, 1953 — 8, 1954. — Kultúra slova: člen redakčnej rady a hlavný redaktor roč. 1, 1967 — 2, 1968. — Slovenská reč: člen redakčnej rady roč. 17, 1951/52 — 19, 1954, 22, 1957 — 33, 1968, výkonný redaktor roč. 24, 1959. — Slovenský jazyk a literatúra v škole: člen red. rady roč. 1, 1955 — 2, 1956.

Hlavný, odborný redaktor publikácií: Jazyková poradňa, Bratislava 1957 (spoluredaktor). — Jazyková poradňa II, Bratislava 1960 (spoluredaktor). — Jazyková poradňa III, Bratislava 1964 (spoluredaktor). — Jazyková poradňa IV, Bratislava 1966 (spoluredaktor). — Jazyková poradňa V, Bratislava 1968 (spoluredaktor).

Spolupráca pri redakcii: Slovník slovenského jazyka VI. Doplnky. Dodatky, Bratislava 1968.

Zostavil: L. Dvonč

Životné jubileum Štefana Tóbika

Profesor slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove PhDr. Štefan Tóbik, CSc., dožil sa v plnej aktivite šesťdesiatich rokov. Toto významné životné jubileum dáva nám príležitosť zhodnotiť jeho činnosť a určiť jeho miesto v slovenskej jazykovede.

Štefan Tóbik sa narodil (ako syn kováča) 7. februára 1909 v Hnúšti, teda v rázovitom kraji Gemera-Malohontu. Po matúre na gymnáziu v Rimavskej Sobote študoval na Filozofickej fakulte Univerzity J. A. Komenského v Bratislave slovanskú a germánsku filológiu. Na konci svojich vysokoškolských štúdií pod vedením prof. Fr. Ryšánka a Václava Vážneho vypracoval dialektologickú monografiu *Hláskoslovie nárečí Rimavskej doliny* (1932), z ktorej kapitoly o jednotlivých javoch v rozšírenej a prehĺbenej podobe postupne uverejňoval v našich zborníkoch a časopisoch (*Charakteristické zjavy hláskoslovné v nárečiach juhozápadného Gemera I*, časopis Bratislava 8, 1934, *časť II*, časopis Bratislava 9, 1935; *Tvary na -ch v nárečiach juhozápadného Gemera*, SMS 13, 1935; *Kvantita gemerských nárečí*, SMS 14, 1936; *Prechodná jazyková oblasť stredoslovensko-východoslovenská*, SMS 15, 1937; *Striednice za praslov. *ort, *olt v gemerských nárečiach*, LS I—II, 1940—1941). Od rodného nárečia Rimavskej doliny prešiel k nárečiam juhozápadného Gemera a neskoršie rozšíril svoj výskum v teréne na celý Gemer (porov. správy o výskume v zborníku Carpatica I, 1936, a II, 1939). Predbežný súhrn svojich štúdií podal v práci *Členenie a charakteristika gemerských nárečí* (Jazykovedné štúdie II, 1957).

V týchto dialektologických prácach Š. Tóbik dôsledne aplikoval metódu lingvistickej geografie: podľa vlastných zistení, podľa výskumov iných pracovníkov v Gemeri (J. Orlovský, L. Arany) i podľa materiálu z dotazníkových akcií (Matica slovenská, SAVU) presné zemepisné rozšírenie daktorých najdôležitejších javov gemerských nárečí podal ako prvý, niektoré staršie údaje Vážneho syntetickej práce (v Čs. vlastivede III) spresnil a doplnil. S využitím odbornej literatúry usiloval sa historicko-porovnávacou metódou jednotlivé javy nárečí vykladať v súvislosti s dejinami nositeľov nárečí, obyvateľov Gemera, i keď sa spočiatku nemohol opierať o novšie príspevky našich a maďarských historikov k otázke osídlenia a kolonizácie Gemera (B. Ila a i.). Tóbikove práce o nárečiach Gemera sú základným prameňom pre poznanie súčasného stavu a vývinu gemerských nárečí a tým i slovenského jazyka, ako o tom svedčia doterajšie súborné práce (J. Stanislava, E. Paulinyho, J. Štolca a i.). Zavŕšením Tóbikových dialektologických prác bude chystaná úplná monografia o gemerských nárečiach a spracovanie materiálu z východoslovenských nárečí.

S vysokoškolskou učiteľskou činnosťou súvisia Tóbikove práce z dejín slovenského jazyka. Všímal si predovšetkým staré jazykové pamiatky z rodného kraja, ale aj z iných oblastí. Starostlivo ich vydáva a podrobne opisuje i analyzuje ich reč tradičnými postupmi (*Jazyk a terminológia starých slovenských písomných pamiatok — Artikuly šteliarov Muránskej doliny z roku 1585*, Zborník FF UPJŠŠ v Prešove I, 1960; *Zo Štiavnických listov z r. 1529—1600*, Jazykovedné štúdie VI, 1961).

Cenné sú Tóbikove práce z dejín spisovného jazyka v 19. storočí pri Štúrovom a Šafárikovom jubileu. V štúdii *Pramene Štúrovej jazykovej a pravopisnej normy* (SR 21, 1956) skúma reč ľudových piesní vydaných tlačou a ľudových rozprávok, piesní, príslovní a porekadiel zapísaných Štúrovými priamymi i nepriamymi žiakmi v zábavníkoch (bratislavskom a štiavnickom) a v tzv. kódexoch (revúckych a tisovských). Š. Tóbik hľadá v nich nábeh k stredoslovenskému interdialektu. Bude tu treba zistiť znaky kultúrnej stredoslovenčiny.

Pri založení Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach r. 1958 a pri príležitosti stého výročia smrti P. J. Šafárika r. 1961 Š. Tóbik dal sa do podrobného štúdia Šafárikovho diela a jeho jazyka (*Šafárikov jazyk*, Zborník FF UPJŠ v Prešove

II, 1961; *P. J. Šafárik a slovenské nárečia*, Slovanské štúdie VI, 1963 a i.). Svoje výskumy rozšíril i na Šafárikovho druha J. Kollára. Takto vznikla monografia *Šafárikov a Kollárov jazyk* (1966) ako príspevok k vývinu českého a slovenského spisovného jazyka v období národného obrodenia. Práca svedčí o tom, že Š. Tóbik sa dôkladne zoznámil nielen s dielom J. Kollára a P. J. Šafárika, s ich názormi na jazyk, na češtinu a na slovenčinu, s ich jazykovou praxou, ale i s korešpondenciou a s mnohými prácami literárnych historikov a jazykovedcov o národnom obrodení Čechov a Slovákov. Ťažisko Tóbikovej monografie je v charakteristike Kollárovho a Šafárikovho jazyka: spracúva tu rozsiahly materiál a vykladá ho zo slovenského hľadiska celkove primerane (protirečivosť v názoroch samého Kollára a Šafárika, rozpory s novším vývinom jazyka v Čechách a na Slovensku). Osobitne umelecký a vedecký štýl týchto autorov neskúma, ich jazyk chápe ako jednoliaty celok.

Š. Tóbik od začiatku svojho verejného účinkovania venoval sa činnosti pedagogickej, organizačnej a popularizačnej (učil na býv. obchodnej akadémii v Košiciach a v Prešove, neskoršie na Vysokej škole pedagogickej, teraz je vedúcim Katedry slovenského jazyka na FF UPJŠ). Venoval sa i otázkam kultúry jazyka (písal napr. o obchodnej terminológii v SR 7, 1938/39). S účinkovaním na východnom Slovensku súvisí jeho výskum východoslovenských nárečí.

Š. Tóbik patrí medzi vynikajúcich odborníkov v slovenskej dialektológii a v dejinách slovenského jazyka, kde pracuje tradičnými metódami.

Pri jeho šesťdesiatke želáme mu dobré zdravie a čerstvú silu na dokončenie prác, ktoré obohatia našu slovakistiku o nové poznatky.

E. Jóna

Slovník obcí Banskobystrického okresu, zostavil Š. Pisoň, Stredoslovenské vydavateľstvo, Banská Bystrica 1968, 371 strán

Slovník obcí Banskobystrického okresu vyšiel ako ukážka z prípravy a spracúvania veľkého *Slovníka obcí na Slovensku*, ktorý sa už viac rokov pripravuje v Encyklopedickom kabinete SAV s pomocou veľkého počtu spolupracovníkov z celého Slovenska.

Vydané spracovanie jedného okresu (vyše 350 strán) napovedá, aký asi bude rozsah celého Slovníka, keď Slovensko má dnes 34 okresov. Ak by, ako sa píše v úvode knihy, mal byť Slovník obcí na Slovensku dvojzväzkový, museli by sa jednotlivé heslá v pomere k heslám ukážkového diela podstatne zredukovať a to by iste bolo na úkor veci. V každom prípade vydanie takého rozsiahleho a svojím spôsobom jedinečného diela si vyžaduje ohromnú a veľmi namáhavú prácu veľkého kolektívu autorov, redaktorov, ale i externých spolupracovníkov — odborníkov z jednotlivých vlastivedných disciplín.

Ukážkový Slovník obcí Banskobystrického okresu sa skladá zo všeobecnej časti a z vlastného slovníka, vhodne je doplnený bibliografiou, mapami a mnohými fotografiami. Jednotlivé heslá obsahujú údaje o vývoji obce, o vývine jej názvoslovia, údaje o počte obyvateľov v priebehu posledných storočí, o rozlohe jej katastru a súhrnné poznatky o prírodných pomeroch obce, o histórii, kultúre a o kultúrnych, zdravotníckych, sociálnych, športových a turistických zariadeniach s praktickými údajmi a základnou bibliografiou o obci.

Jazyková stránka knihy je na primeranej úrovni.

Chceli by sme však upozorniť na niektoré nepresnosti, nedopatrenia a prob

lémy v názvoslovnej časti, ktoré sa vyskytujú pri historických miestnych názvoch i pri ostatných zemepisných názvoch.

Historické názvy obcí sa v heslách zachytávajú od stredoveku, ako sú doložené v písomnostiach z archívov. Vývin za posledných dvesto rokov od prvého lexikonu z roku 1773 sa však interpretuje dosť nepresne, väčšinou sú to len údaje z Korabinského lexikonu z roku 1786 a maďarské názvy z posledného uhorského Helységnévtára z roku 1913. Tak napr. pri časti Banskej Bystrice Kráľová sa po starších názvoch (do roku 1687) uvádza: „predtým *Kráľová nad Hronom*, maď. *Garamkirályfalva*". Presnejšie sa to mohlo formulovať aj takto: V uhorských lexikonoch minulého storočia až do roku 1902 striedavo *Királyfalu* a *Királyfalva*, v lexikonoch 1907 a 1913 *Garamkirályfalva*. Poznamenať treba, že v úradných lexikonoch, ktoré vydávalo ministerstvo vnútra a štátny štatistický úrad po roku 1920, sa nachádza iba názov *Kráľová*. Ani *Zólyombrezó* nie je maďarský názov Podbrezovej. Podbrezová totiž vznikla ako obec len v roku 1953 z niekoľkých osád, ktoré predtým patrili k obciam Lopej a Valská. Ďalšie osady sa pričlenili k Podbrezovej v roku 1960. Názov *Zólyombrezó* je maďarský názov osady Brezová z počiatku tohto storočia, ktorá patrila vtedy k obci Lopej, ale v rokoch 1873—188 sa uvádza ako samostatná obec s názvom *Brezová*.

Príkladov by bolo možné uviesť viac.

V heslách sa uvádzajú aj „významnejšie"(?) názvy častí chotára, prevzaté z katastrálnych máp a overované na MNV.

Zostavovateľ si uvedomoval ťažkosti, ktoré sa vynárajú pri uvádzaní chotárnych názvov. Tie sa totiž na katastrálnych mapách nachádzajú často skomolené, ľudia ich používajú zvyčajne v miestnej nárečovej podobe a niekedy nie je ľahké nájsť zodpovedajúcu spisovnú podobu. Pritom jednotné zásady štandardizácie chotárnych názvov nie sú dosiaľ vypracované a ani medzi odborníkmi niet jednoty v tom, ako ich prepisovať z nárečia do spisovného jazyka, aby sa zachoval súlad medzi dokumentačnou a normatívnou zložkou.

Pri koncipovaní a redigovaní hesiel slovníka sa v tomto ohľade neuplatnili jednotné pravidlá. Tak je na tej istej strane v zozname chotárnych názvov ľudová podoba *Medvedienec* a o niekoľko riadkov v texte *Medvedinec* 212, tak isto *Okošená* a *Okosená* 223, potom *Kopok* 236 a *Kopek* 237, *Kochula* 207 i *Kochuľa* 208, *Dedinské* 172 a *Dedinskie* 167, *Brvnište* 310 a *Kotlištie* 310, *Kamenô* 163 a *Chotárnô* (!) 163, *Boke* 226, ale *Dolinky* 229 ap. Za omyly možno považovať *Pod Stranie* 168, *Na Hrblie* 169 (malo byť *Podstránie, Náhrblie*).

Ďalšia nedôslednosť je pri uvádzaní predložkových názvov. Predložkové názvy sa vyskytujú v reči v troch podobách, ktoré zodpovedajú otázkam 1. Ako sa nazýva?, resp. Kde sa nachádza?, 2. Kde (kam) sa ide?, 3. Odkiaľ sa ide?, napr. 1. *Podhrbom*, 2. *Pod hrb*, 3. *Spod hrbu*. Na katastrálnych mapách sa vyskytujú názvy v 1. a 2. podobe. Tak isto sa uvádzajú aj v Slovníku obcí Banskobystrického okresu, napr. *Pod Ostrý vrch* 263, *Pod Hrubým vrchom* 207, *Na košiari* 213, *Na medokýš* 213, *Za dolinkou* 204, *Za Rokyťanku* 299 ap. Za správne by sme považovali používať predložkové chotárne názvy len v 1. podobe, teda aj *Pod Ostrým vrchom, Na medokýši, za Rakyťankou* ap.

Hranica medzi apelatívami a chotárnymi názvami nie je vždy dosť zreteľná. Z tejto skutočnosti vznikajú problémy s písaním veľkých písmen. V žiadnom prípade však nemožno písať *V zlatom kúte* 299 (ale *V Zlatom kúte*), *Za dubník* 199 *(Za Dubníkom), Velko maselno* 255 (?), *Pod Brehom* 277 *(Pod brehom), Do dolinky* 283 *(Do dolinky)* ap.

Z uvedených poznámok, ktoré ani nie sú vyčerpávajúce, vidieť, že pri spra-

cúvaní vlastivedných diel takého charakteru, ako je recenzovaný Slovník obc Banskobystrického okresu a pripravovaný Slovník obcí na Slovensku, treba aj zemepisnému názvosloviu venovať náležitú pozornosť.

Účinná spolupráca s odborníkmi a precízna práca zostavovateľov môže eli minovať nedostatky, ktoré by mohli znižovať hodnotu inak akokoľvek svedo mite spracovaného diela. Aj popri kritizovaných nedostatkoch je Slovník obc Banskobystrického okresu prínosom. Namáhavá a v mnohom ohľade priekop nícka práca nebola zbytočná. Bodaj by sme mali takéto vlastivedné príručky z všetkých okresov! Ale bez zbytočných nedopatrení a chýb!

M. Majtán

Ž. Gašparíková — A. Kamiš, *Slovensko-český slovník*, Státní pedagogick nakladatelství, Praha 1967, 812 strán

Ak vychádzame z predpokladu, že vydanie každého slovníka — tým skô dvojjazyčného — si vyžiada naliehavá potreba spoločnosti, mohli by sme do spieť k záveru, že potreba vypracovať slovensko-český slovník sa dlho nepo ciťovala v spoločenstve našich dvoch národov ako naliehavá. Veď okrem Kálalovho Slovenského slovníka z literatúry aj nárečí a Nečasovho a Kopec kého Slovensko-českého a česko-slovenského slovníka rozdílných výrazů dlh nevznikol nijaký dvojjazyčný slovník, v ktorom by sa bola spracúvala slovn zásoba slovenčiny a češtiny. Tento dojem sa len potvrdzuje, keď vezmeme d úvahy, že ani jeden zo spomenutých slovníkov nie je takým lexikografickým dielom, ktoré by svojím spracovaním mohlo zodpovedať predstave moderné dvojjazyčného slovníka.

Kálalov slovník i napriek tomu, že bol založený na pomerne bohatom ex cerpčnom materiáli a že zachytáva dosť širokú oblasť slovenskej slovnej zásob (i nárečovej), nemôže vyhovovať dnešným požiadavkám aj preto, že je už do zastaraný; od jeho vydania (1924) prešlo už vyše štyridsať rokov a práve z týchto štyridsať rokov sa slovenská slovná zásoba obohatila o veľké množstv nových slov najmä z tej štylistickej vrstvy, ktorá bola v čase vyjdenia Kál lovho slovníka najmenej rozvinutá.

Oba doteraz vydané slovníčky mali napokon tú spoločnú nevýhodu, že bo zamerané iba na zachytenie lexikálnych rozdielov v slovnej zásobe slovenčin a češtiny.

Preto s tým väčším uspokojením prijímame *Slovensko-český slovník* Ž. G a p a r í k o v e j a A. K a m i š a, dielo, ktoré nielenže vypĺňa dávno pociťovan medzeru v našej lexikografickej literatúre, ale ktoré svojím rozsahom i sp sobom spracovania dáva oprávnený predpoklad, že bude dobre spĺňať dneš náročné požiadavky na takýto typ slovníka.

Slovensko-český slovník je slovník stredného typu. Obsahuje približne 50 0 heslových slov na 812 stranách.

Kvalitu Slovensko-českého slovníka zaručuje predovšetkým spôsob jeho spr covania. Slovník je spracovaný na princípe ekvivalentu, teda modernou met dou prekladového slovníka. Počet rozdielnych (nesynonymných), tzv. prekl dových ekvivalentov je hlavným kritériom pri členení heslového slova. V pr

prípade, že čeština nemá k danému slovenskému slovu vhodný ekvivalent, používa sa v slovníku namiesto ekvivalentu stručný výklad. Pri slovách so zložitejšou významovou štruktúrou sa okruh používania slova vymedzuje vhodnou sémantizáciou, ktorá umožňuje lepšie sa orientovať v hesle. Kde to potreba vyžaduje, významy slov vhodne dokresľuje primeraná exemplifikácia a nezriedka i frazeológia.

Stavba hesla je jednoduchá a plne zodpovedá cieľu i rozsahu slovníka. Uvádzajú sa základné gramatické údaje pri substantívach (tvary niektorých pádov) i pri slovesách (väzba). Za heslovým slovom sa uvádza skratka slovného druhu a pri slovách štylisticky príznakových štylistická skratka. Odborné názvy sa označujú skratkou príslušného vedného odboru.

V slovníku sa pre úsporu miesta uplatňuje zásada mierneho hniezdovania. Úspora sa znásobuje tým, že pevný (nemenný) základ pravidelných odvodenín sa pri hniezdovaných slovách neopakuje, uvádza sa iba odvodzovacia prípona.

Základné údaje zo slovenského hláskoslovia, tvaroslovia, z tvorenia slov i z pravopisu nájde používateľ v pripojených gramatických poznámkach.

Slovník je koncipovaný najmä so zameraním na českého používateľa ako praktická pomôcka pri prekladaní, pri práci v redakcii a v škole, pri štúdiu ap., a to predovšetkým pri práci so slovenským textom, teda pri preklade zo slovenčiny do češtiny.

Ako sme už spomenuli, recenzovaný slovník je prvým serióznym pokusom o konfrontačné zachytenie slovenskej a českej slovnej zásoby. Je vlastne jedným z inoslovansko-českých prekladových slovníkov. Avšak osobitné postavenie slovenčiny a češtiny ako dvoch blízkych slovanských jazykov prináša aj osobitné problémy pri vypracúvaní takéhoto slovníka.

Už pri výbere slov sa museli autori napr. rozhodovať, či slovník bude zachytávať aj slová celkom zhodné (prípadne len s menšími hláskoslovnými rozdielmi), alebo sa zameria iba na lexikálne rozdiely medzi oboma jazykmi. Slovensko-český slovník je koncipovaný širšie, teda nie úzko diferenciálne, čo je dozaista jeho prednosťou. Ako sme z úvodu vyrozumeli, pre toto riešenie sa autori rozhodli najmä z dvoch príčin: 1. že ani blízkosť slovenčiny a češtiny vždy nezaručuje aj úplnú významovú zhodu pri slovách formou celkom totožných (obecní, obecný = obecný, všeobecný) a 2. že používateľ siahne za slovníkom často nie z potreby získať celkom novú informáciu, t. j. dozvedieť sa „ako“, ale overiť si a presvedčiť sa, či skutočne „tak“.

Výber slov v Slovensko-českom slovníku je dobre premyslený; hoci autori mali na začiatku svojej práce ako základný materiál z východiskového jazyka k dispozícii vlastne iba tri zväzky Slovníka slovenského jazyka (ďalšie dva zväzky SSJ boli ešte len v rukopise) a hoci sa mohli ďalej opierať iba o zastaraný Kálalov slovník, prípadne čerpať z dosť nedostupnej lístkovej kartotéky pre Slovník slovenského jazyka v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, i napriek tomu podarilo sa im v Slovensko-českom slovníku sústrediť únosné a pre daný typ slovníka vyhovujúce percento slov zo živej slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny.

I jednotlivé štylisticky príznakové slová sú v pomere k neutrálnej vrstve obsiahnutej v slovníku proporcionálne dobre zastúpené. Z odbornej terminológie sú v slovníku zachytené vo väčšej miere predovšetkým také názvy, pri ktorých sú výraznejšie lexikálne rozdiely v slovenčine a češtine (napr. názvy z botaniky, zoológie, z baníctva ap.).

Kritériom pre uvádzanie nárečových a krajových slov v slovníku bol — podľa autorov — častejší výskyt takýchto slov u čítanejších autorov. Iná je, pravda, otázka, či išlo vo všetkých prípadoch skutočne o nárečové alebo krajové slová len preto, že takto boli označené napr. v Slovníku slovenského jazyka. Bolo by však nespravodlivé vyčítať autorom Slovensko-českého slovníka nekritičnosť pri preberaní zo Slovníka slovenského jazyka, keďže kritika štylistickej charakteristiky slov v Slovníku slovenského jazyka je iba otázkou nedávnej minulosti, resp. prítomnosti. Jej dôsledky sa preto nemohli v recenzovanom slovníku výraznejšie odraziť. Podobne treba hľadieť aj na výskyt tzv. ľudových slov (lexikálnych jednotiek z reči ľudu — skratka *lid.*), ktorý je však častejší iba pri slovách zo začiatku abecedy.

Skôr sa už možno pozastaviť nad uvádzaním takých slov v Slovensko-českom slovníku, ako *biograf, perný* (ťažký), *násluch* (náčuv), *celičký* a i., z ktorých ani jedno nepatrí do živej slovnej zásoby slovenčiny a pri ktorých nie je ani predpoklad, že by ich porozumenie mohlo robiť ťažkosti českému používateľovi.

Ťažiskom práce na dvojjazyčnom prekladovom slovníku je samozrejme hľadanie priliehavého ekvivalentu v druhom jazyku, ktorý by presne vystihoval ako sémantické tak aj štylistické osobitosti lexikálnych jednotiek východiskového jazyka. Sme presvedčení, že táto úloha nebola ľahká ani pri zostavovaní Slovensko-českého slovníka. Hoci sa tradične uznáva, že slovenčina a čeština sú dva veľmi blízke slovanské jazyky, neznamená to, že by ich vzájomná konfrontácia pri vypracúvaní slovníka bola iba mechanickou záležitosťou. Prácu autorov Slovensko-českého slovníka zaiste neuľahčovalo ani to, že súčasná slovná zásoba slovenčiny je dosiaľ zachytená iba v jedinom lexikografickom diele, že chýbajú väčšie práce, ktoré by boli venované hlbšiemu sémanticko-štylistickému rozboru slovenskej slovnej zásoby. Pritom nemalú úlohu hrá aj okolnosť že štýlové rozvrstvenie slovenčiny a češtiny je predsa aj dosť odlišné vzhľadom na odlišnosť prostredia, v ktorom sa oba jazyky vyvíjali, i sociálneho začlenenia ich nositeľov.

No i napriek všetkým týmto ťažkostiam zvládli autori recenzovaného slovníka svoju úlohu veľmi dobre. České ekvivalenty sú skutočne vo veľkej väčšine prípadov presné, výstižné a štylisticky primerané. Iba pri niektorých slovách sme mali dojem, že by sa žiadalo presnejšie vymedziť okruh ich používania či už presnejším ekvivalentom, jeho synonymom alebo výstižnejšou sémantizáciou.

Napr. pri hesle *brada* významový obsah tohto slovenského slova nevystihuje jediný český ekvivalent *brada* celkom presne (hoci vieme, že slovo *brada* má i v češtine viacej významov). Vidíme to napr. pri konfrontácii s odvodeninami *bradáč, dlhobradý* ap., ktorých českými ekvivalentmi v recenzovanom slovníku sú slová *vousáč* a *dlouhovousý*. Z toho jednoznačne vyplýva, že slovenské slovo *brada* zasahuje v slovenčine taký významový okruh ako české slovo *brada vousy* i *plnovous*. Slovenské prídavné meno *okrúhly* by malo mať podľa našej mienky dva české ekvivalenty: 1. *okrouhlý*, 2. *kulatý* (porov. slov. *okrúhla tvár* — čes. *kulatý obličej;* slov. *okrúhly golierik* — čes. *kulatý límeček* ap.) Prídavné meno *štvorcový* neznačí len čes. *čtvercový*, ale aj *čtverečni* (porov. slov. *štvorcový meter* — čes. *čtverečni metr*). K slovenskému slovu *blúzka* sa žiada aj český ekvivalent *halenka*, pretože v krajčírskej terminológii slovenský názov *blúzka* je totožný s českým *halenka*. Pri slove *čarovný* nám chýba český

ekvivalent *kouzelný* (ako synonymum k uvedenému zhodnému ekvivalentu *čarovný*), tým skôr že napr. slov. *očarujúci* má český ekvivalent *okouzlující*. Podobne za rovnocenný český ekvivalent slov. prídavného mena *sivý* pokladáme aj čes. *šedý*; pri hesle *sivý* sa totiž uvádzajú iba čes. ekvivalenty *sivý, popelavý*. Slovenské sloveso *hanbiť sa* má podľa recenzovaného slovníka iba český ekvivalent *hanbit se;* domnievame sa, že rovnocenným ekvivalentom slovenského slovesa *hanbiť sa* je aj české sloveso *stydět se*. Pri slovese *opraviť (opravovať)* by, zdá sa, mal byť uvedený aj ďalší český ekvivalent *spravit (spravovat)* (porov. slov. *opravovať topánky* — čes. *spravovat boty*). Pri hesle *strapec* mala byť dajako zachytená aj podoba *strapce*, čes. *třásně* (napr. na záclonách).

Pri niektorých slovách by sa bolo žiadalo trochu zúžiť významový rozsah českého ekvivalentu sémantizáciou. Môžeme to ukázať na niekoľkých príkladoch.

Napr. slovenské slovo *kmotra* má v slovenčine užší význam ako v češtine. České slovo *kmotra* značí aj to, čo slovenské *krstná mama* (chápe sa nielen vo vzťahu k rodičom dieťaťa, ale aj k dieťaťu samému). Český ekvivalent *kmotra* mal mať teda poznámku „ve vztahu k rodičům dítěte". Pri slovese *bicyklovať sa* vidí sa nám český ekvivalent resp. výklad *jezdit na kole* tiež trochu priširoký. Spojenie *jezdit na kole* môžeme napr. použiť vo vete *Jezdí na kole do práce*. Je nesporné, že slovenské slovo *bicyklovať sa* by v takejto vete nebolo možné. Rozsah slovesa *jezdit* v spojení *jezdit na kole* bolo preto treba zúžiť na význam *projíždět se;* teda asi takto: *bicyklovať sa — jezdit, projíždět se na kole* (porov. heslo *člnkovať sa — jezdit, projíždět se na lodičce, na člunu*). Aj český ekvivalent *šikovný* pri slovenskom prídavnom mene *obratný* bolo možné spresniť sémantizáciou alebo jednoducho uvedením napr. synonyma *dovedný* ap. Lebo ani tu ekvivalent *šikovný* presne nevystihuje lexikálny význam prídavného mena *obratný*.

Problém presného ekvivalentu možno vzťahovať aj na oblasť frazeologických spojení. Recenzovaný slovník obsahuje množstvo slovenských frazeologických spojení, ktorých pretlmočenie do češtiny, resp. ich nahradenie rovnocennými českými frazeologickými spojeniami je presné a výstižné. Len skutočne v ojedinelých prípadoch by sa dalo uvažovať o spresnení ekvivalentu.

Trochu nepresný je napr. český ekvivalent slovenského frazeologického spojenia *pletie daromné reči do sveta,* uvedeného pri hesle *daromný*. Autori sa rozhodli pre český ekvivalent *mluví páté přes deváté*. Táto česká fráza však vyjadruje okolnosť, ktorú by sme mohli vystihnúť napr. opisom *hovorí nezmysly, hlúposti*. Naproti tomu obsah frazeologického spojenia *pletie daromné reči do sveta* by sa dal vyjadriť opisom *hovorí nezodpovedne, naplano*. Vhodnejším českým ekvivalentom tejto frázy by podľa našej mienky bola česká fráza *mluví do větru* (porov. pri hesle *tárať* frázu *tárať do sveta — žvanit do větru*).

Pri spracúvaní moderného dvojjazyčného prekladového slovníka dôležité miesto patrí aj otázke vzťahu ekvivalentu k jeho synonymám. Pretože synonymum ekvivalentu je vlastne jedným z možných ekvivalentov, môžeme za synonymum ekvivalentu považovať iba také slovo, ktoré je s ekvivalentom významovo i štylisticky rovnocenné. Tento predpoklad vylučuje ako synonymum ekvivalentu napr. slovo štylisticky neutrálne, ak je ekvivalent i východiskové slovo štylisticky príznakové a naopak — štylisticky príznakové slovo nemôže stáť vedľa štylisticky neutrálneho ekvivalentu ako jeho synonymum.

Preto ak sa v recenzovanom slovníku pri hesle *dohúžvať* (podobne ako pr *dokrkvať, dogniaviť*) uvádzajú vedľa seba české slovesá *zmačkat* a *zmuchlat* jedno ako ekvivalent východiskového slova, druhé ako synonymum tohto ekvi valentu, nie je to celkom na mieste. Štylisticky neutrálne sloveso *zmačkat* ne môže byť ekvivalentom slovesa *dohúžvať* (prípadne *dokrkvať, dogniaviť*), ktor je štylisticky príznakové, nemôže sa však uvádzať ani ako synonymum ekvi valentu *zmuchlat*. Za vhodný český ekvivalent slovenského slovesa *dohúžva (dokrkvať, dogniaviť)* pokladáme iba české sloveso *zmuchlat*, prípadne *po muchlat*. České sloveso *zmačkat* je samozrejme na svojom mieste pri slovesách *skrčiť, pokrčiť, dokrčiť* ako ich štylisticky rovnocenný (neutrálny) ekvivalent Podobnú nepresnosť sme zaznamenali pri hesle *hárešt*. Pre toto štylisticky prí znakové slovo autori síce zvolili primeraný český ekvivalent *arest* (podobn ako pri hesle *árešt*), no akoby na „spresnenie" významu východiskového slov uvádzajú aj štylisticky neutrálne synonymum *vězení* (podľa našej mienky zby točne, pretože české slovo *vězení* je ekvivalentom iba slovenského slova *vä zenie;* ako prípadné synonymum ekvivalentu *arest* by tu prichádzalo do úvah iba slovo *kriminál* s rovnakým štylistickým príznakom ako *arest*).

Toto je, pravda, iba pohľad z jednej strany — požiadavka synonyma ekviva lentu štylisticky rovnocenného s ekvivalentom sa dá pomerne ľahko rešpek tovať; v krajnom prípade sa pri ekvivalente neuvedie nijaké synonymum a tým sa obíde i nebezpečenstvo porušenia štylistickej platnosti ekvivalentu

Oveľa zložitejším problémom pri koncipovaní Slovensko-českého slovník bola zaiste štylistická rovnocennosť ekvivalentu samého, keďže — ako sme u spomenuli — jednotlivé štýlové roviny v slovenčine a češtine sa dôsledne nepre krývajú. Slovenčina je bohatšia na iné typy expresív charakteristických pr temperamentnejší jazykový prejav, čeština naproti tomu má viac rozvinut slangy, je tu bohatá vrstva výrazových prostriedkov tzv. obecnej češtiny atď Pri konfrontácii so slovenskou slovnou zásobou sa tieto rozdiely museli nepo chybne rešpektovať a pokiaľ sme to mali možnosť postihnúť, skutočne s v slovníku aj rešpektovali, najmä pokiaľ ide o využívanie lexikálnych prvko z „obecnej češtiny". Nie je však celkom jasné, podľa akých kritérií postupoval autori pri výbere týchto lexikálnych prvkov. Nazdávame sa, že v niektorých prípadoch sa im až priveľmi úzkostlivo vyhýbali. Napr. pri hesle *zdrať* (= veľm zbiť) pokladali autori za vhodné dôsledne rešpektovať štylistickú charakteris tiku tohto slovenského slovesa. Volili preto ako ekvivalenty české slovesá *na mlátit komu, zpráskat koho* so zhodnou štylistickou charakteristikou. Nevidím však dôvod neuvádzať tu napr. aj sloveso *nařezat komu* len preto, že ide o lexi kálny prvok z „obecnej češtiny". Nebol by to jediný prípad, keď sa k sloven skému slovu so silne expresívnym zafarbením volí český ekvivalent z „obecne češtiny". Jediným vysvetlením by tu bol fakt, že sa sloveso *nařezat komu* ne dostalo medzi uvedené české ekvivalenty nedopatrením. (Nepôjde pravdepo dobne o nedopatrenie, pretože podobné riešenie je aj pri heslách *stĺcť, zmlá tiť, namlátiť.)*

Ukazuje sa teda, že problémy konfrontácie aj dvoch veľmi príbuzných jazy kov sú mnohostranné. Že sa tieto problémy autorom Slovensko-českého slov níka podarilo uspokojivo zvládnuť, z toho máme skutočne úprimnú rados Môžeme dúfať, že ak sa podarí rovnako dobre spracovať aj jeho pendan Česko-slovenský slovník, bude to nesporne i zásluha recenzovaného slovník a jeho autorov.

V. Slivkov

J. Svetlík, *Russkij sintaksis v sopostavlenii s slovackim* (Ruská skladba v porovnaní so slovenskou), Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1966, 266 strán

Autor v krátkom úvode venoval túto knižku študentom, študujúcim ruštinu na pedagogických školách. Je to teda učebnica skladby súčasnej spisovnej ruštiny. Autor ďalej v úvode hovorí, že skladba je spracovaná na porovnávacom princípe — paralelne so skladbou spisovnej slovenčiny. Porovnávacia metóda dáva učebnici charakter vedeckého výkladu. V príručke nie je učebnicové podávanie látky; porovnávací princíp si vyžiadal aj paralelný výklad syntaktickej teórie v slovenčine, češtine a v ruštine. Učebnica prináša preto vo veľmi vhodnej miere aj teoretické názory na príslušné, najmä dosiaľ ešte sporné syntaktické javy.

Ruská skladba v porovnaní so slovenskou od J. Svetlíka sa vyznačuje veľmi vyváženým pedagogickým prístupom, ktorý sa prejavuje najmä v zreteľnom výklade problematiky a v úmernom rozsahu vo výklade jednotlivých syntaktických kategórií.

Knižka je rozdelená do piatich kapitol. Prvá kapitola hovorí o predmete skladby, čo je skladba a ako sa skladba zaraďuje medzi ostatné gramatické roviny. Úlohou skladby — hovorí autor — je vysvetliť spôsoby tvorenia viet, vyložiť a opísať funkcie slov vo vete a skúmať tvorenie syntagiem. V tomto výklade o úlohe skladby sa zreteľne rysujú dva základné prvky alebo kategórie: veta a syntagma. Vo voľnejšej (opisnej) definícii syntagmy mohol sa autor vyhnúť negatívnemu vyjadreniu jednej z vlastností syntagmy („ne javľajuščajasia jedinicej kommunikacii").

Dôležitou stať ou v Ruskej skladbe je stať o základných syntaktických vzťahoch — o priraďovacom a podraďovacom (určovacom) vzťahu. Autor uvádza, že priraďovací vzťah sa vo vete vyjadruje priraďovacími spojkami a priraďovacou intonáciou čiže nekoncovými pauzami. Je tu ešte jeden — i keď nie nezanedbateľný prostriedok — slovosled alebo vetosled, ktorý sa prejavuje postavením vetných členov alebo viet vedľa seba. Trochu nejasná je formulácia podraďovacieho vzťahu, a to v tejto časti: „... pri kotoroj sočetajutsia drug s drugom členy predloženija, nachoďaščijesia v raznych otnošenijach drug k drugu", najmä keď sa ďalej vysvetľuje, že ide o vzťah pri ktorom jeden z členov je nadradený a druhý závislý, určovaný. Ide teda o jeden vzťah medzi členmi vstupujúcimi do determinatívnej syntagmy. (Nazdávame sa, že grafické znázornenie určovacieho, determinatívneho alebo podraďovacieho vzťahu šípkou má mať opačný smer: od nadradeného člena k závislému členu. Je to logickejšie a presnejšie i zo syntaktickej stránky.)

Pri výklade rekcie (upravlenija) nepozdáva sa nám tvrdenie, že „každé slovo má svoj vlastný (osobitný) spôsob spájania sa s druhým slovom, ktorý nezávisí od gramatických a lexikálnych vlastností (str. 17). Ťažko postrehnúť, čo mal autor na mysli, lebo práve rekcia je lexikálno-syntaktická kategória. V lexikografickej praxi je známa skúsenosť, že jedno a to isté sloveso môže mať viac významov s rozličnými rekciami a niekedy práve pomocou rekcie sa vydelí pri slovese osobitný význam. (Tu by sme opäť mali jednu marginálnu poznámku: autor používa termín *predikatív* — tento termín bude azda aj mýliť, najmä slovakistov, pretože v slovenskej gramatike nebol prijatý.)

Z toho, čo bolo povedané o silnej a slabej rekcii, nemožno robiť závery, že

neexistuje zreteľný predel medzi rekciou a primkýnaním. Nepokladáme tento záver za adekvátny. Skôr by sa dalo povedať, že neexistuje ostrá hranica medzi slabou rekciou a primkýnaním.

Druhá kapitola hovorí o syntagme. Tu by hádam bolo treba upozorniť na istú nejednotnosť a nepresnosť terminológie, ktorú však možno celkom dobre ospravedlniť učebnicovým charakterom tejto knižky. Vychádzame totiž z predpokladu, že v syntaxi (a to platí aj všeobecne) nie je vhodné používať termíny z inej roviny, najmä už nie lexikálnej. Tak napr. hneď v definícii syntagmy: syntagma je spojenie dvoch alebo viac plnovýznamových slov (21). Primeranejšie sa autor vyjadruje na iných miestach, kde používa výrazy ako tvar (slovoforma), člen (syntagmy). Napr. na str. 14 sa hovorí, že syntagma je syntaktická jednotka, pozostávajúca z voľného spojenia „slovoforiem" čiže tvarov.

V súvislosti s variantmi determinatívnej syntagmy mohol autor v krátkosti upozorniť na odlišné rozčlenenie determinatívnej syntagmy v slovenskej jazykovede (pozri Jazykovedné štúdie IV, Bratislava 1959).

Pri vysvetľovaní vzťahov v syntagme používa autor dva príbuzné termíny: *otnošenije* a *sviaz*. Tieto dva termíny v slovenčine a v gramatickej terminológii značia to isté: koordinatívny vzťah — priraďovací vzťah. V ruštine sú azda tieto termíny dostatočne rozlišené, ale pre slovenských ruštinárov môžu byť príčinou terminologickej nejasnosti, najmä keď ani v slovenskej syntaxi nie je ustálená terminológia (pri významovom vzťahu rovnocenných členov sa hovorí o koordinácii, všeobecne sa hovorí o priraďovacom vzťahu a o spôsoboch priraďovania; niekedy sa niektoré termíny zamieňajú).

V tretej kapitole obsahujúcej výklad o vete ako o základnej syntaktickej jednotke bolo by treba azda voliť inú definíciu vety. Tá, ktorú uviedol autor, sa nám vidí trochu pleonastická; používajú sa v nej pojmy z viacerých rovín. Spojenie „gramaticky uspôsobená základná syntaktická jednotka" je vlastne nič nehovoriaca formulácia alebo je tu dvakrát povedané to isté (gramaticky, syntaktická). Stačilo by tu azda povedať, že veta je základná syntaktická jednotka, obsahujúca atď. Vhodnejšiu formuláciu vidíme v učebnici o niečo nižšie na tej istej strane (i keď už v inej súvislosti): veta je „gramaticky usporiadané spojenie slov". Autor sa zaiste dostal do ťažkej situácie, ak si mal vybrať z dosiaľ asi dvesto existujúcich definícií vety, a najmä takú, aby vyhovovala pedagogickému zacieleniu.

Pri výklade, čo je jednoduchá veta, autor uvádza, že jednoduchou vetou je aj taká veta, v ktorej pri jednom podmete je niekoľko prísudkov, ktoré sú rovnorodými členmi vety. S tým možno súhlasiť, ale príklad na takúto vetu nie je správny: *Dievčatá spievajú a tancujú* (str. 37). Ťažko tu totiž hovoriť o dvoch rovnorodých prísudkoch, a ak, tak v akom zmysle rovnorodých? Nazdávame sa, že uvedená veta je už súvetím. Takisto nepresný je výklad o zloženej vete (str. 38). Tu sa hovorí, že je to taká veta, vnútri ktorej sa vydeľujú dve alebo niekoľko častí, ktoré sú štruktúrne blízke jednoduchej vete. Zdá sa nám to nepresné vzhľadom na autorovu správnu a presnú charakteristiku jednoduchej vety, o ktorej sa hovorí, že má iba jednu predikáciu.

Základnou a najobšírnejšou kapitolou v Ruskej skladbe je kapitola o vetných členoch. O tejto časti učebnice možno s uspokojením konštatovať, že je spracovaná s veľkým prehľadom a úmerne cieľu učebnice i vyžadovaným vedomostiam študentov na pedagogických fakultách. Pozastavíme sa iba pri niektorých jednotlivostiach. Autor uvádza, že v jednoduchej vete sa v slovenčine

(a samozrejme i v češtine a v ruštine) už tradične rozlišujú tri hlavné vetné členy: podmet a prísudok v dvojčlennej vete a hlavný člen jednočlennej vety v *jednočlennej vete* (str. 43). Zdá sa nám, že ide o nedorozumenie, lebo tri hlavné vetné členy nemožno nijako narátať. V dvojčlennej vete sú dva hlavné vetné členy — podmet a prísudok. To je jeden typ vety, do ktorého nemožno subsumovať jednočlennú vetu, lebo ide o iný vetný typ, ktorý má iba jeden vetný člen. Nemožno ho preto brať ako tretí vetný člen, lebo ho nemožno postaviť do lineárneho sledu za dvoma členmi v dvojčlennej vete. Schéma hlavných vetných členov, uvedená na str. 44, by podľa toho mala takto vyzerať: 1. podmet, 2. prísudok — v dvojčlennej vete; vetný základ — v jednočlennej vete.

Pri jednočlenných vetách typu *prší, zmráka sa* atď. (4, 113. 11) autor správne hovorí, že „môžu utvárať iba tzv. neosobné tvary, t. j. tvary 3. os. jedn. č. prítomného a budúceho času, 3. os. jedn. č. minulého času (pre stredný rod) atď." Tu môže nastať pochybnosť. Na jednej strane sa tvrdí, že tieto slovesá môžu tvoriť iba neosobné tvary, na druhej strane sa spomína 3. osoba. Autor mohol pochybnosť odstrániť poznámkou, že ide o homonymné tvary s 3. osobou jedn. č. osobných slovies.

Autor pomerne veľa miesta v učebnici venoval doplnku. Vzhľadom na to, že v ruskej syntaktickej literatúre sa tento vetný člen nerovnako chápe a vysvetľuje, treba podrobnejší výklad o doplnku v tejto učebnici len privítať. J. Svetlík doplnok charakterizuje ako prechodný člen medzi hlavnými a „druhostupňovými" vetnými členmi, kladie ho preto na prvé miesto medzi rozvíjacími vetnými členmi. Rovnako podrobne rozoberá autor aj postavenie prívlastku v ruštine a v slovenčine. Rozdiely vo funkcii i v postavení tohto vetného člena autor vhodne ukazuje na príkladoch. Chýba tu však explicitné vyjadrenie, či tu slovosled má gramatickú funkciu. Veľmi dobre je zdôraznený rozdiel: *izba lesnika — horárova chalupa.* V prekladoch sa tento rozdiel často nerešpektuje. Súvetie *Dom, ktorý poškodil výbuch, opravujú* (str. 134) nie je jediným možným ekvivalentom príslušnej vety v ruštine. Možno uviesť i tieto varianty: *Dom poškodený výbuchom už opravujú, Výbuchom poškodený dom už opravujú.*

Dobre je postavená i problematika pri vetách bez podmetu, pri vetnom základe. Tu sa porovnávacia metóda autora uplatnila naozaj v plnom rozsahu. Poukázal nielen na syntaktické rozdiely v jednotlivých typoch jednočlenných viet, ale i na niektoré jemné štylistické rozdiely v slovenčine a v ruštine.

Súvetie autor charakterizuje ako konštrukciu s dvoma alebo niekoľkými časťami, ktoré sú štruktúrne blízke jednoduchej vete. O niečo nižšie sa definuje jednoduché súvetie trochu presnejšie: jednoduchá veta obsahuje jednu predikáciu, súvetie má viac predikácií (najmenej dve). Hneď na začiatku sa treba pozastaviť nad konštatáciou, že jednoduché súvetie (tu je nezhoda v termíne *súvetie* medzi ruštinou a slovenčinou: v ruštine *složnoje predloženije* je termín obsahom i rozsahom širší ako v slovenčine termín *jednoduché súvetie,* i keď prakticky značia to isté) sa skladá z dvoch alebo viac viet alebo že obsahuje viac predikácií. V súčasnej slovenskej i českej syntaxi sa rozlišuje jednoduché a zložené súvetie. Tento fakt autor učebnice nezachytáva. Hovorí iba o „zložnom predložení", pod ktorým by bolo treba rozumieť súhrn všetkých možných syntaktických konštrukcií. Pri konkrétnom rozbore však autor narába len so súvetím, ktoré obsahuje dva komponenty, čiže s jednoduchým súvetím.

Nepozdáva sa nám autorovo chápanie jednoduchej vety (ktoré v kapitole

o jednoduchej vete tiež spomína). Za jednu predikáciu pokladá túto konštrukciu: *Ivan igrajet i pojot (Ivan hrá a spieva).* Podľa nášho názoru v uvedenej vete sú dve predikácie (dva prísudky), a tak sú tam dve vety, teda je to súvetie. Ak sa v súvetí nachádzajú tri predikácie, ide o zložené súvetie. V jednoduchom súvetí treba predpokladať iba dva komponenty (dve hlavné vety alebo jednu hlavnú a jednu vedľajšiu). Autor síce rozlišuje jednu predikáciu *(Ivan hrá)* a rovnorodú predikáciu *(Ivan hrá a spieva),* ale túto rovnorodú predikáciu bližšie nevysvetľuje.

Aby autor čo najviac sprístupnil štruktúru súvetia, porovnáva samostatnú (jednoduchú) vetu s vetami, ktoré tvoria súvetie. Rozdiel medzi jednoduchou vetou a vetami vstupujúcimi do súvetia vysvetľuje autor aj na základe úplnosti a neúplnosti intonačnej, významovej a funkčnej. Pripomína však správne, že časti súvetia (čiže vety tvoriace súvetie) možno za vety pokladať iba podmienečne, a to len preto, že na pomenovanie týchto častí súvetia nemáme príhodnejší termín. V slovenskej syntaxi sa bežne používa termín *hlavná (nadradená) veta* a *vedľajšia (podradená) veta.* Termín „časť súvetia" sám autor pokladá za nie celkom adekvátny.

Pri klasifikácii súvetia postupuje autor zvyčajným spôsobom: jasne, prehľadne a primerane uvádza problematiku klasifikácie, princípy klasifikácie a rozličné systémy klasifikácie. Porovnáva dva systémy klasifikácie súvetí, ktoré sa vykryštalizovali v slovenskej, českej a ruskej syntaktickej náuke. Za najadekvátnejšiu klasifikáciu pokladá klasifikáciu tradovanú v českých a ruských príručkách, ktorej výraznými predstaviteľmi sú J. Bauer a N. S. Pospelov. J. Svetlík túto klasifikáciu charakterizuje ako štruktúrno-sémantickú, keďže sa v nej berú do úvahy štruktúrne i sémantické osobitosti.

Svoju klasifikáciu vedľajších viet založil autor na funkčnom hľadisku. Rozlišuje podmetové, predmetové, prívlastkové atď. vedľajšie vety, teda podľa členov v jednoduchej vete. Popri tomto hlavnom kritériu sleduje autor aj sémantické vlastnosti vedľajších viet, najmä pri podmetových, predmetových a prívlastkových vedľajších vetách.

Otázkou zložených súvetí sa autor nezaoberá. Nevidíme v tom nedostatok z teoretického hľadiska, ale skôr z praktického: už na stredných školách totiž môžeme sa dosť často stretnúť s rozborom zložených súvetí. I keď *Slovenská gramatika* má dostatočné rozpracovanie typov zloženého súvetia, pri praktickom rozbore často vznikajú nedorozumenia. Konfrontácia ruských a slovenských zložených súvetí, ich jednotlivých typov bola by zaiste priniesla veľa pozitívneho z teoretickej stránky, najmä keď ide o autora, ktorý vo výklade syntaktických problémov má veľmi citlivú a pedagogicky primeranú mieru.

Záverom radi konštatujeme to, čo sme už povedali na začiatku recenzie — je to úspešná učebnica porovnávacej skladby, ktorej druhé vydanie zaiste netrpezlivo čakajú naši poslucháči ruštiny.

F. Kočiš

T. Dratva, *Slovensko-nemecký slovník,* Slovenské pedagogické nakladateľstvo Bratislava 1967, 896 strán

Posudzovaný *Slovensko-nemecký slovník* je slovník malého typu a je určený výlučne pre slovenského používateľa. Poslúži jednak pre školské ciele a jednak

ho možno používať pri odbornej práci. Ako sa uvádza v úvode, obsahuje asi 27 000 hesiel. Pri slovenských heslových slovách sa neuvádzajú nijaké gramatické údaje.

Výber slov je daný cieľom a rozsahom slovníka. Možno povedať, že je dobrý a v zásade vyhovuje kritériám pre malý slovník. Autor slovníka venoval výberu slov patričnú pozornosť. Slovník obsahuje bežné a všeobecne používané slová s najbežnejšími významami, slovnými spojeniami a frazeológiou. Dobre odzrkadľuje súčasnú slovnú zásobu spisovnej slovenčiny. Pokiaľ ide o terminológiu, dá sa povedať, že slovník zachytáva terminologické heslá v takej miere, aby nezašiel do príliš odborných oblastí, ale nevynecháva terminologické heslá, ktoré sú dnes veľmi frekventované. Týka sa to najmä moderných vied.

Slovník je v podstate spracovaný podľa zásad modernej lexikografie, teda metódou ekvivalentu. Pri viacvýznamových slovách sa uplatňuje sémantizácia. Autor sa usiloval ukázať, ktoré lexikálne prostriedky prekladajúceho jazyka zodpovedajú lexikálnym prostriedkom východiskového jazyka. To sa mu však nie vždy podarilo. V slovníku sa zásadne nehniezduje. Hniezdujú sa iba zvratné slovesá typu *česať sa* k slovesu *česať*. Túto skutočnosť pokladáme za klad slovníka, pretože v modernej lexikografii je všeobecne rozšírená tendencia nehniezdovať.

Teraz si všimneme daktoré veci, ktoré sa nám v slovníku vidia nie celkom dotiahnuté, ba dakedy aj chybné. Týka sa to predovšetkým spracovania frazeológie. O tejto veci by sa dalo obšírnejšie hovoriť, my sa však obmedzíme iba na najzákladnejšie poznámky a pripomienky. Hneď na začiatku treba povedať, že autor slovníka si pri práci neujasnil, čo je frazeológia. On totiž za frazeológiu pokladá i voľné spojenia, ba dokonca aj ad hoc utvorené vety. Napríklad za značkou pre frazeológiu uvádza takéto spojenia a vety: *začínam chápať* s ekvivalentom *es dämmert mir, veľmi sa hnevám* s ekvivalentom *die Galle steigt mir auf, ona je ešte veľmi neskúsená* s ekvivalentom *sie ist kaum aus dem Ei gekrochen, zanechať školu* s ekvivalentom *die Schule an den Nagel hängen*. Tieto príklady ukazujú hneď dve neujasnené veci. Z hľadiska slovenského jazyka spojenia *začínam chápať, veľmi sa hnevám, ona je ešte veľmi neskúsená, zanechať školu* nie sú frazeologizmy. Ďalšiu a zásadnú chybu robí autor v tom, že slovenské voľné spojenia prekladá nemeckými frazeologizmami. Tým sa vlastne prehrešuje proti zásade ekvivalentu. Je predsa evidentné, že ak chceme preložiť slovenskú vetu *začínam chápať*, neurobíme to tak, že použijeme nemecké frazeologické spojenie *es dämmert mir*. To je silno expresívny výraz, ktorého slovenským ekvivalentom je asi *už mi svitá*. Autor slovníka tu teda postupoval celkom neadekvátne.

Na druhej strane však treba objektívne povedať, že v iných prípadoch použil autor štylisticky primeraný ekvivalent, že slovenskú frazeologickú jednotku prekladá rovnocennou nemeckou frazeologickou jednotkou. Napríklad: *dostať sa z blata do kaluže — aus dem Regen in die Traufe kommen, brániť sa zubami-nechtami — sich mit Händen Füssen wehren*.

Iný je prípad, ak sa pre slovenskú frazeologickú jednotku nenájde štylisticky rovnocenný alebo primeraný nemecký ekvivalent. V takomto prípade sa slovenská frazeologická jednotka preloží približným nemeckým ekvivalentom. Tu však potom treba použiť isté grafické značky (napr. znamienko približnosti), aby sa jasne ukázalo, že nejde o dve štylisticky rovnocenné jednotky. Tieto zásady však autor slovníka nedodržiava. Uvedieme príklady: Slovenské expresívne spojenie *ani mačný máčik* prekladá autor neutrálnym nemeckým ekviva-

lentom *gar nichts, überhaupt nichts.* Predpokladajme, že pre toto slovenské expresívne spojenie niet v nemčine rovnocenného ekvivalenta. Použijeme teda približný nemecký ekvivalent. Pre používateľa slovníka však treba jasne naznačiť, že tu nejde o dve rovnocenné jednotky. Podobne nenáležite postupoval autor i pri spojení *mám sa ako nahý v tŕni,* ktoré prekladá nemeckým ekvivalentom *es geht mir sehr elend.* Zasa teda prekladá slovenské frazeologické spojenie nemeckým voľným spojením, pričom však túto nerovnakú štylistickú hodnotu oboch spojení nijako nevyznačuje.

Ešte sa pristavíme pri jednej skutočnosti, ktorá nám ozrejmí, že autor slovníka si celkom neujasnil otázky frazeológie. Pri hesle *do* sú za značkou, ktorá označuje frazeológiu, dve spojenia: *do kopca* s ekvivalentom *bergauf* a *do čerta* s ekvivalentom *zum Teufel, zum Kukuk.* Pokiaľ ide o druhé spojenie, je všetko v poriadku: slovenská frazeologická jednotka sa prekladá štylisticky primeraným nemeckým ekvivalentom. Spojenie *do kopca* však rozhodne nepatrí do oblasti frazeológie.

Už sme spomínali, že autor slovníka často pokladá za frazeologizmy také jednotky, ktoré do frazeológie nepatria (napr. *zásoby sa stenčili — die Vorräte wurden knapp*). Na druhej strane zasa sú isté spojenia, ktoré patria do frazeológie, autor ich však do frazeológie nezaraďuje. Napríklad v hesle *srdce* by sme spojenie *padol mi kameň zo srdca — da fiel mir ein Stein vom Herzen* zaradili do frazeológie. Autor však toto spojenie označuje ako prenesené. Alebo iný podobný príklad. V hesle *žlč* nie je spojenie *div mu žlč nepukla — die Galle lief ihm über* zaradené do frazeológie, hoci by tam podľa lexikografických zásad patrilo.

Zastavili sme sa pri frazeológii trocha dlhšie, lebo sme to pre nevhodné spracovanie tejto otázky pokladali za nevyhnutné. Prečo si túto vec nepovšimli redaktori a recenzenti slovníka? Nejde tu totiž len o jednotlivé nesprávne alebo chybne riešené prípady, ale ide o principiálne otázky frazeológie. Dobre spracovať otázky frazeológie patrí k najťažším a najkomplikovanejším finesám lexikografickej práce. Podľa toho, ako je v slovníku spracovaná frazeológia, možno hodnotiť celkovú prácu príslušného autora slovníka.

Isté pripomienky máme aj k otázke normatívnosti. Nevidí sa nám správne, ak sa v slovníku uvádzajú ako heslá takéto nespisovné pomenovania: *plevel, krajka, krb, bezvadný, kobka.* Náležité by bolo bývalo zaznamenať tieto pomenovania iným, menej výrazným typom a za znamienkom rovnosti uviesť spisovné pomenovanie, napríklad: *krb = kozub, plevel = burina, krajka = čipka.* Takéto riešenie by bolo dodalo slovníku aj istú normatívnu hodnotu. Nemožno súhlasiť ani s tým, že sa podstatné meno *babička* v prvom význame prekladá nemeckým ekvivalentom *Grossmutter, Grossmama.* Z hľadiska normatívnosti je to nesprávne.

V slovníku sa používajú viaceré značky, ktorými sa hodnotí štylistické zaradenie jednotlivých slov alebo slovných spojení. Avšak použitie týchto značiek nie je vždy najprimeranejšie. Pri istých spojeniach, ktoré nie sú štylisticky neutrálne, zasa štylistické hodnotenie chýba. Napr. spojenie *besný zápas* rozhodne nie je neutrálne. Je to expresívne spojenie a tak malo byť v slovníku aj označené. Iná otázka je, či toto spojenie muselo byť v slovníku vôbec zaznamenané. Celkom vhodne sa v slovníku nenarába ani so skratkou *hovor.;* napr. heslo *birmovka* je označené ako hovorové, ale už slovo *abonentka* je bez štylistického kvalifikátora, hoci aj v tomto prípade ide evidentne o slovo z hovorového štýlu spisovného jazyka.

Kladom slovníka je rozpracovanie homoným. Homonymá sa zaraďujú do samostatných hesiel, napríklad: *behúň*[1] — *behúň*[2], *trávit'*[1] — *trávit'*[2] — *trávit'*[3], *zľava*[1] — *zľava*[2] a pod. Prekvapuje však, že evidentné homonymá *čelo*[1] (na hlave) a *čelo*[2] (hudobný nástroj) sa uvádzajú v jednom heslovom odseku. To pokladáme za chybu.

V našich poznámkach sme sa sústredili viac na negatívne stránky slovníka. Príčina je v tom, že pri pozornom a podrobnom čítaní slovníka sa tieto negatívne črty dostávajú do popredia. Je to škoda. Pri pozornejšom prístupe k jednotlivým problémom lexikografickej praxe a pri zodpovednejšej práci redaktorov bolo možné týmto nedostatkom sa vyhnúť.

Š. Michalus

ROZLIČNOSTI

Mini-sukňa, či minisukňa? — Slovo *minisukňa* sa začalo používať v našom jazyku v roku 1965, keď anglická módna návrhárka Mary Quantová uviedla na trh nový druh zvlášť krátkej sukne, siahajúcej vysoko nad kolená (k tomuto a ďalšiemu pozri A. T e j n o r, *Minisukně a minipublicistika,* Naše řeč 50, 1967, 51 n.). Anglickí novinári označili takéto sukne názvom *miniskirts.* Vo Francúzsku sa zaužívalo analogicky utvorené slovo *minijupes* a podľa týchto vzorov vznikol aj náš názov — pomenovanie *minisukňa.* Slovo *minisukňa* je tzv. hybridné slovo. Je zložené z časti *mini-* ako cudzieho prvku a domáceho slova sukňa. Časť *mini-* vznikla odseknutím prvých dvoch slabík, resp. použitím prvých dvoch slabík z prídavného mena *minimal* alebo prídavného mena *miniature.* V angličtine, ako pripomína A. Tejnor, vznikajú takýmto „odseknutím" pomerne často nové slová, napr. *cab* z *cabriolet, miss* z *mistress.* Novšie sa šíri tento spôsob tvorenia slov v hovorovej nemčine, napr. *Uni* za *Universität.* V češtine sa podľa A. Tejnora vyskytuje takéto tvorenie len v slangu alebo v argote, napr. *to je bezva, to nám neva, my to vydr, tak nashle* a pod. V slovenčine je podobný stav ako v češtine; patrí sem slangový výraz *Dovi (Do videnia),* používaný študentskou mládežou (ako vzor tu slúžili iné pozdravy, ktoré bývajú dvojslabičné, napr. *Ahoj, Servus, Nazdar, Čao* a pod.). A. Tejnor charakterizuje takéto tvorenie ako odsekávanie, pripomína však, že v českej jazykovednej literatúre sa neustálil termín na označenie tohto spôsobu tvorenia nových slov a či podôb slov (v srbochorvátskej literatúre sa podľa neho používa termín krnjenje).

Prvú časť *mini-,* ktorá je v slove *minisukňa,* A. Tejnor označuje ako predponu. Videli sme, že svojím pôvodom je to časť úplného slova. Stratila však charakter osobitného slova, resp. samostatného koreňa, a stala sa predponou (ako časť slova stojaca pred koreňmi slov). Zaradila sa takto k predponám cudzieho pôvodu, ako sú v našom jazyku predpony *arci-* (pozri J. H o r e c k ý, *Slovotvorná sústava slovenčiny,* Bratislava 1959, 98), *vice-, mikro-, makro-, kontra-, super-, ultra-, hyper-* a i.

V slovnej zásobe dnešnej spisovnej slovenčiny sa analogicky podľa slova *minisukňa* utvára množstvo nových slov s predponou *mini-.* Používanie takýchto slov je v súčasnosti módne najmä v žurnalistike. (Tak je to aj inde, napr. v nemčine; pozri M. P i s á r č i k o v á, *Jazykové starosti v NSR,* Kultúra slova 1, 1967, 354.) Na stránkach novín a časopisov sa dnes so slovami s predponou *mini-* stretávame takmer denne, pričom ide vždy o nové a nové odvodeniny. Možno, pravda, uvažovať o tom, či je takéto tvorenie vždy na mieste, ktoré zo slov s predponou *mini-* sa udržia natrvalo v slovnej zásobe jazyka a ktoré ostanú len príležitostnými, „krátkodobými" výrazmi bez nádeje na trvalejšiu existenciu (možno však pokladať už za istú vec, že slovo *minisukňa* získava trvalé „domovské právo" v slovnej zásobe nášho jazyka, pretože sa ním označuje osobitný druh sukne), možno skúmať ich štylistickú platnosť, atď. Ale týmito otázkami sa tu nechceme zaoberať. My sa tu chceme venovať iba ich pravopisnej stránke.

Pri slovách utvorených predponou *mini-* nachádzame dvojaký spôsob ich písania, a to jednak písanie so spojovníkom, jednak písanie bez spojovníka. Kolísanie v písaní pozorujeme neraz na stránkach toho istého časopisu, ba dokonca v tom istom článku a na tej istej strane, čo ukazuje na značnú neistotu pisateľov pri používaní slov tohto typu. Slovo *minisukňa* sa v absolútnej väčšine prípadov píše bez spojovníka. Len zriedkavejšie sa stretneme s písaním so spojovníkom: *Potiaľ vedecké dohady na tému* mini-sukieň (Svet 1, 1968, č. 10, str. 11). — *Sústavne nosia* mini-sukne (tamže). — Pri iných slovách s predponou *mini-* tiež prevažuje písanie bez spojovníka, ale dosť často nájdeme tu aj písanie so spojovníkom. Napr. Minikapitolky *zo života domácich zvierat* (Ľud, 19. 10. 1968, str. 6). — *Veď takýchto miniatúrnych* „mininovotných" *v rôznych obmenách a polohách jesto nadostač* (Svet socializmu 17, 1968, č. 22, str. 2). — *Problémy okolo* ministrediska (Večerník, 18. 10. 1968, str. 3). — *Cigánska* minidemonštrácia (Pravda, 29. 10. 1968, str. 3). — *Elektronickí* minišpióni (Pravda na weekend, 1. 11. 1968, str. 11). — *Miestny lekár a riaditeľ školy, ktorú 15-ročný* „minibarnard" *navštevuje, prehlásili, že chlapcovmu tvrdeniu veria* (Kamarát 1, 1968/69, č. 7, str. 3). — Ale: *Nijaký kus odevu v tisícročných dejinách módy nevychádzal natoľko v ústrety ženskému sklonu stavať vlastné telo na obdiv ako práve* mini-móda (Svet 1, 1968, č. 10, str. 11). — „Mini-Perugia" (Ľud, 9. 6. 1968, str. 1). Ktorému z týchto spôsobov písania treba dať prednosť?

Vyššie sme uviedli, že časť *mini-*, ktorá vznikla odseknutím prvých dvoch slabík z príd. mena *minimal* alebo *miniature*, nadobudla charakter predpony. V slovách utvorených predponami sa predpona, či už ide o domácu alebo cudziu predponu, píše bez spojovníka, napr. *plán — protiplán, robiť — nerobiť, vek — pravek, biskup — arcibiskup, špionáž — protišpionáž — kontrašpionáž, prezident — viceprezident, svet — antisvet — mikrosvet — makrosvet, moderný — ultramoderný, germanizmus — pangermanizmus, Európa — Paneurópa* a pod. Takisto treba postupovať aj pri slovách s predponou *mini-*. Podľa toho je v spisovnej slovenčine správne iba písanie *minisukňa, ministredisko, minidotazník, miništát, miniplat, Miniperugia* atď.

Iba v jednom osobitnom prípade môžeme písať spojovník. Spojovník píšeme, ako sa to uvádza v *Pravidlách slovenského pravopisu* (pozri napr. v 9. vyd. z r. 1967 na str. 162), v gramatických výkladoch na označenie súčastí, na ktoré možno slovo rozložiť, napr. *ryb-ár-sky* (alebo aj *ryb-ár-sk-y*, ak oddelíme aj pádovú príponu). Takto sa oddeľuje v gramatických výkladoch aj predpona, napr. *mini-sukň-a, mini-štát, mini-mód-a, mini-kapitol-k-a* atď. Pochopiteľne, spojovník píšeme aj vtedy, keď v gramatických výkladoch (ako je to aj v tomto výklade) používame jednotlivé predpony, napr. *arci-, vice-, mini-* a pod.

To, čo sme uviedli o slovách s predponou *mini-*, platí aj o slovách s predponou *maxi-*. Na označenie dlhej sukne v protiklade k minisukni vzniklo pomenovanie *maxisukňa*. Predpona *maxi-* je rovnako zakončená ako predpona *mini-* (opiera sa o príd. meno *maximálny*). Obe predpony, *mini-* aj *maxi-* utvárajú antonymný pár, dvojicu, ako sú napr. antonymné cudzie predpony *mikro-* a *makro-* (*mikrosvet — makrosvet*). S písaním spojovníka v slovách s predponou *maxi-* sme sa stretli v tomto prípade: *Vraj po záplave minisukieň ide na nás* maxi-móda (Kamarát 1, 1968/69, č. 10, str. 5). Ani toto písanie nepokladáme za správne. Treba písať: *maxisukňa, maximóda* atď. Napr. *Zo sivého homespoonu je* maxikabát *v mierne rozšírenej línii so skrytým zapínaním* (Móda 68, č. 11, str. 11), teda rovnako ako slovo *minikabát:* Minikabát *z tweedu má raglánový strih rukáva* (tamže).

Slová s predponou *mini-* alebo *maxi-* môžu dostávať ďalšiu predponu. Napr. *V superminisukni riadila premávku v Nizze švárna príslušníčka mestskej polície* (Výber 1, 1968, č. 18–19, str. 34). Ani v tomto prípade sa nepíše spojovník, ako je to správne v citovanom doklade.

L. Dvonč

Pripomienkovať? — Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že nijaké sloveso *pripomienkovať* v slovenčine neexistuje. Ale nie je to tak. Stretli sme sa s ním napr. v Banskom názvosloví i v Technickej práci. V *Banskom názvosloví* (Praha 1965, 275) sa napr. uvádzajú „spolupracujúce a pripomienkujúce organizácie". Aj keď sa nám teda na prvý pohľad toto slovo nemusí pozdávať, musíme konštatovať, že je tu a musíme ho preveriť — hlavne preveriť v praxi jeho potrebu.

Súvislosť slovesa *pripomienkovať* s podstatným menom *pripomienka* nemožno zakryť. A slovo *pripomienka* hneď zasa pripomína ďalšie slová utvorené rovnako: *spomienka, upomienka, napomienka* ap. Keď položíme vedľa seba na porovnanie sloveso a príslušné podstatné meno, dostávame rad: *spomínať/spomenúť — spomínanie, spomienka, napomínať/napomenúť — napomínanie, upomínať/upomenúť — upomínanie, upomienka.* Analogicky by sme utvorili: *pripomínať/pripomenúť — pripomínanie, pripomenutie, pripomienka.*

A sme pri koreni veci: aký rozdiel je medzi slovesom *pripomínať* a *pripomienkovať?*

Podľa *Slovníka slovenského jazyka* má sloveso *pripomínať* tieto významy: oživovať v pamäti, pripamätúvať, ďalej vyvolávať podobnosťou alebo inou súvislosťou v dakom predstavu dakoho alebo dačoho známeho, vyvolávať spomienku na dakoho alebo na dačo. Okrem toho má toto sloveso aj význam zmieňovať sa o dačom, upozorňovať na dačo. Sloveso *pripomínať* nemá význam podávať, dávať pripomienky, poznámky, upozornenia, a práve pre tento význam sa dodatočne utvorilo nové sloveso *pripomienkovať.*

Pripomienkovať je nové sloveso, ktoré sa používa na spresnenie vyjadrovania, keď sa chce označiť špeciálna činnosť (obyčajne odborná), pri ktorej sa podávajú pripomienky, upozornenia, kritické poznámky, doplnky ap. V našom prípade išlo o pripomienkovanie odborných termínov a inštitúcie, organizácie, ktoré túto činnosť robili, sa označili ako pripomienkujúce.

V slovenčine máme množstvo slovies (rozličných typov) utvorených od podstatných mien, napr. *leto — letovať, zver — zazveriť, olej — naolejovať, farba — zafarbiť, odfarbiť* atď. A hoci slovo *pripomienka* je odvodené od slovesného základu *pripomínať,* sloveso *pripomienkovať* je utvorené zreteľne od podstatného mena *pripomienka.* Vzniklo preto, aby pomohlo odlíšiť pripomínanie od pripomienkovania, aby sa jednoznačne a presne vyjadril obsah toho, čo máme na mysli. Toto sú závažné dôvody, ktoré hovoria za, a nie proti slovesu *pripomienkovať.*

M. Ivanová-Šalingová

Meinz, Mainz, či Mohuč? — V súvislosti s päťstoročným jubileom knihtlače sa u nás spomína rodisko Johannesa Gutenberga, nemecké mesto M a i n z. Tak je i na plagátoch propagujúcich v Bratislave výstavu s názvom *Tlačiarenské [!] umenie mení svet. Výstava mesta Mainz.* No v našej tlači stretli sme sa

s názvom tohto mesta v grafickej podobe „Meinz" (Smena, 25. 9. 1968, str. 1): *právny poradca mestskej rady z* Meinzu; *hostia zo západonemeckého* Meinzu; *výmenou za výstavu Bratislava, hlavné mesto Slovenska, ktorá je inštalovaná v* Meinzi, a titulok pod obrázkom *Socha Johannesa Gutenberga na námestí pri katedrále v* Meinzi. Ide zrejme o nepozornosť, ktorá vznikla z mylných predpokladov, že vyslovované nemecké *ai* má len grafickú podobu *ei*, ako je to napr. v priezviskách u nás bežných, teda *Steiner, Breier, Meier, Klein*. Vo väčšine prípadov sa v nemčine skutočne vyslovované *ai* označuje graficky ako dvojháska *ei*, ale aj v samej nemčine sú slová s rovnakou výslovnosťou, teda výslovnostné homonymá, pravda, z hľadiska pôvodu, pravopisu a významu celkom odlišné slová, napr.: *der Laib* (peceň) — *der Leib* (telo); *die Saite* (struna) — *die Seite* (strana); *die Waise* (sirota) — *die Weise* (spôsob); *der Rain* (medza) — *rein* (čistý). Popri pároch tohto druhu je v nemčine viacero slov cudzieho pôvodu, kde sa vyslovované *ai* píše ako *ai*, nie ako *ei*, napr.: *der Kaiser* (cisár), *der Mai* (máj), *der Mais* (kukurica). Tak je to aj v názve mesta *Mainz* z latinského *Magantiacum/Mogontiacum* a rieky *Main*, najväčšieho pravého prítoku Rýna. Niet teda dôvodu meniť v slovenskom prostredí správnu grafickú podobu *Mainz* na chybné „Meinz".

V týchto súvislostiach sa však vynára ďalšia otázka. Máme v slovenčine používať nemecký názov *Mainz* a jeho odvodeniny, alebo dáme prednosť podobe *Mohuč*, s ktorou sa stretáme v obidvoch katalógoch výstavy? V slovníkovom materiáli JÚĽŠ SAV nenachádzame doklady ani na jednu, ani na druhú podobu a ich odvodeniny. B u j n á k o v *Slovenský náučný slovník* (Bratislava — Praha 1932) v druhom zväzku má ako základné heslo *Mainz* vytlačené polotučne. Po tomto pôvodnom názve za čiarkou je už nie polotučne *Mohuč* a ďalší skutvorriadkový text. Pri hesle *Mohuč* je len odvolanie: *v. Mainz.* V Š p i r k o v ý c h *Cirkevných dejinách*, ktoré vydala Neografia v Martine (1943), v prvom zväzku čítame dva razy *v Mohuči* (str. 214 a 249), v abecednom registri (str. 466) heslo *Mohúč* sa chybne uvádza s dĺžkou. Heslo *Mainz* sa nevyskytuje. *Malý atlas sveta* (1959) má na príslušnej mapke i v mennom registri na prvom mieste *Mainz*, za ním v hranatej zátvorke *Mohuč*. V zborníku štúdií na 1100. výročie byzantskej misie s názvom *Apoštoli Slovienov* (Trnava — Bratislava 1963) sa uvádza v Mišíkovej štúdii (str. 21) *na synode* v Mohuči, v Miškovičovej štúdii *mainzskí biskupi* (str. 51). V obidvoch katalógoch spomínanej výstavy o kníhtlači máme v texte len názov *Mohuč (Vieme, že sa narodil v* Mohuči) a adjektívum *mohučský* (mohučský *patricij Johannes Guttenberg;* mohučský *arcibiskup Adolf von Nassau).* Len na jednom mieste veľkého katalógu (6—88) sme našli *mainzské arcibiskupstvo.* Do šiesteho zväzku Slovníka slovenského jazyka dala komisia ako polotučné, teda základné heslo *Mohuč*, za ním v zátvorke *Mainz* a odvodeniny *mohučský, Mohučan, Mohučanka.* Okrem toho je v abecede na príslušnom mieste *Mainz* s odkazom na *Mohuč.*

Podľa uvedeného materiálu, ale aj po uvážení iných skutočností nám prichodí rozsúdiť, čo je vlastne správne. Prvá vec, ktorú nám treba rešpektovať, je tá, že v prípade *Mainz — Mohuč* nejde o analogický prípad, ako je typ *Wien — Viedeň*, kde náš domáci názov je opodstatnený geografickou blízkosťou, ale aj kultúrnou a historickou tradíciou. Mesto *Mainz* je v porovnaní s Viedňou pre súčasného Slováka vzdialené mesto v cudzom štáte a prostredí bez bližších vzťahov k nášmu prostrediu. Je to taký typ ako napr. *Aachen* alebo *Salzburg*, ktoré sa v VI. zväzku Slovníka slovenského jazyka uvádzajú v pôvodnej podobe s príslušnými derivátmi. Potom by bolo náležité prídavné meno *mainzský*,

ako je — hoci na nepravom mieste — doložené v zborníku Apoštoli Slovienov (str. 51) a vo veľkom katalógu (6—88) a obyvateľské mená *Mainzčan* a *Mainzčanka*. Istá adaptácia tohto cudzieho názvu *Mainz* by sa ukázala hneď pri skloňovaní, kde by sa podľa výslovnosti (na konci slova -c) priraďoval názov *Mainz* ku vzoru *stroj*. Takéto skloňovanie máme doložené zo Smeny na citovanom mieste: *na námestí ... v* Meinzi. (Pravopisnú chybu v názve nechávame podľa originálu.)

A čo nám prichodí povedať k názvu *Mohuč* a príslušným odvodeninám? V porovnaní s latinským *Mogontiacum/Magantiacum* je jasné, že vznikol z tohto latinského názvu skôr, ako sa z neho vyvinulo nemecké *Mainz*. Z hľadiska kultúrnohistorického je známe, že v časoch veľkomoravských tu cirkevné kontakty boli, lebo franskí kňazi z mohučského arcibiskupstva prichádzali šíriť kresťanstvo na naše územie a na cirkevnej synode v Mohuči sa už v r. 852 pozdvihli hlasy proti Moravanom. Ako z tohto vidieť, názov *Mohuč* a adjektívum *mohučský* je starý názov, ktorý má svoje opodstatnenie pre príslušný úsek stredovekých dejín práve tak, ako napr. *Soľnohrad* a *soľnohradský* (dnešný *Salzburg* a *salzburský*), *Blatenské jazero* (dnešný *Balaton*). Preto sa názov *Mohuč* s adjektívom *mohučský* oprávnene používa u Špirku, kde ide o cirkevné dejiny z 8. a 9. storočia, aj u Mišíka o období Veľkej Moravy. Z tohto hľadiska sa mali ako správne použiť historické tvary *mohučský* a *soľnohradský* (namiesto „mainzský" a „salzburský") aj v štúdii A. Miškoviča (c. m.). Údaj v Náučnom slovníku mohol Bujnák spresniť poznámkou, že *Mohuč* je historický názov údaje v Malom atlase sú v poriadku. V citovanom katalógu výstavy o dejinách knihtlače sa malo použiť *Mainz* a *mainzský*, lebo Gutenberg už patrí novovekým dejinám.

Ako je možné, že zatiaľ čo názvy *Soľnohrad* a *soľnohradský* sa v slovenčine nepoužívajú, zostávajú názvy *Mohuč* a *mohučský*? Ide o mechanické prevzatie z češtiny, kde sú tieto názvy celkom opodstatnené, lebo v oblasti cirkevnoprávnej pražské biskupstvo ešte niekoľko storočí po období veľkomoravskom patrilo pod právomoc mainzského arcibiskupstva. Z tejto situácie jasne vychodí, že sa v češtine oprávnene udržal názov *Mohuč* aj s derivátmi. Naproti tomu Slovensko v priebehu svojich dejín stratilo tieto bezprostredné styky s Mainzom práve tak, ako ich nemalo po smrti Metodovej so Salzburgom, takže názvy *Mohuč* a *Soľnohrad* i s derivátmi zostávajú v našom jazykovom vedomí len ako historické relikty.

Po uvážení všetkých daností môžeme urobiť takýto uzáver: V slovenčine treba používať názov *Mainz* aj s príslušnými odvodeninami *mainzský, Mainzčan, Mainzčanka*. Historický názov *Mohuč* a *mohučský* treba rezervovať iba pre stredoveké dejiny z obdobia okolo Veľkej Moravy. Preto Smena i naša televízia správne používali názov *Mainz* i adjektívum *mainzský* a pričinili sa tak, aby v správnom znení vošli do slovenského jazykového vedomia.

M. Marsinová

Čo za človeka — čo za človek. — V 4. čísle druhého ročníka časopisu Kultúra slova (str. 125) v odpovedi na otázku čitateľa časopisu, či je správna väzba *čo je to za človek* alebo *čo je to za človeka*, E. Smieškovú odporúča len

väzbu s akuzatívom: *čo je to za človeka*. Svoje stanovisko odôvodňuje tým, že v príslovkovom význame sa predložka *za* viaže so 4. pádom".[1]

Odhliadnuc od toho, že nie je jasné, čo autorka rozumie „príslovkovým významom" predložky *za*, citované „logizujúce" odôvodnenie nijako nestačí. Treba skúmať spisovný úzus a tam, kde sa v ňom vyskytuje variabilita jazykových prostriedkov, treba túto variabilitu pochopiť a vedecky vysvetliť.

Slovník slovenského jazyka v hesle *čo*[1] (I, 219) i v hesle *za* (V, 366) na základe spisovného úzu zaznamenáva pri výraze *čo za* (= aký, aká, aké) spojenie s akuzatívom *(čo je to za človeka)* i spojenie s nominatívom *(čo je to za stanica, čo sú to za kati)*. Pri hesle *za* sa výslovne uvádza, že „výraz *čo za* sa často spája s 1. p., pričom *za* stráca funkciu predložky" (c. d. V, 366, pod č. 13). Možno dodať, že slovko *za* v tomto prípade nadobúda funkciu častice. Akademická *Morfológia slovenského jazyka* v kapitole o časticiach zaznamenáva i hodnotiacu časticu *za* (podľa MSJ synonymnú s výrazmi *aký, skvelý, zlý, všelijaký*) a pri nej uvádza spojenia *čo za, to za* (c. d., 800). Väzba sa tu pochopiteľne neuvádza, lebo častice nemajú pevné väzby ako predložky (práve preto môžu stáť aj pred nominatívom). Výraz *čo za* však predstavuje osobitný prípad, ktorý vyžaduje zmienku o väzbe, keďže je po ňom možný akuzatív i nominatív. Aj akademická *Morfológia* uvádza príklad na spojenie výrazu *čo za* s nominatívom: ... *neviem, čo to bol za pagáč* (Bednár). Forma *pagáč* je síce synkretická, spoločná pre 1. a 4. p. sg., ale gramatická zhoda *(pagáč bol)* jednoznačne dešifruje túto formu ako nominatív, kým v spojení *čo to bolo za pagáč* je forma *pagáč* akuzatív. To isté platí napr. o forme *poriadky* v spojení *čo sú to za poriadky*, ktorú E. Smiešková mylne pokladá za akuzatív, hoci tu ide o nominatív (podľa gramatickej zhody prísudku s podmetom). Ako akuzatív treba túto formu hodnotiť pri neosobnom použití spony *je* alebo *bolo: čo je to za poriadky, čo to bolo za poriadky*. Možnosť použiť pri výraze *čo za* nielen akuzatív, ale i nominatív sa, pravda, ľahšie zisťuje tam, kde sa akuzatív formálne odlišuje od nominatívu, t. j. v oboch číslach pri mužských životných substantívach a v jednotnom čísle feminín vzorov *žena, ulica* a *gazdiná*. Uvedieme ešte niekoľko príkladov na použitie nominatívu pri výraze *čo za* v spojení so sponovým slovesom *byť: Čo si ty za babrák?* (Kukučín) *A čo si ty za bača!* (Kukučín) *Ale čo je to za hanba proti mojej?* (Kukučín) *Čo je to za stanica?* (Tomaščík) *Už vedel, čo sú to za kati.* (Krno) *Ktovie, čo to boli za ľudia.* (Plávka) *Čo ti z toho za škoda?* (Kukučín) — s vynechaním spony *je*. — Pravda, vo všetkých uvedených príkladoch by bolo možné použiť po výraze *čo za* aj akuzatív. V spisovnej slovenčine sú rovnako oprávnené a náležité tak spojenia typu *čo je to za hanbu, čo je to za ľudí*, ako aj spojenia typu *čo je to za hanba, čo sú to za ľudia*.

Existujú však aj také prípady, v ktorých po výraze *čo za* nemožno použiť akuzatív, ale iba nominatív. Napr.: *Pred chvíľou im zišlo na um, čo za chyba sa stala.* (Kukučín) *Žena netuší, čo za starosti doľahli naň.* (Kukučín) Pri použití akuzatívu po výraze *čo za* by bolo treba v uvedených vetách vymeniť sloveso: *čo za chybu sme urobili, čo za starosti si narobil* ap. Tieto príklady ukazujú, že

[1] Autorka sa tu možno oprela o mienku S. Czambela, ktorý odmietal spojenia typu *čo je to tam za žena, za človek, za bylina* (s nominatívom) a uznával za náležité (s rovnakým odôvodnením ako Smiešková) iba spojenia typu *čo je to tam za ženu, za človeka, za bylinu* (s akuzatívom), i keď konštatoval nejednotnosť v úze: „Niektorí m. akk. kladú nominatív" (*Rukoväť spisovnej reči slovenskej*, 3. vyd., 1919, § 243, poznámka, str. 174).

o tom, či po výraze *čo za* stojí nominatív alebo akuzatív, pri plnovýznamových slovesách rozhoduje intenčný typ slovesa.

Ale hodnotiaca častica *za* sa v spisovnej slovenčine používa v širšom rozsahu, nielen v spojení *čo za*. U Kukučína sme si zaznačili napríklad tieto vety: *Jaj, ale je za úroda, ešte som jej takej nevidel. — „Už je za ľan!" pochvaľuje Rybárka. — Veď ste za obludy! — Že bude mať ten richtár za mládzu! Do troch vozov ju nepoberie. — Ale ste vyvolili za kraviara! Nevie nič — ani len trúbiť.* — Podobné príklady uvádza Slovník slovenského jazyka (V, 366, pod č. 14): *To sa mi za tanečníkov!*[2] (Urb.) *Bol som ja za hrdina.* (Krno) *Budeže mať za trh!* (Taj.) *Morfológia slovenského jazyka* zaznamenáva príklad *Ej, budeže to za krm!*[3] (Čajak)

Ako vidieť z uvedených príkladov, hodnotiaca častica *za* sa používa v citovo podfarbených vetách, vyjadrujúcich kladné alebo záporné hodnotenie. Takéto vety obyčajne majú popri častici *za* aj nejaký iný emocionálny príznak: citoslovce, citovú časticu, inverziu ap. Aj v týchto prípadoch rozhoduje intencia slovesa o tom, či sa po častici *za* použije nominatív alebo akuzatív.

V týchto poznámkach nám šlo najmä o to, aby sme ukázali, že výraz *čo za* v spisovnej slovenčine možno spájať nielen s akuzatívom, ale aj s nominatívom: *čo za človeka, čo za ľudí, čo za ženu* i *čo za človek, čo za ľudia, čo za žena.* Pravda, väzba s akuzatívom je v spisovnom jazyku častejšia.[4]

Š. Peciar

Väzby slovesa rezignovať. — Pri niektorých slovesách sa ukazuje, že jazykové príručky nezaznamenávajú v úplnosti ich väzby. V tomto príspevku chceme z tejto stránky posúdiť sloveso *rezignovať*. Podnety z praxe (napr. časté otázky adresované Jazykovej poradni Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV) a výpisková kartotéka JÚĽŠ SAV potvrdzujú potrebu revidovať spracovanie príslušného významu a väzieb tohoto slovesa v *Slovníku slovenského jazyka* (ďalej SSJ) a v iných základných, najčastejšie používaných jazykových príručkách, ako sú terajšie *Pravidlá slovenského pravopisu, Praktická príručka slovenského pravopisu* (A. Zauner), *Slovník cudzích slov* (S. Šaling, M. Šalingová, O. Peter).

Tieto príručky kodifikujú pri slovese *rezignovať* (popri bezpredmetovom použití) iba väzbu s predložkou *na* (v 4. páde). Podľa nášho názoru, potvrdeného i bežnou ústnou praxou a výpiskovou kartotékou, má sloveso *rezignovať* i väzbu s predložkou *z* (s 2. pádom). Táto väzba sa nám zdá z hľadiska organického začlenenia prevzatého slovesa do slovenčiny vhodnejšia.

---

[2] Tu by sme skôr čakali nominatív: *To sú mi za tanečníci!* Akuzatív sa do citovanej vety z Urbana dostal asi kontamináciou.

[3] Na rozdiel od ustáleného spojenia *čo za* spojenie *to za* nemožno pokladať za ustálené. Je to voľné spojenie, ktoré vzniká viac-menej náhodne, keď sa popri hodnotiacej častici *za* použije expresívne nekongruentné ukazovacie zámeno *to*. V tomto zmysle treba korigovať formuláciu o hodnotiacej častici *za* v *Morfológii slovenského jazyka* (str. 800). Adekvátnejšie je riešenie v *Slovníku slovenského jazyka*, kde sa spojenie *čo za* oddeľuje od iných prípadov použitia hodnotiacej častice *za* (c. d. V, 366, pod č. 13 a 14).

[4] V nárečiach nie je úzus v tejto veci jednotný. Napríklad na východnom Slovensku je podľa informácií M. Šalingovej bežný nominatív.

SSJ podáva prvý význam slovesa *rezignovať* — o ktorý nám tu ide — takto: „(na koho, na čo i bezpredm.) vzdať sa, vzdávať sa, zriecť sa, zriekať sa niečoho, odstúpiť, odstupovať (z úradu): r. na miesto predsedu; Pre vás by musela rezignovať celá vláda (Barč)."

Väzba slovesa *rezignovať* s predložkou *na* nemá v jazykových príručkách dlhú tradíciu. Prvý raz sa objavuje až v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953, v predchádzajúcich vydaniach nebola. Ani v iných slovníkoch, napr. inojazyčných, pokiaľ, pravda, väzby vôbec uvádzajú, sa pred rokom 1953 nenachádza. (Napr. J. M. Prídavkov *Slovník cudzích slov a výrazov v slovenčine*, 1939; *Slovník cudzích slov*, 1953; *Právnický terminologický slovník*, 1952; *Slovník inojazyčný* P. Tvrdého, 1932 neuvádza ani sloveso *rezignovať*.) Až po vydaní Pravidiel slovenského pravopisu v r. 1953 sa väzba s predložkou *na* objavuje v niektorých slovníkoch (pokiaľ uvádzajú väzby), napr. v *Malom slovníku cudzích slov* (M. Šalingová, 1958), v *Praktickej príručke slovenského pravopisu* (A. Zauner, 1958).

Vo výpiskovej kartotéke JÚĽŠ SAV je väzba s predložkou *na* doložená aj z diel vydaných pred spomínaným vydaním Pravidiel v r. 1953 (Ciger, Základy logiky, 1949; Kultúrny život, 1951).

Pokúsime sa zistiť, prečo sa v uvedenom význame spája sloveso *rezignovať* s predložkou *na*, či je táto väzba odôvodnená a prečo jestvuje v praxi súbežne aj väzba s predložkou *z*.

Sloveso *rezignovať* je kultúrne slovo latinského pôvodu. V *Latinsko-slovenskom slovníku* (J. Špaňár, 1962) sa uvádza ako jeden z ekvivalentov slovesa *resigno, -are* ekvivalent „zrieknuť sa" s poznámkou, že ide o „odlišný stredoveký alebo novoveký význam, neklasický výraz alebo význam". Väzba sa neuvádza.

Vo východiskovom jazyku teda nenachádzame pôvod väzby s predložkou *na*. Je pravdepodobné, že táto väzba vznikla až v niektorom ďalšom preberajúcom jazyku a jeho prostredníctvom — kalkovaním — sa dostala i do slovenčiny a češtiny. Možno predpokladať, že sprostredkujúcim jazykom bola nemčina.

Takáto väzba je však i vo francúzštine pri participiálnom tvare *résigné à son sort* (Larousse).

Väzba prevzatých slovies sa v jazyku ustaľuje obyčajne podľa významovo príbuzných domácich slovies. V nemčine to mohla byť napríklad paralela *verzichten auf etwas (auf ein Amt) — resignieren auf etwas (auf ein Amt))*. V slovenčine nenachádzame takúto paralelu, väzba je kalkovaná. Ďalej väzba slovesa *rezignovať* s predložkou *na* by mala byť podmienená tým, že sloveso *rezignovať* svojím významom patrí do okruhu slovies, od ktorých závisí predmetový akuzatív s predložkou *na*. Malo by teda vyjadrovať sústreďovanie úsilia, pozornosti, aby sa mohla uplatniť smerová zložka predložky *na*, po ktorej stojí cieľový predmet. (Tak je to napríklad celkom náležite pri prevzatých slovesách *ašpirovať na niečo, reflektovať na niečo, koncentrovať sa na niečo, orientovať sa na niečo.)* V slovenčine však sloveso *rezignovať* svojím významom nepatrí do okruhu takýchto slovies. Intencia slovesného deja a význam predložky *na* nie sú v súlade. Preto túto prevzatú väzbu slovesa *rezignovať* možno pokladať za neorganickú, treba si ju osvojovať ako niečo cudzie, a preto sú tu aj otázky z praxe, prečo nie je v jazykových príručkách kodifikovaná väzba s predložkou *z* (s 2. pádom).

Pri skúmaní správnosti väzby s predložkou *z* v príslušnom význame slovesa *rezignovať* treba opäť vychádzať z jeho významového obsahu. Svojím význa-

mom patrí do okruhu slovies vyjadrujúcich skončenie, zmenu, odmietnutie činnosti, deja, vzťahu slovesa. Predložka *z* s genitívom tu vyjadruje odluku. V spojení slovesa *rezignovať* s predložkou *z* sa teda realizuje intencia slovesného deja, význam predložky a slovesa je v súlade. Oporu tejto väzby prevzatého slovesa *rezignovať* nachádzame v domácom synonymnom slovese *odstúpiť* — s voľnou väzbou s predložkou *z* — teda *odstúpiť z (úradu, funkcie).* V SSJ je táto väzba uvedená vo výklade slovesa *rezignovať.* Pri slovese *odstúpiť* nie je (ale nachádza sa v kartotéke), hoci inak SSJ voľné väzby niekedy uvádza. Existenciu väzby slovesa *rezignovať* s predložkou *z* okrem bežnej jazykovej praxe potvrdzujú i doklady z kartotéky JÚĽŠ (boli v kartotéke už v čase koncipovania a redigovania písmena R pre SSJ): *Nedbal* rezignoval zo *svojej funkcie* (Št. Hoza, Opera na Slovensku II, 1953, str. 249). Jeden doklad je na substantívum *rezignácia (z niečoho): Mickiewicz odstúpil zo stolice ...; hoci čím ďalej tým ťažšou bola preň* rezignácia z *akejkoľvek aktívnej práce* (Slovanský zborník 3—4, 1947, 109).

Väzba slovesa rezignovať s predložkou *na* je do slovenčiny neorganicky prevzatá. Udržuje sa pravdepodobne aj zásluhou češtiny. I keď ju už možno z dôvodov istej tradície tolerovať, treba kodifikovať — ako základnú — väzbu s predložkou *z,* lebo vyplýva z významu slovesa a intencie jeho deja.

E. Smiešková

Víkend (weekend). — Zavedenie voľných sobôt prinieslo so sebou otázku, ako spoločne nazývať sobotu a nedeľu ako dni pracovného pokoja na konci každého týždňa. Pomenovanie *dni oddychu,* použité v nadpise štvrtkového vydania denníka Hlas ľudu *(Hlas ľudu na dni oddychu),* je príliš všeobecné, takže sa môže používať a sa aj používa na označenie ľubovoľných dní využívaných na oddych, napr. aj dni dovolenky, školských prázdnin a pod. Návrhy niektorých používateľov jazyka nemožno pritom vždy brať vážne (napr. aby sa z pomenovaní *sobota* a *nedeľa* vzali niektoré slabiky a spojili do nového slova).

V denníku Ľud v rubrike *Zrnko slovenčiny* sa stručne tejto otázky dotkol J. Bosák (*Víkend,* Ľud, 5. 12. 1968, str. 5). Spomína tu výrazy *voľná sobota, koniec týždňa, voľno, sobota a nedeľa* ako nie jednoznačné, primerané a dostatočne výstižné (pomenovanie *voľná sobota* je však jednoznačné). Kým v jazyku nevznikne nejaké nové slovo na pomenovanie konca týždňa, píše autor, budeme pravdepodobne používať slovo *víkend* (žiada používať zdomácnenú podobu slova). Môžeme konštatovať, že slovo *víkend (weekend* sa už takto bežne používa, ako ukazuje napr. názov osobitnej prílohy denníka Pravda: *P 24 — Pravda na weekend.* Podľa našej mienky nie je potrebné chápať tento výraz len ako dočasný do vzniku domáceho pomenovania, lebo v nespočetných prípadoch používame slová cudzieho pôvodu. Jeho výhoda je aj v tom, že sa k nemu ľahko tvorí prídavné meno: *víkendový (weekendový).* Inak je to v slovenčine slovo izolované, nemotivované (pôvodné zloženie slova si bežný používateľ jazyka, ak nepozná angličtinu, neuvedomuje), čo sa prejavuje pri rozdeľovaní slov: *Chcú pre zimný šport využiť aspoň* wee-kendové *dni* (Večerník, 14. 1. 1969, str. 2). Aj my sa — rovnako ako J. Bosák — prihovárame za používanie poslovenčenej podoby *víkend (víkendový).*

L. Dvonč

Vážený súdruh, vážená súdružka,

dovoľujeme si Vás upozorniť na maximálne rozsahy príspevkov v Slovenskej reči, stanovené redakčnou radou Slovenskej reči:

články — 12 strán (spolu s poznámkovým aparátom; 1 strana = 30 strojom písaných riadkov, v jednom riadku 60 úderov včítane medzier a interpunkčných znamienok, normálny typ písma, nie perličkový);

príspevky v rubrike Diskusie do 10 strán;

recenzie a správy v rubrike Správy a posudky do 8 strán;

príspevky v rubrike Rozličnosti do 3 strán.

Príspevky, ktoré prekračujú stanovený rozsah, redakcia nemôže prijať. Redakcia si vyhradzuje právo meniť rozsah rukopisu (po dohode s autorom) a urobiť v ňom potrebné redakčné úpravy.

Redakcia SR

Slovník slovenského jazyka — ukončený

Základné lexikografické dielo začalo vychádzať vo Vydavateľstve SAV v roku 1959. Je spracované podľa zásad dnešnej vedeckej lexikografie a zachytáva slovnú zásobu slovenského jazyka. Obsahuje slová nielen štylisticky neutrálne, ale i slová hovorové, nárečové, slangové a celý rad odborných termínov používaných v súčasnej odbornej, vedeckej a populárno-vedeckej literatúre. Používateľ slovníka nadobudne jasnú predstavu o správnom písaní slova podľa zásad Pravidiel slovenského pravopisu, o výslovnosti, ohýbaní a spájaní slova s inými slovami vo vete, o význame slova, jeho synonymách, frazeologických spojeniach a štylistickej hodnote. Každé slovo v každom svojom význame (okrem odborných termínov) je bohato ilustrované typickými slovnými spojeniami. Slovník upozorňuje aj na nesprávne slová a výrazy, ktoré sa častejšie vyskytujú.

Šiesty zväzok uzatvára tento normatívny slovník spisovnej slovenčiny. Obsahuje šesť častí, a to: doplnky k všetkým predchádzajúcim zväzkom, slovenské osobné mená a ich domáce podoby, zemepisné mená a obyvateľské mená k nim, tlačové opravy k predchádzajúcim zväzkom a doslov.

I. zv. (a—k), 832 strán — viaz. Kčs 45,—.
II. zv. (l—o), 648 strán — viaz. Kčs 45,—.
III. zv. (p—r), 912 strán — viaz. Kčs 45,—.
IV. zv. (s—u), 760 strán — viaz. Kčs 45,—.
V. zv. (v—ž), 800 strán — viaz. Kčs 45,—.
VI. zv. Doplnky, 800 strán — viaz. Kčs 45,—.

SLOVENSKÁ REČ, časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Ročník 34, 1969, číslo 2. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka Ladislava Haplová. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé číslo Kčs 5,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer RK HSVZ čís. 18163/50-II/3.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969.
Kčs 5,—.